GEORGE MURNU

ISTORIA ROMÂNILOR DIN PIND

VLAHIA MARE

(980—1259)

STUDIU ISTORIC DUPĂ IZVOARE BIZANTINE

BUCUREŞTI

—

TIPARUL INSTITUTULUI „MINERVA"

1913

VLAHIA MARE

980 — 1259

EDITURA INST. DE ARTE GRAFICE «MINERVA», BUCUREŞTI

REPRODUCEREA OPRITĂ

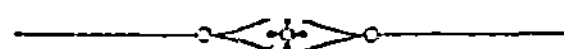
GEORGE MURNU

ISTORIA ROMÂNILOR DIN PIND

VLAHIA MARE

980—1259

STUDIU ISTORIC DUPĂ IZVOARE BIZANTINE

BUCUREŞTI
«MINERVA», — Institut de Arte Grafice şi Editură. — B-dul Academiei, 3 — Str. Edgar Quinet, 4
1913

Tatălui meu

Cu semn de nemărginită
iubire şi recunoştinţă

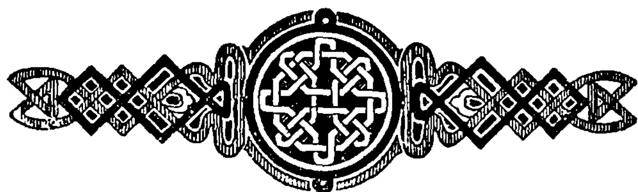
Scrierea, care se publica aici în volum, a aparut întâia dată în Convorbiri Literare *între anii 1905 — 1907; ea datează din timpul studiilor mele la universitatea din München, unde mi-au stat la îndemâna izvoare bogate pentru alcătuirea ei. Intr'însa se cuprinde istoria cea mai veche şi mai întunecată a Românilor din Vlahia Mare (Tesalia), adica o bună bucată din trecutul istoric al Aromânilor de astăzi. Această parte a istoriei nu interesează numai prin ea însăşi întru cât ne ajută a cunoaşte trecutul unei părţi însemnate a neamului românesc, ci şi prin faptul că ea, cum se va convinge însuşi cetitorul, ne poate lumina în multe privinţe asupra prezentului şi e, prin aceasta, de o actualitate aşa zicând palpitantă, mai ales acum când e vorba de drepturile şi soarta Aromânilor. Drept-care cred că-mi fac o da-*

torie tipărind-o din nou şi făcând-o accesibilă marelui public. Lucrarea însă nu trebue socotită în întregimea ei ca o şimplă reproducere a textului publicat în Convorbiri. *Ea a fost revăzută, modificată şi înavuţită pe alocuri prin unele citaţii după scrieri cari mi-au mai ajuns la cunoştinţă.*

La cele trei studii apărute în Convorbiri *adaog în acest volum ca anexă un rezumat al istoriei Românilor din Peninsula Balcanică, atât a grupului din Pind, a Aromânilor propriu zişi, cât şi a marelui grup de Români medievali din munţii Hemos (Balcani), cari au întemeiat imperiul româno-bulgar sub Asanizi. Acest rezumat a fost publicat în* Luceafarul *jubilar din 1906, unde a făcut parte întregitoare din istoria pe scurt a neamului românesc scrisă de Domnii N. Iorga, V. Pârvan şi Dr. I. Lupaş. Cred că şi retipărirea lui poate fi binevenită acum pentru o mai de aproape cunoaştere a trecutului istoric al Românilor balcanici.*

Bucureşti, 20 Noembrie 1912.

G. MURNU.

INTÂIA APARIŢIE A ROMÂNILOR IN ISTORIE

Istoria, cum e ştiut, face cunoştinţa mai întâiu cu Românii din dreapta Dunarei şi pe urma cu cei din Dacia Traiană — lucru uşor de înţeles daca luam în seama nu numai întâetatea rolului istoric jucat de catre cei dintâi, ci şi împrejurarile culturale cu totul deosebite în care se găseau ei mai aproape de poporul grec, a carui istoriografie abia se întrerupe dela Herodot până la Halcondyles.

Dela ivirea lor din starea haotică a veacului de mijloc trec vr'o câtevà sute de ani pâna când răsar la lumina istoriei fraţii lor din Carpaţi; în acest rastimp istoricii din Bizanţ nu numai că ne fac destul de bine cunoscuţi pe Românii balcanici, ci ne şi descriu aproape

cu deamanuntul luptele lor cu Grecii bizantini, vrajmaşii lor de moarte. Dar foarte razleţe şi scumpe la vorba sunt ştirile lor despre începuturile istoriei româneşti. Pe lângă asta, ele niciodată nu ne vorbesc nemijlocit despre Români, ci numai în treacăt şi întâmplator întru cât le da prilej subiectul ce trateaza, de obiceiu viaţa şi faptele împaraţilor bizantini.

Ştiri de felul acesta, culese dela Thunmann încoace, au fost adeseori citate şi discutate de catre scriitorii intereşaţi de obârşia românismului. Aici e vorba numai de un pasaj, aflător în Kedrenos, cel dintâiu care pomeneşte pe Români în veacul al zecelea. Dar înainte de a-i împartaşì cuprinsul, să povestim pe scurt întâmplarea istorică, cu care sta în legătura.

La moartea energicului împarat Ioan Tzimiskes în anul 976, după încorporarea Bulgariei la imperiul bizantin şi stingerea dinastiei naţionale, Bulgarii se ridică în Macedonia împotriva noului împărat Vasile al II-lea sub povaţa a patru capetenii, «feciorii comitelui» Şişman, cari, retraşi în partea despre apus a ţării lor, pastrau înca neatinsa libertatea şi neatârnarea ei.

Cel mai tânar dintre dânşii, Samuil. ocupa tronul din Ohrida, şi autorul nostru ne spune soarta celorlalţi trei fraţi, a căror peire a facut cu putinţă întronarea neîmblânzitului ţar. Unul, Moise, a căzut la încunjurarea oraşului Serres; al doilea, Aron, fu ucis de fratele sau Samuil, fiindca «ar fi ţinut la Bizantini sau ar fi râvnit la scaunul său ; iar cel din urma, David, fu omorât între Castoria şi Prespa pe la locul numit *Stejarii-Frumoşi de către nişte Vlahi călatori*[1]).

Cronicarul bizantin, cum se vede, înregistreaza faptul în chip sumar, fara sa ne dea nici un fel de desluşire la mulţimea de întrebari ce se îmbulzesc în mintea noastră în legatura cu prilejul acesta. El nu ne spune de unde sunt aceşti Vlahi, daca sunt localnici ori din alte parţi, cum pare a se înţelege din caracterizarea lor, şi cum, când anume şi de ce au făcut ei acest omor.

Roesler, citând pasajul, se margineşte a constatà întâia amintire istorică a Românilor[2])

1) Kedrenos, ed. Bonn. II, p. 435, 13 ; Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβ ω ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ τὰς λεγομένας Καλὰς Δρῦς παρά τινων Βλάχων ὁδιτῶν.

2) *Romänische Studien*, Leipzig 1871, p. 107.

şi nu mai pierde vremea discutându-l, caci lui îi este mai mult de dorita sa încheiere finală şi nu de asemenea maruntişuri. Tomaschek identifica chiar localitatea Stejarii-Frumoşi, unde a avut loc omorul, cu orăşelul actual românesc *Vlaho-Clisura* [1]) : lucru greu de admis, caci nici poziţiunea lui (el e aşezat cu mult mai spre sudest), nici originea lui mai noua nu permit această identificare. Pic, care, fie din spirit de sistem, fie din necunoştinţa serioasa a literaturei bizantine, tratează foarte vitreg istoria Românilor balcanici, constata şi el întâia amintire a Românilor «între Castoria şi Prespa, deci în mijlocul unui ţinut locuit de Slavi şi adaoga : lucru caracteristic pentru ei, ca chiar în aceasta a lor ivire dintâiu îi gasim *singuratici* şi *rătăcitori*» [2]).

[1]) În *Sitzungsberichte der k. Wiener Akad.*, vol. 60 ; p. 401 şi *Zeitschrift für oesterr. Gymnasien*, an. 27 (1876), Viena, p. 345, Καλὰς δρῦς (jetzt Kladoruby nördlich von Vlachoklisura).

[2]) *Ueber die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880. p. 55. Teza lui că în Peninsula Balcanică nu au fost mase statornice, de Români şi cu însemnătate politică, ci numai gloate lainice şi de pripas, e greşita cum vom arată altădata mai pe larg ; de altfel părerea noastră în aceasta privinţă se va lămuri întru câtvà şi din cele ce urmează. B. P. Haşdeu, *Din Etymologicum magnum Romaniae*, ed. II; şi *Strat şi substrat*, Buc

Comentariile cele mai ciudate însa la pasajul nostru se afla la învaţatul francez Schlumberger, foarte bine cunoscut prin lucrările-i monumentale din istoria bizantina. El, cunoscatorul adânc al lumii medievale din Orient, e de-o prevenire şi naivitate de necrezut, vorbindu-ne despre Români. După dânsul, David fu rapus de nişte «*Vlaques errants, c'est-à-dire quelques pasteurs de cette race qui se trouvaient là dans leur patrie, quelques-uns de ces sauvages bergers vlaques dont les représentants actuels, demeurés presque aussi incultes qu'ils étaient aux environs de l'an mille, constituent parfois une rencontre fort désagréable pour le voyageur égaré en terre de Macédoine ou de Thessalie*»[1]. Pareri prea puţin drepte şi istorice în generalizarea lor şi deci cel puţin curioase din partea învaţatului francez. Nici Bizantinii, oricât de mult erau ei porniţi, şi cu drept cuvânt împotriva Românilor, n'au rostit o asemenea

1894, p. 62, citeaza pasajul ca sa dovedeasca cumca in aceasta vreme «Românii fugiţi din România nu erau încă aşezaţi nicaeri intr'un mod statornic, ci alcătuiau deocamdată cete de bejenari fara adapost».

[1]) *L'épopée byzantine à la fin du 10ème siècle*, Paris 1896, p. 606.

-osândire *a unui neam întreg*, caci — lucru uimitor! — Schlumberger crede că aceşti Vlahi, pastori sălbatici, nelegiuiţi, «sont les ancêtres des Roumains d'aujourd'hui»! [1])

Dar siguranţa, cu care se admite omorul şi originea românească a ucigatorilor prinţului bulgar, nu ni-i chezaşuită prin nimic hotarâtor. Kedrenos sau mai bine zis Skylitzes [2]) nu este martor contemporan al întâmplarii povestite de dânsul şi nici întâmplarea aceasta nu-i întarita prin vr'o marturie anterioara lui. Din ce izvor va fi luat el ştirea despre acest omor, nu ştim. Se poate, pe de altă parte, ca numirea de Vlahi din pasajul nostru sa fi provenit din o greşita descifrare

L. c. nota 2. Ar fi o singură împrejurare uşuratoare pentru autor, daca ciuda-i năpastuitoare i-ar fi inspirat-o vorbele nesocotite (coincidenţa e izbitoare!) ale flecarului Sathas: *Bibl. graeca*, vol. VII, p. 140 (introducere): οἱ Βλάχοι οὗτοι (din Macedonia şi Tesalia) ποιμένες ἦσαν καὶ εἰσὶ τὸ φυτώριον τῶν μαστισάντων τὴν Ἑλλάδα λῃστῶν: aceşti Vlahi erau păstori şi sunt prăsila de tâlhari cari au bântuit Grecia — lucru contrazis cu sute de marturii de-ale scriitorilor cei mai serioşi ai Greciei.

2) Kedrenos, un necunoscut, a trăit la sfârşitul veacului al XI-lea şi a copiat pe Ioan Skylitzes, un asiatic care a scris cronica în jumatatea a doua din acelaş veac. Vezi K. Krumbacher, *Gesch. der byz. Litteratur*. ed. 2, München 1897, p. 365 sq. Despre confuzia şi inexactitatea lui Kedrenos v. Schlumberger, *L'épopée byz.* II, Paris 1900, p. 43.

a manuscrisului. Dar mai probabil e ca aici prin Vlahi autorul va fi înţelegând *păstori* sau *nomazi*, aşa cum uneori de fapt ne întâmpina la Bizantini [1]). Dar chiar daca am primì ca autentica relaţia dată de Kedrenos, ramâne încă discutabilă calificarea morala a omorului; căci nu putem şti în ce condiţiuni s'a savârşit el, ca să-l ţinem de o crima ordinara, de vreme ce se poate să fi fost la mijloc o legitimă apărare şi deci sa avem înaintea noastra un caz analog cu cel petrecut când cu moartea celui dintâiu frate al lui Samuil.

Dar spusa lui Kedrenos devine şi mai îndoioasa, dacă luam în seamă un izvor bulgaresc, după care acest David n'a pierit câtuşi de puţin de moarte silnica, ci din potriva, ar fi domnit între anii 977—979 şi pe la anul 980 ar fi cedat scaunul fratelui său Samuil şi s'ar fi călugărit [2]).

[1]) Vezi mult citatul pasaj al Anei Comnena (ed. Teubner II, p. 8, 6: ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο (Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος): adecă «cei cari duc viaţă de nomad şi cari în limba vorbita se chiamă Vlahi» înţeles păstrat până astăzi la Greci. Cf. şi Jirecek, *Geschichte der Bulgaren* p. 218: es ist kein Zweifel, dass man unter Vlachen... damals oft auch slavische Hirten verstand». Aceasta se întâmplă când e vorba de profesiune şi nu de naţionalitate; cf. şi Pouqueville *Voyage de la Grèce*, ed. II, vol. II., p. 328.

[2]) Schlumberger, l. c. I, p. 605 606.

Aceste consideraţii, credem, sunt destule pentru a discredita măcar pasajul în chestiune. El nu poate sluji nicidecum ca punct de plecare în istoria Românilor; nu numai istoriceşte nu are un singur punct de razim, ci şi sub raportul cronologic, topografic şi etnologic e şovăitor şi nedesluşit. Trebue dar sa căutam un alt fapt pozitiv, care sa introducă pe Români în istorie. Din fericire acest fapt există şi-l găsim prizărit într'o opera bizantina, asupra careia nu s'a staruit îndestul până acum [1]. Autorul, contemporan cu Kekaumenos (din veac. al II-lea), nu e numit; dar, cum reiese din text, e de aproape înrudit cu nobila familie a Kekaumenilor, care a jucat un rol foarte însemnat în istoria Eladei. Ştirea ce el ne da ocazional poarta un caracter oficial, caci provine direct din cancelaria marelui împărat al Bizanţului Vasile

1) În Λόγος νουθετητικός πρὸς βασιλέα, anexat la *Cecaumeni strategicon* et incerti scriptoris de officiis libellus, ed. B. Wassiliewsky et V. Jernstedt, Petersburg, 1896.

Asupra autorului şi pasajului v. şi Schlumberger, l. c., I, p. 635 şi urm. precum şi Vasiljevskij (mie inaccesibil) în «Jurnalul ministerului învăţământului public rus», fasc. de Iunie, Iulie, August din 1881, t. t. CCXV, pp. 242 249, CCXVI, pp. 102 171 şi 316 351. Vezi şi p. 33.

-al II-lea, ucigatorul de Bulgari, şi pare a fi însaşi transcrierea hrisovului original ce se afla în arhiva *Niculiţeştilor,* o alta vestită familie din Larisa, înrudită cu Kekaumenii [1]).

Anonimul nostru, nepotul lui Niculiţa, care sub acest împărat a fost guvernator al Eladei, ne comunica urmatoarele, p. 95:

«Bunicul meu Niculiţă, după multe osteneli în slujba Romaniei (imperiul bizantin) a ajuns şi *duce* al Eladei ca răsplată din partea stăpânirei pentru credinţa sa. Această dregătorie precum şi *domesticatul excubiţilor* o dobândise el fără drept de moştenire pe temeiul unui hrisov. Dar venì unul Petru, fiu de frate

[1]) Încuscrirea acestor doua familii o mărturiseşte Kekaumenos, p. 65.

Erà o înrudire de alianţa, nu de sânge. Şi dupa nume şi dupa purtare aceşti Niculiţeşti nu par a fi de origina greaca. In lupta Bulgarilor cu Vasile vedem pe Niculiţa trădând cauza bizantină şi alaturându-se la Bulgari; v. Kedrenos, II, p. 452 şi urm. Mai târziu, sub domnia lui Constantin al X-lea Duca (în anul 1066), un Niculiţa, prefectul din Larisa, se pune în capul revoluţiunei româneşti, v. Kekaumenos, p. 66 73. Editorii lui Kekaumenos numesc familia Niculiţa bulgaro-vlahică» (v. prefaţa, p. 5); noi credem ca ea este de obârşie românească. Părerea lui Schlumberger (l. c., p. 638) cumca anonimul nostru e însuş Niculiţă, conducatorul răscoalei Românilor, e foarte puţin probabilă. Mai pe larg vezi în partea a doua a studiului nostru.

al împaratului *Franței* (= Germaniei) la raposatul împărat chir Vasile, în al patrulea an al împărației sale, și i-a dat titlul de *spatar*, facându-l *domestic al excubiților* Eladei. Și a scris împăratul catre bunicul meu : Cunoscut îți fac ție, Vestiere, ca venit-a în slujba împărăției unul Petru, nepotul bun al împaratului Germanilor, și dupa cum zice, s'a legat sa fie și sa moara ca slujitor împarației mele. Împărăția mea primindu-i juramântul de credință i-am dat titlul de spatar, și fiindca e străin de legea noastra n'a gasit cu cale să-l faca *strateg*, ca să nu înjosim pe Romei, ci l-a numit *domestic al excubiților* de sub porunca ta. Dar știind împarăția mea ca aceasta slujba ai primit-o prin hrisov dela răposatul meu tată, în locul excubiților îți daruesc *domnia peste Vlahii din Elada*» [1]).

---

[1]) Ὁ πάππος μου ὁ Νικουλιτζας πολλα κοπιάσας ὑπερ τῆς Ῥωμανίας ἔφθασε καὶ δοὺξ Ἑλλάδος φιλοτιμηθεὶς ὡς πιστὸς παρὰ των κρατούντων. Καὶ τὴν μὲν ἐξουσίαν ταύτην εἶχεν ἀδιάδοχος οια χρυσοβούλλου, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ δομεστικᾶτον τῶν ἐξκουβίτων τῆς Ἑλλάδος. Προσῆλθε δέ τις ὀνόματι Πέτρος ἀδελφόπαις ὢν τοῦ βασιλέως Φραγγίας πρὸς τὸν μακαρίτην βασιλέα κῦρ Βασίλειον ἐν τῷ τετάρτω ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν σπαθάριον προβαλόμενον αὐτὸν δομέστικον τῶν ἐξκουβίτων Ἑλλάδος. Ἔγραψε δὲ πρὸς τον πάππον μου: γνωστὸν ἔστω σοι, βέστα, ὡς προσῆλθεν εἰς τὴν δούλωσιν τῆς βασιλείας Πέτρος ὁ γνήσιος ἀνεψιὸς τοῦ ῥηγὸς Γερμα ~ν-

Din fericire autorul are grija de a însemna anul când are loc această întâmplare, şi deci putem preciza cu toată siguranţa datarea hrisovului comunicat de dânsul. Chir Vasile, care'i amintit aici, este fără îndoeală Vasile al II-lea. El se urcă pe tron în 976, şi dacă schimbul de dregătorii se face în al patrulea an de domnie al acestui împărat, avem ca dată hotărâtă pentru hrisov anul 980. E dar cel mai vechiu document istoric nu numai amintitor de Români, ci şi bogat în învăţăturile ce putem trage dintr'însul.

καὶ ὡς λέγει, ἐτύπωσεν εἶναι καὶ ἀποθανεῖν δοῦλος τῆς βασιλείας μου-Γούτου τὴν πίστιν ἀποδεξαμένη ἡ βασιλεία μου ἐτύπωσεν αὐτὸν σπαθάριον ἐπὶ τοῦ χρυσοκλίνου. Ἐπεὶ δὲ ἐθνικός ἐστιν οὐ κατεδέξατο ἡ βασιλεία μου προβαλέσθαι αὐτὸν στρατηγόν, ἵνα μὴ ἀχρειώσωμεν τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ προεβάλετο αὐτὸν δομέστικον τῶν ὑπὸ σὲ ἐξκουβίτων. Γινώσκουσα ἡ βασιλεία μου ὅτι ἀπὸ τοῦ μακαρίτου μου πατρὸς ἔχεις τοῦτο διὰ χρυσοβούλλου, ἀντὶ τῶν ἐξκουβίτων δωρεῖταί σοι τὴν ἀρχὴν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος. — *Duce* şi *strateg* înseamnà la Bizantini tot una şi corespund cu «guvernator» sau «prefect» (la Turci corespunde cu *valiul*); *domestic* erà şeful unui corp de trupe regulate ale provinciei. După Hopf (citat mai la vale), spatharii şi stratores erau simpli ofiţeri, iar spatharo candidaţi aveau rangul unui colonel. Φραγγία e expresia populară pentru statele apusene, în special catolice; aici ţine loc de Germania, cum se poate vedea mai jos. Petru despre care-i vorba aici va fi un nepot al lui Otto al II-lea (973—983), care prin soţia sa Theophano erà încuscrit cu curtea imperială bizantină.

Prin el, pentru întâia dată, ne încredinţăm că în veacul al X-lea nu numai aşezaţi erau Românii în Elada, ci că şi politiceşte aveau o poziţiune deosebită în această ţară şi nu se confundau cu cealaltă populaţie indigenă slavo-greacă, supuşii propriu zişi ai domnului din Larisa [1]). Aceasta presupune neapărat că şi geograficeşte situaţia lor erà destul de bine circumscrisă în mijlocul celorlalte neamuri. O asemenea autonomie naţională găsim şi la începutul vieţii istorice a Românilor din Carpaţi [2]). Dar care parte din Elada ocupau Românii în această vreme? Sub numele de Elada nu se mai înţelege acum Grecia

[1]) Schlumberger (l. c., p 636) crede că Vlahii din Elada aici ar fi însemnând un corp de oştire alcătuit de Români. Ideea ni se pare riscata, caci mai întâiu în nici o provincie bizantină (şi erau destule între ele care numărau barbari») nu întâmpinăm un corp de armată extraordinar compus de străini (afară de miliţia şi trupele regulate obişnuite), şi al doilea, fiindcă *niciodată* nu găsim amintită existenţa unei asemenea trupe româneşti. Pe lângă asta, termenii cu care se designează noua funcţie a lui Niculiţă sunt aşa de lămuriţi, încât o îndoeală în această privinţă e cu totul exclusă. Vlahii Eladei aici nu pot fi decât totalitatea locuitorilor Români din aceasta provincie. Aceasta concordă cu faptele şi ştirile de mai târziu.

[2]) D. Onciul, *Conv. Liter.* (1902), p. 726 : «ţara Vlahilor avea o poziţiune deosebită în regatul (ungar), cu oarecare autonomie naţională».

clasică, ci *tema* (θέμα, provincia) bizantină ce cuprindeà Grecia de mează-noapte (afară de Etolia şi Acarnania) împreună cu Tesalia şi Eubea. Românii, munteni prin excelenţă, cel puţin la început nu puteau ocupà decât locurile ce li erau îmbiiate de natură şi unde-i găsim şi mai târziu, adică lanţurile munţilor înalţi şi adăpostitori ce făceau din Tesalia o întăritură puternică (poziţiunea aminteşte Ardealul), şi cari, din mai multe puncte de vedere, îi ridicà deasupra iobagilor dela şes. Cu deosebire trebue să-şi fi ales ei, ca mai priitor, masivul cunoscut cu numele de Pind, care pornind din inima Greciei formează spatele apărător al Tesaliei despre Epir şi tae adânc teritoriul Macedoniei. Aici au descălecat ei întâia dată şi de aici au purces şi s'au lăţit mai departe, cucerind încetul cu încetul cea mai mare parte din această provincie şi întipărindu-i acel caracter naţional românesc, care a silit şi pe straini, ba chiar pe înşişi pedanţii elenizatori din Constantinopole, s'o recunoască drept *ţară românească, Vlahia,* întâia ţară românească cunoscută de istorie. Aşezarea Românilor pe coastele Pindului a fost aşa de temeinică şi definitivă, încât chiar după atâtea

năpraznice răsturnări şi valvârtejuri ce a suferit această ţară în vreme de peste o mie de ani, ea înfăţişează şi azi pe o mare întindere muntoasă acelaş caracter românesc, care trebue să-l fi luat din veacul întâiu al aşezarii lor [1]). Această îndărătnică şi nepilduita rezistenţă a Românilor din Pind în teritoriul ocupat de dânşii dintru început (de când adică s'au rupt din masa lor centrală) e caracteristică neamului nostru întreg. Din cele trei grupuri mari ale Românilor din veacul de mijloc numai unul a dispărut cu desăvârşire — grupul celor din Hemos (Balcani). Stăruinţa milenară a Românilor pe văile şi podişurile Pindului alaturi de un popor superior în raporturile sociale şi culturale (popor care a contopit mulţime de

[1]) Ramurile lor se lăţeau după Kekaumenos (p. 74) în Macedonia şi Epir, şi ajungeau de sigur până pe munţii Etoliei şi Acarnaniei — altfel nu ne-am puteà explicà existenţa de mai târziu a unei «Mici Românii», Μικρὰ Βλαχία, în aceste două din urmă regiuni. Porţiunea culminantă a Pindului în locul ce uneşte cele trei ţări: Tesalia, Macedonia şi Epirul, e după G. Weigand adevăratul «Aromunenland». Tot d-sa ne spune că o parte din această ţară poartă până astăzi numele de *Palia-Vlahia* (Vlahia veche); v. Die Aromunen, Leipzig, 1895, vol. II, p. 282; cfr. şi *Cronica anonimă* (în cronicele României, de M. Kogălniceanu, ed. II, (Buc. 1872), Tom I, p. 107; «şi locurile lor (a Coţovlahilor) unde locuesc se zice Vlahia, iar ţării acesteia ei îi zic Vlahia cea mare».

Slavi) ne dă o dovadă mai mult că stingerea Românilor medievali din Hemos, care de bună seamă au fost mai tari şi mai numeroşi decât cei din Tesalia, nu se datoreşte numai şi numai *slavizării,* precum s'a zis (Slavii au fost etniceşte totdeauna mai slabi decât Românii), ci în mare parte unei *emigrări.* Aşezarea şi expansiunea acestor grupări de Români ne prezinta un paralelism interesant. Date fiind şi împrejurări istorice şi geografice analoage, astazi am fi avut poate trei Românii aproape tot atât de puternice şi întinse; aceiaşi sâmburi deopotrivă înzestraţi de natură ar fi dat, fireşte, roade asemănătoare.

La întrebarea dacă de pe acum — adică din veacul al X-leà — părţile muntoase ale Tesaliei poartă numele de Vlahie, aşa cum se arată mai târziu în istorie (ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία), am puteà răspunde afirmativ ; existenţa ei — oricât de redusă va fi fost ea în prima-i fază — este implicată în expresia anonimului «domnia peste Vlahii din Elada» (ἀρχὴ τῶν Βλάχων Ἑλλάδος) şi o putem deduce cu atât mai lesne, cu cât ştim acum că sfera locală şi administrativă, în care trăiau Românii tesalioţi, e curată de

elemente etorogene. Şi dacă ea nu e numita, este că nu s'a dat prilej la aceasta.

De altfel nu trebue să uităm că autoritaţile bizantine, zeloase păstrătoare ale tradiţiilor vechi, cu greu schimbă numirile geografice moştenite din vechimea romană şi elină. Deşi numele de Vlahie va fi fost pus în circulaţie de timpuriu, el nu ne întâmpină în istoriografia bizantină decât la începutul veacului al XIII-lea, în Nichita Honiate ca μεγάλη Βλαχία; întrebuinţarea-i anterioară însă ne e asigurată de Beniamin din Tudela, şi asupra ei nu încape îndoeală. Dar e curios că vestitul rabin, care a străbătut Grecia imediat după jumatatea veacului al XII-lea, prin Vlahie înţelege nu numai ţinuturile muntoase sau «marea Vlahie» a lui Honiate, ci întreagă Tesalia cu înălţimile ce o înconjoară, în opoziţiune cu «regiones Græcorum» — şesurile despre Grecia propriu zisă [1]). Cum se explică aceasta con-

[1]) Vezi Tafel, *De Thessalonica ejusque agro*, Berlin 1839, p. 473 (unde e publicat întreg pasagiul lui Beniamin din Tudela textul ebraic şi trad. latină). In tratatul dintre Alexie al III-lea cu Veneţienii (1199) se aminteşte Vlahia (Tesalia); Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, p. 121; greşit citat la Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris 1860, p. 44 (provincia Vlachiæ).

trazicere? Greutatea explicării se înlătură lesne admiţând că, pe câtă vreme Beniamin ne transmite ceeace a văzut şi auzit el însuşi şi ne dă prin urmare o concepţie populară a stărei de lucruri de pe timpul său, Honiate, istoricul curţii, ne face cunoscut numele oficial, aşa cum îl va fi găsit în arhivele imperiale din Constantinopol. Deşì dar ştirea lui Honiate e mai nouă, ea ne înfăţişează, fără îndoeală, o împărţire politica mai veche, stabilită din momentul când s'a simţit trebuinţă de a deosebì Elada propriu zisă de Ţara Vlahilor. Mai târziu — din veacul al XIII-lea încoace — numele de Vlahia (ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία, Μεγάλη Βλαχία sau simplu Βλαχία) înlocueşte aproape cu totul savantul şi oficialul *Tesalia* şi dăinueşte până după venirea Turcilor.

Din toate acestea rezultă că nu e câtuşi de puţin exclusă putinţa existenţei unei Vlahii pe munţii Tesaliei în veacul al X-lea; hârtia împărătească publicată de noi o recunoaşte indirect, recunoscând un cerc de cârmuire deosebit pentru Vlahii Eladei. Aceasta este «terra Blacorum» din Pind. Fiinţa ei dovedeşte că Românii nu puteau fi tocmai de curând aşezaţi în Tesalia. Kekaumenos vorbind

de originea Românilor pomeneşte pe Daci şi Besi, pe Traian şi Decebal, dar nu ne spune nimic despre epoca descălecării lor în Elada. Se vede că amintirea începutului lor nu mai erà proaspătă în mintea contemporanilor săi. Dacă nici Kekaumenos, un reprezentant însemnat al clasei culte şi nobile bizantine, nu ne ştie relatà cu siguranţă un fapt ce intereseaza de aproape patria sa, ne credem în drept să admitem una din două: ori că Românii ca păstori s'au strecurat în grupuri încetul cu încetul şi fără sgomot[1]), ori ca, mai probabil, vor fi venit atunci, când ţinuturile locuite de dânşii erau în stapânirea Bulgarilor, căci numai aşa se explică neştiinţa sau tăcerea absolută a Bizantinilor în această chestiune. Părerea cea din urmă o confirmă şi tradiţia locală ce ne-o împărtăşeşte Kekaumenos, cum că mulţimea Românilor din în-

---

[1]) Precum s'a întâmplat mai târziu cu Românii în Croaţia, după Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten.* In den Denkschrift. der k. Wiener Akad. der Wissench., vol. 30 (1880) p. 6: Românii au pătruns în Croaţia «nicht in grossen Massen, sondern als Wanderhirten in kleinen Gruppen, ohne Aufsehen zu erregen, unbemerkt von den Chronisten». Cfr. şi Pouqueville, op. cit., ibid., p. 328.

ceput s'ar fi revărsat peste locurile ce ocupă [1]. In cazul acesta situaţia politică a Românilor, aşa cum ne-o prezinta hrisovul lui Vasile al II-lea, trebuià să dateze de pe timpul domniei bulgare, sub care ei se vor fi bucurat de multe drepturi şi foloase, căci altmintrelea nu înţelegem alipirea lor nestrămutată către Bulgari în tot decursul istoriei. Când Bizantinii au recucerit ţările stăpânite de Bulgari înainte de veacul al X-lea, aşezarea şi constituirea Românilor erà un fapt împlinit, şi ei au trebuit să-l recunoască de voie de nevoie [2].

Că sub Bulgari şi cu Bulgarii au petrecut Românii o parte bună din veacul de mijloc şi nu alături de Greci, vădit ne arată şi numele Vlah, cu care Grecii cunosc pe Români, nume împrumutat dela Slavi; tot aşa mai târziu Grecii cunosc pe Germani cu numele slav

[1]) A se vedea l. c. mai sus.

[2]) Tăria locurilor ocupate de Români erà destulă chezăşie pentru siguranţa lor. In cetăţile lor naturale nu puteà să le fie mai rău sub Bizantini decât pe timpul Turcilor. Că aşa a fost şi în cele dintâi veacuri până la trecerea prin ţara lor a lui Beniamin din Tudela, ne-o spune acesta destul de plastic: «nici un domnitor nu poate să-i supue» («neque rex ullus eos domare potest»); expresia aceasta e răsunetul unei convingeri căpătate după un şir de experienţe din partea multor generaţii anterioare din Grecia.

Némitzoi [1]. Dacă Grecii ar fi fost pururea în nemijlocită atingere cu Românii, n'ar fi avut trebuinţă să recurgă la un nume străin pentru dezignarea lor. Covârşitorul număr de elemente slave în limba română [2]) şi puţinătatea celor de origine bizantină ne duce la aceeaşi încheere; deasemenea şi atârnarea bisericească a «Românilor din toată Bulgaria» de biserica din Ohrida [3].

Din toate aceste reese în chipul cel mai învederat, că întâia răzleţire a maselor româneşti (întâmplată aproape simultan, căci cuvinte puternice de aceeaş natură vor fi pricinuit-o) şi aşezarea lor ca grupuri deschilinite în Pind, în Balcani şi în Carpaţi, unde ni-i înfăţişează isto-

1) Zonaras, ed. Teubner, IV 233, Némitzoi; ba chiar din timpul lui Alexie I Nemítzon: Hopf VI, 1119 (într'un hrisov al împăratului către o mânăstire din Patmos).

2) Foarte însemnator e că una şi cea mai de seamă instituţie socială a Românilor din Tesalia, Epir şi Macedonia, păstrată din veacul de mijloc până astăzi, poartă o numire slavă: *celnicatul*, dela *celnic* = slav. celnik; traducerea literala daco-română prin «fruntaş» ne arată că termenul nu erà necunoscut în Carpaţi (în loc de *celnic* la celelalte grupuri de Români s'a întrebuinţat cuvântul *chinez*). Despre vechimea şi originea militară a cuvântului slav v. mărturia lui Kekaumenos, l. c., p. 28: ὁ δὲ στρατηγὸς τῇ τῶν Βουλγάρων διαλέκτῳ τζελνίκος λέγεται.

3) După cunoscutul hrisov al lui Vasile al II-lea, dat în 1019.

ria medievală, datează de buna seamă dinaintea veacului al X-lea. Jirecek pune această razleţire prin veacul al VII-lea şi dă pricină întinderea elementului slav, a cărui curgere peste Dunăre a luat sfârşit tocmai în această epocă[1]). Dar data asta mi se pare prea timpurie. Unitatea limbei româneşti constatată de filologie — adică coincidenţa aproape a tuturor fenomenelor linguistice observate în toate dialectele româneşti — şi comunitatea multor elemente slave din aceste dialecte, vorbesc destul de tare împotriva unei asemenea păreri. Limba română căpătase fizionomia ei proprie unitară şi-şi asimilase în acelaş timp o bună parte din lexicul slav, când a avut loc ruperea şi desmădularea românizmului. Înrâurirea slavă asupra graiului românesc de pretutindeni este atât de intensă şi de o natură aşa de intimă uneori, încât ea nu se poate înţelege decât prin o îndelungată convieţuire contemporană a tuturor Românilor cu Slavii. Daca dar nici din veacul al VII-lea, când latinitatea elementului român nu erà încă esenţial atacată, şi nici după veacul al X-lea nu poate datà despărţirea Ro-

[1]) C. Jirecek, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* (Viena 1901), I, p. 34. M. Kogălniceanu erà de aceeaş părere.

mânilor deolaltă, atunci cu necesitate ea trebue să se fi întâmplat înlăuntrul acestor două date extreme. Căderea imperiului bulgar în deceniile dintâi ale veacului al XI-lea şi deci trecerea Românilor sub un regim politic şi administrativ nesuferit de dânşii le va fi dat, foarte probabil, un nou prilej de bejănarit şi răschirare (credem că tocmai în aceasta perioadă se va fi întărit şi înmulţit românimea din Carpaţi [1]); retragerea din Balcani spre Carpaţi va fi culminat însă în epoca Asanizilor şi se va fi încheiat la venirea Turcilor), dar se pare cá ruperea dintâiu şi cea mai de căpetenie s'a savârşit în decursul veacului al VIII-lea şi al IX-lea, tocmai în epoca cea mai întunecoasă a istoriei bizantine. Pe atunci barbarii dela Volga, revărsaţi peste Dunăre, cutropesc prin puterea armelor cea mai mare parte din cuprinsul Peninsulei Balcanice, iar pe de altă parte imperiul bizantin, înghesuit în Europa pe coastele mării Egee şi Adriatice, trece prin grea cumpănă, care vârfueşte nu numai în

[1]) O dovadă că Românii nu erau destul de tari şi compacţi până atunci în Carpaţi ne pare a fi tăcerea ce păstreaza asupra lor Constantin Porfirogenitul în *De admin. imperio*, când el dă amănunte interesante despre toate neamurile ce locuiau în veacul al X-lea spre nordul imperiului.

luptele stârnite de iconoclaşti, ci şi în secătuirea deplină a vieţii culturale din Bizanţ [1]. A fost această vreme ca o noapte viforoasă ce s'a abătut peste peninsulă şi a învălmăşit popoarele şi a sguduit din adânc temeliile şi rândueala din trecut. O lume nouă răsărì, deplin închegată, din aceste două veacuri de întunerec, din acest vălmăşag de neamuri — naţiunile moderne. Pe mormântul popoarelor asiatice şi greco-romane se înalţă adevăratul *bizantinism* — naţiunea greacă de astăzi; din altoirea Bulgarilor barbari pe tulpina Slovenilor răsar Bulgarii pravoslavnici; din amestecul unui popor slav cu rămăşiţele latine se naşte naţiunea sârbă. Nu e de mirare dar că tot atunci din trunchiul marelui popor daco- şi traco-roman, stăpânitorul Daciei traiane şi aureliane, în amestec mai mult sau mai puţin cu Slavii se naşte un nou vlăstar, Românii. Dar patria lor, pe ambele maluri dunărene, pe vremea asta erà potopită de puhoiul străin; şi ei, călăuziţi ca de o faclă luminoasă de simţul firesc care păstrează popoarele, au străbatut valul şi şi-au căutat mântuire şi adăpost

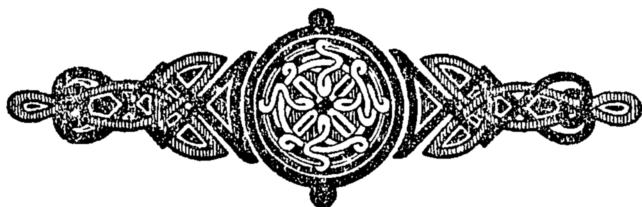
[1]) Vezi K. Krumbacher, l. c., p. 12—13.

pe plaiurile cele mai înalte şi tari, în care şi-au putut înlimăni fiinţa şi avutul moştenit din străbuni. O asemenea faptă, de s'ar fi întâmplat într'o epocă liniştită şi normală, n'ar fi scăpat din vedere istoriei. Nici Kekaumenos nu ne-ar fi vorbit ca de o poveste despre împrăştierea Românilor, şi nici Halcondyles, la constatarea identităţii Românilor din Pind cu cei din Carpaţi, n'ar fi strâns din umeri întrebându-se, *dacă cei dintâi au venit dela ceilalţi, ori dimpotrivă*[1]).

[1]) Laonikos Halcondyles, ed. Bonn., p. 35, 5.

KEKAVMENOS ŞI ROMÂNII
IN VEACUL AL XI-lea

KEKAVMENOS ŞI ROMÂNII
IN VEACUL AL XI-lea

I.

Dela ivirea Românilor în Tesalia (980) ar fi trecut peste un veac (până la domnia lui Alexie Comnenul, 1081-1118) fără să avem vr'o ştire despre ei, dacă din bună întâmplare nu s'ar fi păstrat un manuscris bizantin în biblioteca sinodală din Moscva, unde fusese adus dela o mânăstire din Sf. Munte. Diferite extrase din el au fost pentru întâia oară publicate şi comentate de către învăţatul bizantinist rus V. Vasiljevskij în cunoscuta revistă a ministerului învăţământului public din Petersburg [1]). Mai târziu acelaş învăţat, cu aju-

[1]) Журналъ министерства народнаго просвѣщенія, fasc. din Iunie, Iulie şi August 1881, sub titlul: Совѣты и разказы византiйскаго боярина XI вѣка. In biblioteca statului şi în seminarul bizantin din München se găseşte câte un exemplar

torul elenistului V. Jernstedt, a editat întreg manuscrisul într'un volum, însoţindu-l cu un bun aparat critic şi cu o precuvântare latină, în care a rezumat rezultatele cercetărilor sale[1]). Scrierea, un monument de cel mai mare interes pentru cunoaşterea timpului în care a trăit autorul ei, e mai ales pentru noi nepreţuită, căci ne procură ştiri şi date, care ne lumineaza în chip neaşteptat asupra stării sociale şi politice a Românilor din zorile existenţei lor istorice. Dacă Vasilijevskij a adus ştiinţei un mare serviciu prin publicaţia sa, serviciul e cu atât mai mare pentru noi; deaceea nu putem decât să-i fim recunoscători.

Lucrarea, unică în felul ei în literatura bi-

din această revistă, însa lipseşte anul 1881 şi deci studiul lui Vasiljevsckij mi-a fost inaccesibil. Concluziile lui însă le-am putut aflà atât în prefaţa de care vorbesc numai decât mai la vale cât şi în G. Schlumberger, *L'épopée bizantine à la fin du 10me siècle,* Paris 1896, p. 620 sq. şi în *Byzantinische Zeitschrift,* V. (1896), p. 616 (scurtă dare de seamă de K. Krumbacher).

[1]) Cecaumeni *Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus, edd.* B. Wassiliewsky (et) V. Jernstedt, Petersburg 1896, extras din Записки историко-филологическаго факултета императорскаго С.-Петеребургскаго университета, частъ XXXVIII. Despre Kekavmenos şi cartea lui, în afară de paginile amintite ale lui Schlumberger, v. şi notiţa în K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur,* ed. a II-a, München 1897, p. 269.

zantină, cuprinde două părţi deosebite, din care cea dintâiu şi cea mai voluminoasă (80 p.) e întitulată «strategicon», adecă tratat de strategie. Titlul însă nu e tocmai exact, căci pe lânga lucruri privitoare la tactică şi strategie, ea conţine în paragrafe scurte şi slab înţinate între ele o comoară de sfaturi, care fac dintr'însa un fel de manual de morală şi de bună purtare, expusă sub forma de învăţături adresate de un tată către fiii sai[1]). Dar amănuntele cele mai multe privesc arta militară (p. 24-78) şi sunt concepute şi expuse tot în acelaş chip. In acest scop autorul, om vestit prin naştere şi destoinicie, îşi împildueşte sfaturile şi poveţile cu numeroase episoade din istoria militară, politica şi diplomatică, episoade care limpezesc şi îndreptează multe puncte întunecoase din istoria bizantină. Cele mai multe din pildele sale sunt scoase din vremea trăită

[1]) Schlumberger, op. cit., p, 623 ; cf. şi învăţăturile lui Neagoe Basarab la noi. O scriere înrudită în unele privinţi cu a lui Kekavmenos este tratatul de strategie propriu zisă περὶ παραδρομῆς πολέμου *(de velitatione bellica)*, transmisă sub numele împăratului Nichifor Foca, dar scrisă de un ofiţer al său şi publicată sub Vasile al II-lea. Vezi Krumbacher, op. cit., p. 268. Asemenea şi *Liber de re militari* (incerti scriptoris byz., saec. X, rec. S. Vári), Lipsca (Teubner) 1901.

de el şi deci din experienţele lui proprii şi numai o parte datează din veacul anterior. Cel mai mare episod istoric este cel privitor la Români. După vioiciunea şi mulţimea impresiilor şi a cunoştinţelor ce ne comunica despre dânşii, deducem cu siguranţă ca scriitorul «strategiei» e contemporanul întâmplării descrise de el, dacă nu chiar martorul ei ocular.

Stilul, când stors şi veşted, când umflat şi întunecos ce îmbracă de cele mai multe ori cugetarea istoriografilor bizantini — marginindu-se a trece la răboj lucruri de interes obştesc şi căutând a se păunà cu toate podoabele şi meşteşugurile unei limbi moarte, pe alocuri în paguba adevărului — e înlocuit aici printr'o reproducere naivă şi populară a faptelor, care prin subiectivismul ei precum şi prin multele concesii făcute graiului viu, nu arareori capătă coloare şi suflu de viaţa.

Drept-care, formal, autorul nostru s'ar puteà socotì ca o treaptă de coborâre dela direcţia inaugurată în veacul al X-lea de catre scriitorul-împărat *Constantin Porfirogenitul* şi curentul extrem reprezentat, vr'o doua veacuri mai târziu, de către un *Teodor Prodromos* şi *Glycas*, prin cari graiul vorbirii

comune greceşti, desrobit definitiv, dobândeşte o consfinţire literară şi formează, împreună cu limba tradiţiei şi a şcolii, dualismul ce se perpetuă până astăzi la Greci. Deaceea îl cetim uşor şi cu plăcere. Dar nu numai din acest punct de vedere ne înlănţue.

Amănuntele foarte interesante, cu care ne surprinde aproape în fiecare pagină, ne transpoartă de astă dată — şi cât de rar e acest lucru la Bizantini! — dela centru la periferie şi ne face, ca la descoperirea unei taine ascunse, cu bătaie de inimă să pătrundem în cele mai intime colţuri ale vieţii provinciale. Din fericire, el nu stăpâneşte o deosebită cultură literară; o seamă de istorici preferiţi ai vremii şi ai profesiei sale, pe lângă scripturile sfinte, vor fi fost singurele izvoare ce i-au adăpat cunoştinţele elementare câştigate prin şcoală [1]). In schimb însă, observator plin de

[1]) La p. 75, 30 ne spune că el «*n'a umblat la şcoală ca sa înveţe carte elinească, pentru a puteà străluci prin bogăţia şi frumuseţea frazei, şi că se teme că unii îl vor învinuì de neştiinţă*»; aceasta însă n'ar trebui a se se luà ad litteram, ci ca o modestie retorică sau mai bine ca o condescendenţă faţă de învăţaţii şi cărturarii de profesie, pentru cari Bizantinii aveau un respect exagerat. Că Kekavmenos nu erà un ignorant, cum au pretins unii, ne arată, pe lângă nivelul cunoştinţelor sale, şi expresia destul de aleasă şi gramaticală pentru un militar din provincie.

pricepere şi sârguinţă, el îşi împătuleaza în minte o întinsă şi sănătoasă ştiinţă practică şi cunoaşte tot atât lumea în care trăeşte, cât şi trebile împărăţiei, în slujba căreia, împreună cu vr'o câtevà generaţii ale familiei sale, şi-a închinat anii tinereţii şi ai bărbăţiei. Şi întru aceasta l'a ajutat mult poziţiunea şi chemarea ce a avut, căci, după cum ne încredinţam din spusele lui, el a ocupat posturi înalte administrative şi militare; ba chiar într'o vreme a fost şi *duce* sau *strateg* al temei Elada [1]). Date despre viaţa şi activitatea lui avem puţine; se pare că cele din urmă zile, în care îşi va fi scris şi tratatul de strategie, le-a trăit sub Mihail al VII-lea Duca (1071 78), cel din urma împărat pomenit de dânsul (p. 73, 18 şi 25). El însuş nu se numeşte pe sine nicairi. Avem numai un singur pasaj, în care vorbind de bunicul său, îl numeşte *Kekavmenos* (p. 65, 11), ceeace i-a şi hotărât numele de familie. Intr'un

1) Cecaum., op. cit., p. 60, 10: ἐξουσιάζοντός μου τότε εἰς τα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Temele (θέματα) erau la Bizantini mari districte militare; *ducii* sau *strategii* erau capeteniile lor (sub Turci au fost înlocuite prin *vilaete* şi *valii*). Inceputul unirei puterii militare cu cea civilă în mâna strategului datează dela Justinian. (527—565), ceeace a fost un progres faţa de organizaţia lui Diocleţian.

alt loc ne spune că bunicul său a luat parte personal la cucerirea unei întărituri în Armenia, luptând în contra unui strateg bizantin (p. 26, 12 şi urm.). Vasiljevskij crede că el a fost un domnitor de mâna a doua de origină armeană (în Cecaum., op. cit., p. 4). In cazul acesta numele lui (Kekavmenos «arsul») ar fi o tălmăcire sau prefacere a unui nume armenesc. Mai târziu, sub Vasile al II-lea (după 980) îl găsim slujind Bizantinilor cu titlul de strateg al Eladei ca moştenitor al lui Niculiţa[1]). De altmintrelea el nu erà singurul din compatrioţii săi, care traià pe atunci în partea apuseana a imperiului. Un istoric armean contemporan zice că în cele din urma decenii ale veacului al X-lea o mulţime de Armeni fură colonizaţi în Macedonia de guvernul imperial cu scop de a se împotrivì Bulgarilor[2]). E o strămutare de popoare dinadins provocată pentru stabilirea echilibrului, masură obişnuită a imperiului. Făcut-a parte Kekavmenos

[1]) Vezi p. 112 şi urm.

[2]) Schlumberger, op. cit., p. 646. Insuş împăratul Vasile Macedoneanul erà de neam armenesc. Despre rolul covârşitor al Armenilor în imperiul bizantin în decursul veac. al X-lea şi al XI-lea, v. C. Neumann, *Die Weltstellung des byz. Reichs vor den Kreuzzügen*, Leipzig 1894, p. 41.

din aceşti colonişti asiatici sau fusese câştigat şi adus mai înainte de către împăratul Vasile, sub care îl vedem în capul provinciei Elada? Nepotul său tace în această privinţă, şi nu ne spune decât numai că, atunci când bunicul său s'a aşezat în această ţară, a dat de familii de origine străină, bulgară şi românească, cu care s'a încuscrit şi a avut de aproape cunoştinţă şi prietenie.

Partea a doua a manuscrisului (p. 93-104), întitulată «*Cuvânt de sfat către împăratul*» (λόγος νουθετητικὸς πρὸς βασιλέα), înfăţişază ca formă şi cuprins asemănări izbitoare cu cartea strategiei. Autorul, iarăşi anonim şi con temporan cu strategicianul Kekavmenos, se adresează aici împăratului [1]) şi îi arată căile pe care el, ca monarh al Bizanţului, poate mai bine îndreptăţi aşteptările supuşilor săi. El numeşte ca bunic al său pe Niculiţa, pe care l-am cunoscut deja ca strateg al lui Vasile în 980 ; dar el nu lămureşte, dacă acesta e bunicul lui după mamă sau după

[1]) Cecaum., op. cit. p. 9. Vasiljevskij presupune că scrierea ar fi fost alcătuită pela 1080, adică cu câţiva ani mai târziu decât strategicon şi că erà destinată pentru Alexie Comnenul, care la 1081 se urcă pe tronul constantinopolitan.

tată. Din faptul că în strategicon autorul, vorbind de Dimitrie Polemarhios, un prefect al ţarului Samuil, ni-l designează ca bunic al său matern (p. 29, 2), s'a dedus că, dacă autorul «cuvântului de sfat» ar fi fost nepot după mamă al lui Niculiţa, n'ar fi uitat să ne-o spue răspicat, înlăturând astfel ori-ce confuzie, cum a făcut nepotul lui Kekavmenos. Identificarea lui cu acest din urmă a fost dar disputată şi deaceea s'a admis că anonimul nostru a trebuit să fie un nepot de tată al lui Niculiţa. Concluzia însă nu s'a mărginit aici. Vasiljevskij, păstrând o rezervă cuminte, se fereşte a se rostì în chip hotărît asupra identitaţii acestui scriitor (*incertus scriptor* îi zice în titlul publicaţiei lui); dimpotrivă, Schlumberger, fără motive îndestulătoare, vede în el nu numai un nepot de tată al lui Niculiţa, ci chiar pe însuş Niculiţa, care, cum vom vedea, a condus revoluţia Românilor în Tesalia [1]). Această părere va cădea dela sine, de îndată ce vom cunoaşte mai de aproape neamul Niculiţeştilor şi rolul jucat de ei în istoria bizantină. Sântem siliţi a stăruì

---

[1]) Schlumberger, op. cit., p. 627.

ceva mai mult asupra acestui lucru, caci el stă în strânsă legătură cu miezul chestiei ce ne-am propus a trata în următoarele pagini.

Cel dintâiu Niculiţa cunoscut de noi este tocmai bunicul autorului anonim şi guvernatorul Eladei din 980. Se ştie, după cele ce am spus mai sus, că în acest an Vasile al II-lea, pe lângă postul de strateg, îi încredinţeaza «*domnia peste Vlahii* din Elada» ca despăgubire pentru pierderea postului de «*domestic al excubiţilor*», dăruit acum unui nepot al împăratului Germaniei ; domnia asupra Vlahilor trebue să-i fi fost dată *pe viaţă*, adică tot în aceeaş condiţie, în care el primise şi postul de domestic dela împăratul Roman al II-lea (959 63), tatăl lui Vasile. Dar după Kekavmenos, nu mult după anul 980, prefectura din Larisa a trecut, precum am pomenit mai sus, în stăpânirea bătrânului Kekavmenos. Din ce temeiu s'a întâmplat această schimbare şi probabilă punere în disponibilitate a lui Niculiţa, nu ni se spune. Se ştie numai că între anii 980—986 ţarul Samuil, folosindu-se de preocuparea oştirilor imperiale de războaele interne, face dese navaliri în Elada şi caută să-şi întindă domnia până

în Pelopones[1]). Inlocuirea lui Niculiţa în dregătoria-i înaltă ce ocupa coincidând cu aceste împrejurări, credem că nu se explică mai bine decât dacă o punem în directă legătură cu ele. Pe semne Niculiţa nu mai inspira lui Vasile destulă chezăşie în relaţiile de duşmănie cu Bulgarii şi deaceea s'a grăbit să dea pe mâna sigură a lui Kekavmenos o provincie atât de primejduită.

Fapta ce urmează în curând după depărtarea lui Niculiţa dela postul său ne pare a întemeia bănueala împăratului. Ţarul bulgar, după îndelungate încercari zadarnice, izbuteşte în sfârşit în 986 să pue mâna pe puternica cetate Larisa prin mijlocul foametei şi mulţumită nevredniciei strategului care luase locul lui Kekavmenos, chemat pe atunci la Constantinopol.

În dreptul său de cuceritor, Samuil robeşte şi strămută întreaga populaţie a Larisei, *necruţând decât numai familia Niculiţeştilor*, pe care o ia cu sine şi o întrebuinţează, cum vom vedea în curând, pentru scopurile sale politice [2]). Excepţia făcuta de ţar cu familia

[1]) V. Kedrenos (ed. Bonn), II, p. 435 şi urm.

[2]) Cecaum. op. cit., p. 65—66; cf. şi Kedrenos II, p. 436. 4.

aceasta, din adins scoasa la iveală de Kekavmenos, e destul de bătătoare la ochi. Ea motivează, socotim, neîncrederea lui Vasile faţă de Niculiţa şi explică rolul de mai târziu al familiei lui. De bună seamă trebue să fi fost o înţelegere între Samuil şi Niculiţa [2]) ; se poate chiar cà tocmai acestei înţelegeri datora în parte războinicul şi neadormitul ţar izbânda ce a avut la împresurarea Larisei, cetate socotită pe atunci aproape cu neputinţă de cucerit. Să fi fost această înţelegerc o urmare a îndepărtării lui Niculiţa dela postul său de strateg al Eladei, sau pornea din sosoteli mai mari şi bine chibzuite? Înclinăm a primì cazul din urmă, căci nu pricepem cum o familie ca aceea a Niculiţeştilor, fruntaşa în aristocraţia tesaliotă [3]), putea să trădeze interesele statului, căruia îi slujise vreme în-

---

[2]) Schlumberger, op. cit., vol. II, p. 222 şi 395, crede chiar că e vorba de o trădare, dar Kekavmenos nu ne vorbeşte decât numai de purtarea prietenoasă a lui Samuil către «neamul Niculiţeştilor» (p. 66).

[3]) Despre bunăstarea familiei avem o indicaţie în Ana Comnena (ed. Teubner) I, p. 169, unde aminteşte *«moşiile lui Delfina»* lângă Tricala. Kekavmenos la numele lui Niculiţa nepotul adaogă şi pronumele Delfina (p. 68, 18 Νικουλιτζᾶς ὁ Δελφινᾶς), prin care «existimandum est familiam maternam significari» după Vasiljevskij (Cecaum., p. 8).

delungată, numai din capriciu sau răzbunare, fără a urmări o ţintă mai înaltă? În acest înţeles vorbeşte nu numai deplina tăcere a lui Kekavmenos, care ca apărător neînduplecat al vederilor bizantine, n'ar fi lăsat necomentată purtarea Niculiţeştilor, ci şi multa blândeţă şi îngăduire arătată de Vasile al II-lea către această familie după risipirea puterii bulgare.

Nu ştim dacă bătrânul Niculiţa a supravieţuit după aceste întâmplări. În 1001 (sau 1003) găsim pe fiul său pus de către Samuil în fruntea garnizoanei din Servia, cel mai însemnat punct de întărire la hotarele dintre Macedonia şi Tesalia. În acest an Vasile al II-lea, urmând războiul său de răsturnare «a întinsei şi sălbaticei împărăţii a sălbaticului Samuil», după cucerirea Veriei se îndreptează spre această cetate şi o înconjoară cu toate puterile ce îi stau la îndemână. În urma uneì împotriviri eroice Niculiţa a trebuit să cedeze numărului şi s'a predat împăratului, care, în loc să-l pedepsescă, îl ia la Constantinopol şi îi dă un rang de boerie. De aici însă scapă şi se duce iar la Samuil, cu care împreună vin apoi să împresoare Servia ocupată de

imperiali. Vasile auzind despre aceasta, se repede cu întreagă oştirea sa în valea Bistriţei şi îi sileşte să despresoare cetatea şi să fugă. Dar peste puţin Niculiţa cade în cursă bizantină şi e adus în lanţuri la împăratul, care îl trimite din nou la Constantinopol, ca sa fie închis [1]).

Se vede însă că aici n'a fost bine supraveghiat şi a putut să se furişeze a doua oară, caci mai târziu, în 1019, când după moartea lui Ioan Vladislav, cel din urmă ţar din Ohrida, şi după căderea sau predarea tuturor căpăteniilor bulgare întreagă Bulgaria zacea zdrobită la picioarele neînfrântului Vasile, îl găsim pe Niculiţa continuând cu cea din urmă înverşunare lupta de neatârnare în potriva domniei bizantine. El se adăpostise pe munţii Gramos, păretele de despărţire dintre Epir şi Macedonia, adică prin părţile locuite de Români, unde era hotărât să ducă până la capăt războiul cu Bizantinii. Dar trupe numeroase au fost trimise pe urmele lui. Atunci, parte din tovarăşii lui, văzând zădărnicia vărsării de sânge, l-au părăsit şi s'au predat de

[1]) Kedrenos, II, p. 452, 20 şi urm.

bună voie, parte luptând au căzut în mâna imperialilor. Niculiţa, desnădăjduit şi sleit de atâta împotrivire, se hotărăşte în sfârşit să se predea. Se coboară dar într'o noapte din munţi şi se apropie de tabăra bizantină, unde se anunţă şi îşi arată dorinţa de a se închina împaratului personal. Dar Vasile, înşelat de atâtea ori în nădejdile sale, n'a vrut să-l vază şi a poruncit să fie dus şi întemniţat în Salonic[1]). Ce a fost cu el mai departe nu se ştie. Vasiljevskij presupune că va fi pierit în temniţă (Cecaum., op. cit., p. 8); mai de grabă ne vine a crede că, după bunul sfârşit al războiului şi orânduirea desăvârşită a trebilor în Macedonia, el va fi fost graţiat în vederea netăgaduitei importanţe ce avea familia Niculiţeştilor în Tesalia, locul ei de naştere. Tot acelaş motiv îl va fi facut pe Bulgaroctonul, dupa luarea Serviei, nu numai să-l ierte, dar

[1]) Kedrenos, p. 474. Că Niculiţa se află pe atunci în muntele Gramos (român. Gramoste) o vedem din rândurile ce urmează în Kedrenos, care spune că pe vremea aceasta Vasile se ocupă cn pacificarea ţinutului Colonia, adică tocmai în părţile despre Gramos, spre apusul oraşului Castoria. Cf. Schlumberger, op. cit., II, p. 395, nota 3. Cfr. Jirecek, Gesch. ddr Bulg., p. 175: (vorbind de răspândirea şi biserica Paulicanilor Armeni) zice: Eine der Kirchen, lag bei Kastoria, auf den Höhen des Pindus.

chiar să-l şi cinstească cu titlul de nobleţă. Dar argumentul cel mai hotărâtor ni-l dă faptul că în faza-i din urmă familia Niculiţa ne apare, sub împăraţii următori, ajunsă iară la vaza şi cinstea din trecut. Ea s'a aşezat din nou în Larisa, unde fiul «necredinciosului» comandant al cetăţii Servia e aşa zicând reintegrat în drepturile moştenite dela bunicul său Niculiţa, fostul guvernator al Eladei. În această slujbă ne întâmpină el sub Constantin Duca în 1066, când izbucneşte răscoala Românilor în Tesalia.

Pentru completarea cunoştinţelor noastre asupra familiei, în jurul căreia se învârteşte întreagă acţiunea Românilor, se impune să amintim raporturile de înrudire ce a avut cu neamul Kekavmenilor. Despre aceasta autorul «strategiei» ne dă informaţii precise. Vorbind despre Kekavmenos bătrânul (p. 66, 10) el îi zice *cuscru*» (συμπέθερος) al bătrânului Niculiţa, ceea ce înseamnă că erau înrudiţi prin alianţă, fie că unul îşi dăduse fata după fiul celuilalt, ori din potrivă.

Apoi, în altă parte (p. 71-19) autorul însuş numeşte pe Niculiţa-nepotul «*cuscru al său*» (ὁ συμπέθερός μου) şi ne dă dovadă că vechea

cuscrie dintre cele două familii a continuat, şi poate va fi fost întărită printr'o nouă încuscrire. Kekavmenii Armeni erau înrudiţi tot în acelaş chip şi cu amintitul prefect bulgar Dimitrie Polemarhios, şi dacă, precum credem, Niculiţa erà Român, uşor ne facem o idee despre amestecul de rasă al reprezentanţilor puterii publice bizantine, un fenomen analog cu cel constatat mai în urmă sub sceptrul sultanilor, moştenitorii direcţi ai Bizanţului.

II.

După ce am cunoscut provenienţa şi felul izvorului nostru istoric, să cercetăm acum care-i starea şi rostul Românilor din Pind în epoca ce ne preocupă. Cunoaşterea mai de aproape a împrejurărilor, în care trăesc şi se mişcă, e neapărată spre a ne da seamă mai bine de întâmplările ce vom povestì mai la vale.

Cea dintâiu informaţie asupra Românilor dela data ivirei lor în istorie până la mişcarea de sub domnia lui Duca ne-o dă hrisovul lui Vasile al II-lea din anul 1019, privitor la drepturile arhiepiscopiei din Ohrida [1]. După ce

---

[1]) Cartea lui Golubinskii Очеркъ ист правосл. церквей Moscova 1871, în care (p. 263) s'a publicat acest hrisov împreună cu alte două relativ la biserica din Ohrida, fiind foarte rară, istoricul Gelzer le-a retipărit şi comentat în Byz. Zeitschrift II (1893), p. 42 şi urm., punându-le la îndemâna tuturora.

prin enumerarea eparhiilor arată hotarele ei de jurisdicţie — hotare cari coincid cu lăţirea politica a Bulgariei sub Samuil — împăratul dispune ca şi Românii ce locuesc peste întreg acest teritoriu să asculte bisericeşte de aceeaş capetenie religioasa [2]). Statul lui Samuil cuprindeà pe lângă Bulgaria propriu zisă, Macedonia şi Albania, şi se întindeà până în partea despre meazănoapte a Tesaliei şi a Epirului. Care sunt aceşti Vlahi şi unde cu deosebire locuiau ei înlauntrul acestui cuprins, vom arată altădata mai cu deamănuntul. Deocamdata observăm numai că aici prin *«Vlahii cuprinşi în hotarele Bulgariei»* nu trebue să înţelegem numarul total al Românilor din peninsulă, căci pe lângă ei mai erau şi Vlahii din celelalte eparhii ale ţărilor curat bizantine şi recucerite mai de vreme de Bizantini; expresia actului împărătesc nu numai că nu tagadueşte acest lucru, ci pare chiar că-l accentuează. Intre aceşti din urmă trebue să socotim pe Românii din părţile muntoase ale Traciei

[2]) Καὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων... ὅσοι ἐντὸς Βουλγαρικῶν ὅρων εἰσί, τιμᾶν αὐτὸν (sc. τὸν ἀρχιεπίσκοπον) καὶ σέβεσθαι μεγάλως καὶ ἀκούειν τοῦ λόγου αὐτοῦ, Byz. Zeitschr. II, p. 46. Mai târziu găsim în jurisdicţia diecezei din Ohrida episcopatul «Vlahilor» : ἡ (ἐπισκοπὴ) Βλάχων, ibid. I (1892), p. 257 şi II, p. 60.

precum şi pe cei din Tesalia, din care numai o parte, după arătările precise ale hrisovului, aparţin arhiepiscopiei ohridene. Acest document îşi are însemnătatea sa specială pentru istoria bisericească a Românilor; valoarea-i extraordinară pentru noi e că el, singurul şi cel dintâiu, ne învederează mai bine marea întindere a elementului românesc la începutul veacului al XI-lea. Negreşit, acest element ar fi fost de mult cutropit de valurile slave sau greceşti, dacă ar fi fost pretutindeni răzlăţit şi fărâmat în mici cătune îndosite prin văile şi pădurile balcanice, după teza susţinută de unii. E însă mai presus de îndoeală că Românii, care trăiau răspândiţi peste toată Bulgaria (ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν) îşi aveau centre româneşti proprii, cu care veneau în atingere şi care le dădeau putinţa de a-şi păstrà curăţia caracterului naţional, aşa precum îl vedem rostit în hrisovul lui Vasile.

Centrele lor de căpetenie le-am numit altă dată: ele se aflau mai cu seamă dealungul Pindului şi Balcanului precum şi în ţinuturile învecinate. Un popor atât de numeros în imperiul bizantin trebuià, fireşte, să iasă la iveala tot mai mult în viaţa politică şi militară. Nu

ne miră dar că, chiar după doi ani dela moartea lui Vasile (1027), Vlahii apar ca înglotire deosebită în oştirea lui Constantin al VIII-lea la expediţia înpotriva Saracenilor din Sicilia [1]). Lucru şi mai cu înţeles va fi când pela sfârşitul acestui veac Alexie Comneanul va căutà să-şi umple golurile şireagurilor lui chemând sub steaguri oameni din rândul păstorilor vlahi. Neîncetata creştere şi întărire a Românilor în peninsula balcanică este de acum tot mai des mărturisită de izvoarele contemporane şi primită fără discuţie de către cei mai de frunte istorici moderni; ea stă în raport direct cu asfinţirea puterii imperiale din Constantinopol. Veacul al 11-lea şi al 12-lea e o perioadă de reculegere şi prepătire a Românilor din Pind şi Balcani. Cu cât ei cresc în număr şi în vârtute [2]), cu atât se dumiresc

[1]) După *Annales Barenses* ad. a. (M. G, V, 53), citate de J. Jung în Zeitschrift für oesterr. Gymnasien, an. al 27-lea, Viena 1876, p. 327; ...*hoc anno descendit... in Italiam cum exercitu magno i. e. Russorum, Guandalorum, Turcorum, Burgarorum, Vlachorum, Macedonum aliorumque ut caperet Siciliam.* Cfr. Xenopol, Istor. Rom. I., p. 575, nota 20. Iules Gray, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin* (867—1071), Paris 1904, pune expediţia aceasta pe seama lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul şi o datează din anul 1025.

[2]) G. Finlay, *A history of Greece*, ed. Tozer, Oxford 1877,

şi-şi dau seamă de ce vor şi pot; aşteaptă numai vreme cu prilej ca să-şi încerce norocul. Izbânda lor nu e desăvârşită decât la sfârşitul veac. al XII-lea, sub Asanizi, când Românii, dând lovitura de graţie batrânei împăraţii bizantine, devin cel mai însemnat factor politic al Peninsulei Balcanice. Inălţarea şi covârşirea Românilor erà o urmare fatală a caderii domniei bulgare, sub care ei, ca element romanic, se mistuiseră din zarea istoriei. Soarta lor au împărtăşit-o Sârbii şi Albanezii. Aceleaşi împrejurări fericite, care înlesnesc desvoltarea Românilor, scot din întuneric şi pe aceste două popoare. Sârbii vin în rândul întâiu şi apoi urmează Albanezii [1]). Razboiul cu Bulgarii, care a frământat mintea lui Vasile al II-lea peste 40 de ani, a avut ca urmare nu numai căderea politică a Bulgarilor, ci şi, pâna

III, p. 229, deşi *«nu ştie spune cauzele»*, dar constata ca fapt sigur că *«the Vallachian population in the byzantine empire increased greatly in wealth and number during the eleventh and twelfth centuries»*.

[1]) Aceştia apar în istorie întâia dată în anul 1079 (Skylitzes, ed. Bonn, p. 739) în oştirea, cu care *Nichifor* Vasilakios, ducele din Durazzo, a pornit spre Constantinopol vrând sa detroneze pe Nichifor Boteneiates. După aceea dispar peste o sută de ani, pentru a nu se ivì iară decât pe timpul împărăţirei latine asupra Bizanţului.

la un punct, nimicirea lor naţională. Ei prin ei înşişi nu vor mai jucà în istorie decât un rol secundar. A fost un războiu de stârpire, cum rareori au cunoscut analele istoriei. Provincii întregi din Bulgaria rămaseră pustii de oameni. Tot pe atunci trebue să punem împuţinarea şi necontenita stingere a celor din urmă rămăşiţe de colonii slave în Grecia de nord. Aceste locuri deşerte veneau acum Românii să le ocupe. Erà dar în rostul vremii că acest popor, lesne sporitor, în mare parte păstoresc, satul de suferinţele şi lipsurile de tot felul ce a îndurat, vieţuind din greu prin coclaurii şi sălbăticiile munţilor, s'a simţit atras de frumoasele şesuri, ale caror paşuni grase şi pământuri roditoare le cunoşteà din ispita. O schimbare în profesia-i moştenită din străbuni erà cu atât mai necesara, cu cât munţii erau acum împănaţi de familiile şi turmele lor. Prisosul populaţiei româneşti trebuià revărsat peste câmpiile despoporate din preajma plaiurilor locuite de dânşii. Procesul acesta, care în parte dăinueşte până astăzi, e cam din aceeaş vreme şi comun tuturor grupărilor mari de Români. Ceeace se întâmplà acum în Tesalia, se întâmplà în chip asemănător la poalele Bal-

canilor şi Carpaţilor. O năzuinţă mai timpurie de lăţire şi emancipare ne întâmpină la Românii din Pind. Puţine, dar preţioase sunt ştirile ce ne dă Kekavmenos despre aceasta. Să stăruim deci asupra lor cu dinadinsul şi să întemeiem spusele noastre pe mărturiile lui.

Contigentul Vlahilor răsculaţi îl alcătuiau trei categorii de locuitori. Cei dintâi şi, precum e de aşteptat, cei mai rebeli sunt *muntenii,* promotorii probabili ai întregei mişcări; al doilea *locuitorii dela şes, plugarii,* şi al treilea *orăşenii.* Asupra celor dintâi avem un pasaj foarte interesant. Căpeteniile lor în Larisa, fiind întrebate de Niculiţa: «*unde sunt acum (în Iunie) familiile şi vitele lor*», au răspuns: «*pe munţii Bulgariei*». Apoi autorul ne dă următoarea desluşire: «*Căci astfel e obiceiul lor, ca familiile şi turmele Vlahilor să petreacă din luna Aprilie până în Septembre pe munţii cei înalţi şi în locurile cele mai reci*»[1]. Din aceasta înţelegem că Românii, cari trăiau din păstorie, iernau pe câm-

---

1) Cecaumeni, p. 68—69: Εἰπόντος δὲ καὶ πρὸς τοὺς Βλάχους· ποῦ εἰσὶ τα κτήνη ὑμῶν καὶ αἱ γυναῖκες νῦν; αὐτοὶ εἶπον· εἰς τὰ ὄρη Βουλγαρίας. οὕτως γὰρ ἔχουσι τύπον, ἵνα τῶν Βλάχων κτήνη καὶ αἱ φαμιλίαι αὐτῶν εἰσιν ἀπὸ Ἀπριλίου μηνος ἕως Σεπτεμβρίου μηνὸς ἐν ὑψηλοῖς ὄρεσι καὶ ψυχροτάτοις τόποις.

piile Tesaliei şi ale Macedoniei, iar vara, pe călduri, îşi duceau familiile şi turmele pe culmile şi văile munţilor înalţi ai «Bulgariei» [1]).

Obiceiul acesta e urmat cu sfinţenie până astăzi de către populaţia nomadă a Românilor. E curios că în decurs de aproape nouă veacuri (obiceiul însă trebue să fi fost mai vechiu) nimic nu s'a schimbat în această privinţă. Dela Pouqueville şi Leake până la G. Weigand toţi călătorii, carii-au văzut în Grecia, Epir şi Macedonia (ba chiar în Serbia şi în Bulgaria) constată deopotrivă acelaş lucru. Dar acest obiceiu nu erà, desigur, generalizat la toată populaţia muntenească. Pe lângă nomazi, o parte însemnată de Români aveau, precum au şi astăzi, locuinţi statornice prin munţi şi petreceau prin fortăreţele lor naturale trăind din produsele industriei casnice, care e strâns legată cu îndeletnicirea lor de căpetenie [2]). Printre aceştia mai erau, fie cât de

[1]) E numele dat Macedoniei ca parte integrantă a Bulgariei politice, de când Macedonia erà cucerită de Bulgari şi mai ales de când ţarii îşi aveau reşedinţa în Ohrida; el, după cum vedem din Kekavmenos, se va fi păstrat în popor şi după aceea câtăva vreme, dar mai târziu dispare cu totul.

[2]) Ne încredinţăm, după analogie, din cele spuse de N. Acominatos (Honiate), ed. Bonn, p. 482, 5—7 şi 487, 17—19, despre multele şi puternicele cetăţi ale Românilor depe coastele munţilor Balcani.

puţini, şi alţii, cari cultivau o parte din pamântul arabil din cuprinsul munţilor, aşà cum aflăm dela călătorii din veacul trecut şi precum se obişnueşte şi astăzi. Că şi în munţii lor Românii nu au uitat vr'odată mânuirea plugului, o dovedeşte nu numai faptul acesta în deobşte cunoscut, ci şi o seamă de termeni agricoli de origine latină, păstraţi pâna astazi în graiul lor (*agru*, *ar*, *aratru*, *trier*, *mânucliu*, etc.).

Dovada cea mai strălucită însă e pasajul, în care Kekavmenos ne vorbeşte de Românii aşezaţi pe câmpie şi dedaţi de bună seamă la munca câmpului [1]). Capii răsculaţilor îşi recrutează o mare parte din oaste în parţile râului *Pleres*, între Farsala şi Larisa. «*Acest râu* — zice Kekavmenos — *are de o lature şi de alta un şes mare şi trece prin mijlocul Vlahilor, despărţindu-i în două*».

Că o populaţie românească sălăşluită la câmp nu e un basm scornit de Kekavmenos [2]),

[1]) Zicem de *bună seamă*, căci ca nomazi ei n'ar fi avut ce căutà la câmp în luna Iunie, adeca în toiul arşiţei (sa se ţie seamă de Tesalia). Am văzut mai sus că familiile păstorilor dela Aprilie până în Septembre petreceau pe munţi.

[2]) O recunoaşte şi Finlay făra să fi cunoscut pe Kekavmenos; v. op. cit., IV, p. 29: *in the eleventh century, the*

se adevereşte şi din tradiţia răspândită şi azi pe la Românii din Pind. Weigand, cunoscutul cercetător al neamului nostru, vizitând marea comună românească din Olimp, *Vlaho-Livad*, aflà dela locuitori că ei au venit dela câmp cu vr'o 400 de ani înainte, adică «*tocmai de pe vremea venirei Turcilor*». «*De teama cuceritorilor păgâni*, observă filologul german, *clasele posesoare, şi aceştia erau Românii, s'au îngrijit de o mai mare siguranţă. Atunci le-a venit în gând să se împreuneze în număr mai mare şi astfel să se retragă în munţi, unde erau mai siguri decât pe câmpie. Că Vlahii din Olimp locuiau înainte mai spre meazăzi pe câmpia Tesaliei, reese şi din împrejurarea că mulţi din ei stăpânesc pe această câmpie moşii moştenite de veacuri în familiile lor*» [1]. Acelaş lucru ar aveà de spus despre un asemenea trecut şi alte comune din Pind [2], resturile vechei şi numeroasei po-

Vallachian race occupied a great part of the plains of Thessaly.

[1] G. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, Leipzig 1888, p. 11—12.

[2] Cf. şi W. M. Leake, *Travels in Nothern Greece*, London 1835, vol. I, p. 274 (el a calătorit în 1805); şi R. Roesler, Romänische Studien, Leipzig 1871, cap. VII (e vorba de comuna *Călarli*=Calarytes).

pulaţii româneşti a Tesaliei, singura care îndreptăţeşte numirea de Vlahie ce s'a dat acesteia în cele din urmă veacuri ale evului mediu.

Cum că Românii din veacul al X-lea şi al XI-lea încoace s'au ocupat pe o scară mai întinsă cu agricultura, ne putem încredinţà şi pe altă cale. Cam dela muntele Gramos până la hotarele nordice ale Tesaliei locuesc astăzi aşa numiţii *Copăciari*, Românii grecizaţi de mai multe sute de ani. Numele lor e slav şi însemnează «*plugari*», în opoziţie cu pastorii nomazi sau meşteşugarii [1]).

Ştiindu-se cât de încet şi cu câtă greutate părăsesc Românii naţionalitatea lor (dovadă după însuş d-l Weigand, că Copăciarii n'au pierdut decât numai limba naţională, dar în datine şi port se deosebesc puţin de ceilalţi Români, ceeace se observă şi la Vlahii din Acarnania şi Etolia, cari se răspândesc iarna cu turmele până în Atica), n'ar fi exagerat, credem, dacă dedarea lor la munca câmpului o vom datà din cele dintâi veacuri dela descălecarea lor în aceste locuri. Ba chiar suntem nevoiţi sa admitem această vechime a ocupaţiei lor, caci

1) G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig 1895, I. p. 130, nota ; v. şi poziţia lor geografică în harta anexată acolo.

numele slav ce poartă acest popor de plugari în ţinuturi cu totul neslave se urcă desigur până la timpul stăpânirei bulgare, deci până în veacul al X-lea. Noua lor ocupaţie fiind legată cu trebuinţa statorniciei şi prin urmare a unei culturi mai mari, a adus cu sine şi desnaţionalizarea lor mai timpurie. Şcoala şi biserica grecească puteau astfel să lucreze mai lesne asupra lor decât asupra populaţiei munteneşti, atât de refractară înrâuririlor străine. Şi mai expuse erau familiile româneşti ce apucase a se statornicì prin oraşe. Existenţa unor asemenea familii ne-o mărturiseşte Kekavmenos. Sufletul întregei revoluţii erà casa unui *Vlah din Larisa* (p. 68, 15—16). Din acest punct de vedere e cu mult înţeles o altă mărturisire din acelaş autor: «*Iar dacă Vlahii îşi aşează familiile în cetăţile Romaniei, dă-le voe să le aşeze*» (p. 75, 2). Fără îndoială că măcar unii dìn aşà numiţii *Lariseni* şi *Tricaliţi* (ibid. p. 67, 15; 69, 10 şi 71, 32), singuratice persoane cari au aţâţat pe rebeli ori au luat parte alături de dânşii la răscoală, nu erau decât Români; dar ei, aşezaţi de mult în cetate şi amestecaţi în relaţiile lor zilnice cu Grecii, îşi perduseră caracterul rustic care

pe atunci completà înţelesul numelui de vlah. Ca *orăşeni* sau *cetăţeni* (συγκαστρῖται zice Kekavmenos), bucurându-se de mai multe drepturi şi foloase, se identificau cu naţiunea politică, şi încetul cu încetul — Armeanul Kekavmenos ne sta ca pildă — se simţeau ca «Romei», în opoziţie cu «barbarul» dela câmp sau dela munte[1]). Aceasta erà cu atât mai uşor cu cât comunitatea religioasă înlăturà orice piedică în grecizarea lor. Furia cu care îi atacă Kekavmenos ne arată rezistenţa naţionala a acestor Români, dar această rezistenţă nu putea merge la nesfârşit. La urmă erà fatal ca elementul român să fie copleşit, căci el nu aducea decât taria fizică şi îi lipseà arma cea mai de frunte, cultura. singurul talisman în viaţa popoarelor.

[1]) Zic cetăţeni sau orăşeni şi sunt dator cu o lămurire. In termenii aceştia nu trebue să se vadă decât numai o *calitate* şi nu o clasă *socială* a populaţiunei. Cată sa nu uitam că *burghezia (bourgeoisie, Bürgertum* sau *Bürgerschaft)* aşa cum se înfăţişează în Apus, organizată şi conştientă de interesele sale proprii şi în luptă spornică cu celelalte stări sòciale, *n'a existat în imperiul bizantin.* Aceasta e una din deosebirile ce constitue contrastul între statele *europene* şi *orientale;* ea a fost de o însemnătate capitală în evoluţia culturală a Europei occidentale. O dovadă de lipsa acestei stări sociale la popoarele din Răsărit e că ele n'au un cuvânt corespunzător pentru denumirea ei.

Oraşele balcanice în această vreme erau în deobşte greceşti şi slave, deşi nu lipseau în ele şi alte elemente eterogene, precum bunăoară Armeni şi Evrei şi pe alocuri şi Români; dar adevăratul factor cultural şi politic îl alcătuiau Grecii şi Slavii, prin care înţelegem şi mulţimea de grecizaţi şi slavizaţi. Grecismul şi slavismul aveau un turn cu mult mai puternic decât însăşi puterea lor numerică: era biserica naţională şi limba lor *sfântă*, care se impunea tuturor. Valurile Românilor se spărgeau ca izbite de stâncă la pragul centrelor mai mari. Oraşele erau un fel de basinuri, în care se scurgeau forţele româneşti şi alimentau elementul străin. Această slăbiciune a românismului se vede până astăzi, mai cu seamă în ţarile ce stau sub stăpânire straină. Este scăderea poporului, care ese din starea lui ţărănească într'o ţară de cuceritori. Inferioritatea aceasta socială va nimici mai târziu românitatea statului înfiinţat de Asanizi şi va opri pe loc românimea din Marea Vlahie. Necontenita străduinţă a Românilor de a se desface de aceste lanţuri îi va sili aproape instinctiv să se concentreze în Carpaţi, unde vor fi la largul lor şi vor putea să se organi-

zeze fără primejdia de a fi cutropiţi de grecism sau de slavism. Desrobirea bisericească a Românilor şi deci a limbei româneşti ar fi însemnat mai mult decât neatârnarea lor politică, dar ea era cu neputinţă de conceput măcar în condiţiile de atunci. Această minune *anticanonică* s'a putut săvârşi numai după marea reformă din Apus. Trecutul nostru istoric ne învaţă că ea nu înseamnă pentru noi mai puţin decât opera uriaşă a călugărului augustin în Germania. Această cucerire paşnică a Românilor întrece în efect toate luptele câte au purtat ei vr'odată. În virtualitatea ei stă unirea sufletească a românismului şi a viitorului său politic.

Dacă Românii aveau de acum tărie şi număr, să vedem însă care era starea lor socială şi politică. Din nefericire, aici ne lipsesc amănuntele cu desăvârşire [1]. Impărtaşeau

---

[1]) Ating în treacăt aceste chestii şi mai ales pe cea dintâi, căci e greu să mă pronunţ asupra lor în mod definitiv în starea actuală a studiilor istorice bizantine. Nu numai pe terenul administraţiei, a finanţelor şi a justiţiei e foarte mult de făcut, ci şi însăşi cunoaşterea deplină a istoriei externe a Bizanţului rămâne rezervată viitorului. Un început foarte bun pentru viitoarea clădire ştiinţifică s'a facut în Franţa. Pe lângă lucrările de necontestată valoare ale lui Schlumberger, pe care îl cităm aici, este şi întreprinderea mult

ei în imperiu soarta majorităţii poporului de rând, aşa precum găsim mai târziu pe fraţii lor din Carpaţi sub Saşi şi Unguri? Nici Kekavmenos, nici vr'un alt izvor istoric nu adevereşte acest lucru. Se pare că între Românii din Peninsula Balcanică, după cum şi îndeletnicirea lor de frunte presupune, n'au fost «rumâni» şi «iobagi», cel puţin în treapta de înjosire socială în care erau aceştia (se ştie de altmintrelea că «şerbia» la Bizantini avea o formă mai blândă decât în alte părţi), excepţie făcând poate de o seamă de familii româneşti dăruite mânăstirilor. Dar şi acestea nu se găseau într'o stare de plâns, judecând după traiul ce duc Vlahii dela Sf. Munte [1]). Numai în Serbia starea Românilor, după cum ne arată documentele sârbeşti, seamănă a fi fost ceva mai deosebită; dar aceste documente ne vorbesc de o populaţie răzleaţă, şi apoi nu ştim dacă, pe lângă *slugile* mânăstirilor, nu era şi pe acolo, prin munţi,

meritosului profesor la Sorbona, Ch. Diehl, autorul istoriei lui Justinian. El şi-a făcut un cerc de învăţaţi, cari sub direcţia sa prelucrează părţi anumite din istoria bizantină cu speciala considerare a chestiilor interne şi sociale.

[1]) Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, Leipzig 1894, p. 163—184.

ca în toată peninsula, o altă populaţie românească, deopotrivă în stare cu cea din Pind. Fiind vorba exclusiv de cei din urmă [1]) —în înţelesul strâns al cuvântului—putem zice cu siguranţă că, aproape în întreg veacul de mijloc, mai mult decât pe vremea cât au fost «raiale» turceşti, trăiau în condiţiuni politice excepţionale; şi nu erau numai ei în aceste condiţiuni, ci mai toate popoarele muntene din imperiu, cu deosebire *Isaurii* asiatici, Albanezii şi Slavonii din Pelopones. Condiţiile de supunere ale acestor din urma trebue să fi fost până la un punct, cel puţin la început, identice cu ale Românilor din Pind. Dela stabilirea lor în Pelopones (587) şi pâna la 815 s'au bucurat de neatârnare deplina. După aceea împăraţii, supunând o parte din triburile lor, le-au impus următoarele condiţii: *a)* să primească pe capii numiţi de strategii

---

[1]) Înţeleg populaţia muntenească dealungul lanţului de munţi ce formează masivul Pindului, căci locuitorii de la câmp au suferit jugul şerbiei—cel puţin în veacul al XIV-lea—tot aşa de mult ca şi vecinii lor Greci, Albanezi şi Bulgari. În privinţa asta v. *Revue archéologique*, nouv. série, V année, vol. IX, Paris 1864, p. 153 şi urm. (artic. lui L. Heuzey, *Les Couvents des Météors en Thessalie d'après un manuscrit grec).*

bizantini, capi de cele mai multe ori aleşi de dânşii (strategul se mărginea să dea numai învestitura); *b)* să satisfacă serviciul militar; *c)* să plătească birul [1]). Se înţelege că această autonomie şovăia după împrejurări şi era mai largă sau mai restrânsă, după cum şi împărăţia era mai slabă sau mai tare. Această stare excepţională a muntenilor şi în deosebi a Românilor şi Albanezilor, cu care Românii au multe puncte comune, o mărturiseşte şi Jirecek: «*Pe lângă iobagi în Bulgaria ca şi în imperiul bizantin se aflau oameni liberi, mai ales pe înălţimile Balcanului şi Rodopei,* şi în genere *pe munţii nestrăbătuţi, pe unde Albanezii şi Românii trăiau în vechea libertate*» [2]).

Acelaş lucru constată şi marele Hopf pentru veacul al XI-lea şi al XII-lea : «*Vlahii din Pind se susţineau liberi pe coastele Pindului*» [3]). Izvorul special al acestei păreri a învăţaţilor

---

[1]) Vezi Pierre Grénier, *L'empire byzantin, son évolution sociale et politique*, Paris 1904, p. 82 şi urm. Cf. şi C. Hopf, în *Griechenland* (ed. separată în 8 vol. din lexiconul Brockhaus), vol. 6, Leipzig 1870, p. 126—127.

[2]) Geschichte der Bulgaren, p. 126 şi 403—404.

[3]) C. Hopf, op. cit., p. 165 *(«sie behaupteten sich frei an den Abhängen des Pindos»)*.

este, pe lângă scriitori bizantini de mai târziu, Beniamin din Tudela. El este însă martorul veacului al XII-lea. Dacă Hopf primeşte acelaş lucru şi pentru veacul anterior, asta o face tălmăcind pasajul cunoscut al lui Beniamin, care implică ideea continuităţii neîntrerupte de neatârnare la aceşti Români, aşa cum o înţelege şi Jirecek. După publicarea lui Kekavmenos, autor încă necunoscut istoricilor citaţi, sântem mai lămuriţi asupra vremilor dinnaintea călătoriei lui Beniamin. In veacul al X-lea i-am găsit pe Români supuşi domniei bizantine, dar cu o administraţie proprie, pusă sub privegherea strategului din Larisa, însă cu un titlu deosebit [1]). Era aceasta cu învoirea lor sau o intervenire a suveranului care hotărăşte după bunul său plac soarta supuşilor săi? Se pare că această atribuţie nouă a strategului Eladei şi în deosebi a lui Niculiţa era o dispoziţie recentă a lui Vasile al II-lea, căci în hrisovul de numire nu ni se spune că postul ce i s'a încredinţat ar fi fost

[1]) Am văzut (p. 15—16) că Vasile al II-ea dărueşte strategului Niculiţa τὴν ἀρχὴν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος domnia peste Vlahii Eladei; din aceasta rezultă că titlul său era ἄρχων τῶν Βλάχω Ἑλλάδος, adică domn peste Vlahii din Elada (şi ţarul bulgar era pentru scriitorii bizantini tot un ἄρχων).

ocupat de alt cineva înainte de dânsul. Din aceasta presupunem că e un post nou, o creaţiune proprie a lui Vasile, impusă de împrejurări, probabil după ce el, restauratorul domniei bizantine în Peninsula Balcanică, va fi umilit pe Români prin puterea armelor. El va fi cruţat însă organizarea lor naţională întemeiată pe datini şi obiceiuri moştenite, căci altfel ocârmuirea lor deosebită în aceeaş provincie nu poate avea înţeles.

Ei erau împărţiţi în triburi şi triburile aveau căpeteniile lor. Kekavmenos ne vorbeşte de asemenea căpetenii (πρόκριτοι τῶν Βλάχων). La Dacoromâni şi la Românii din Serbia ei se numiau *cneji* [1]) *(chineji)* şi *voevozi,* la cei din Pind purtau numele de *celnici.* Însemnarea lor e aceeaş, adică toţi aceşti termeni sunt de origină militară şi sunt împrumutaţi dela Slavi [2]). Să fi fost şi instituţiile ce

---

[1]) Vezi Pič, *über die Abstammung der Rumänen,* Leipzig 1880, p. 59; v. şi Jirecek, op. cit., p. 218.

[2]) Kekavmenos traduce pe τζελνίκος cu στρατηγός=«voevod», belli dux, adică nu cu înţelesul ordinar de prefect sau guvernator, ci ca atribuţie militară; cf. Cecaum., op. cit., p. 2: στρατηγός, *ubi strategi vocabulum ducem militarem significat,* zice Vasiljevskij după Cecaum., p. 9, 4. Cuvântul *celnik* (în sensul primitiv de *fruntaş,* de la *celo «frunte»)* nu mai trăeşte la Bulgari; în locul lui e moder-

reprezintau de origine slavă? Aceasta e cu putinţă. Obârşia lor se urcă de bună seamă până în epoca întâei domnii bulgare şi credem că ele au izvorât din aceleaşi nevoi sociale, care sunt de căutat numai în întocmirea cu caracter feudal a statului bulgar şi nu sub regimul absolutistic şi centralizator al cezarilor bizantini. Această instituţie «*(celnicatul»)*, cu numirea şi originea probabilă slavă, a străbătut aşa de adânc în viaţa Românilor dela Pind, încât nici până astăzi n'a dispărut. Forma sub care ni se înfăţişează la tribul Fărşaroţilor pare a fi cea mai primitivă şi neaoşa, şi ne permite unele concluzii retrospective [1]). Atribuţiile celnicilor trebue să fi fost, mai mult sau mai puţin, asemenea celor consta-

nul *nacealnik* «şef»; iar *voevoda* la ei are astazi înţelesul de *căpitan* sau *staroste de hoţi*. La Sârbii din Ungaria există expresia *gradonacelnik*, care corespunde cu germ. Bürgermeister. In evul mediu terminul celnic a fost adoptat şi de statul sârbesc. Hopf, op. cit., p. 457, vorbind de împărţirea acestui stat între feudalii sârbi după moartea lui Ştefan Duşan (1355) numeşte pe Vucaşin «Sohn des celnik Margnava» (Vucaşin ocupa ţara dela Serres până la Dunare).

[1]) Despre celnicul actual (Grecii traduc τζέλιγγας, el e înlocuit în unele părţi prin turc. *chihăè*) şi atribuţiile lui, v. G. Weigand, *Die Aromunen*, I, p. 186 şi urm; cf. şi Jirecek, *Das Fürstenthum Bulgarien*, p. 119; L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris 1860, p. 274.

tate la cnejii şi voevozii carpatini: ei erau un element intermediar între triburi şi stăpânire şi totuşi «conducători autonomi ai poporului» [1]). Şi la Românii din Pind celnicatul evoluează întocmai ca şi voevodatul la Dacoromâni; dacă el n'a ajuns la desvoltarea acestuia, asta se datoreşte împrejurărilor vitrege, sub care se găsea poporul român în nordul Greciei, precum am văzut. Chiar din timpul lui Kekavmenos vedem pe capii lor conducând poporul la luptă, ceeace ne face să credem că ei, pe lângă autoritate teritorială, mai aveau şi atribuţii militare. Dacă la aceasta vom adăoga rolul lor judecătoresc, exercitat de sigur pe baza dreptului consuetudinar, aşa cum se practică pe alocuri şi astăzi de către celnici, vom completa cadrul în care se mişcă aceşti reprezentanţi ai poporului român. În acest stadiu al lor amintesc poziţia privilegiată ce ocupă în veacul XIV-lea voevozii din Maramureş [2]). Eşiţi din popor şi răzimaţi pe dânsul, ei identificau interesele lor cu ale mulţi-

[1]) I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, p. 3; v. şi D. Onciul, *Originele principatelor române*, Bucureşti 1899, p. 134, nota 23.

[2]) V. N. Iorga, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti 1902, p. 131.

mei. Se apărau dar pe sine, apărându-şi neamul de năpăstuirile stăpânirei. În această neîncetată luptă ei îşi întăresc legăturile între dânşii şi popor, şi se prefac într'un singur corp în faţa primejdiei de afară. Aşa-i întâmpinăm în mişcarea lor din 1066.

III.

În interesul povestirei, să lărgim acum puţin orizontul cunoştinţelor noastre istorice asupra Bizanţului şi să ne oprim mai îndelung la domnia lui Constantin Duca, subt care se întâmplă tulburările Românilor.

Ca să ne facem o icoană mai limpede de ceeace este împărăţia bizantină după incorporarea Bulgariei, am putea-o semuì cu Austria înainte de dualism, căci e singurul stat modern, cu care are mai multe analogii. Partea răsăriteană, mai civilizată, în care predomneşte elementul grec, împreună cu Armenia, aminteşte Austria propriu zisă cu Boemia; cea apuseană, aşa numita Peninsulă Balcanică, ne face să gândim la Ungaria în hotarele-i actuale. Aceeaş bălţătură de popoare cu aceleaşi conflicte şi tendinţi naţionale şi cu acelaş aparat de stat mo-

narhic, grecizat numai în exterior, dar în adâncul lui sprijinit pe temelii romane. Înşişi Grecii poartă cu mândrie numele cetăţenilor romani şi recunosc continuarea împărăţiei dela August, întemeetorul ei, până la cel din urmă autocrat al Bizanţului. Puterea culturală a elenismului, oricât de mare şi de minuni făcătoare s'a socotit, n'a putut sfărâma această unitate, ba putem zice că ea a suferit o înfrângere faţă de spiritul eminent politic şi militar al cezarilor, ceea ce explica şi zilele lungi ale împărăţiei. Nu cultura şi arta elină a restituit în veacul al X-lea, veacul celei mai înalte măriri politice a Bizanţului, vechile-i hotare, ci aşa zicând redeşteptarea spiritului roman în Vasile al II-lea, acest Traian al Constantinopolului, «om cu trup şi suflet de fier». Daca Traian a bătut şi zdrobit pe Decebal şi pe Daci, Armeanul din Macedonia, succesorul său, noua veacuri mai târziu, a culcat la pământ pe Samuil şi poporul său bulgar, în care trăiau şi se războiau propriu zis nu Slavii rabdurii şi supuşi, ci sufletul crud şi războinic al seminţiei lui Asparuh şi Crum. Aproape trei veacuri şi jumătate (679—1019)

a ţinut stăpânirea acestor barbari, cari au schimbat faţa Peninsulei Balcanice. Uniţi şi la urmă contopiţi cu Slavii, ei au prilejuit răzleţirea poporului român din locuinţele sale centrale — provinciile nordice ale peninsulei — şi tot ei au risipit în mare parte grecismul din Europa. Vasile Macedoneanul, întruparea duhului răzbunător al acestor două neamuri, i-a strivit sub arma nemiloasă şi a restabilit pentru cea din urmă dată vaza Romei nouă între Dunăre şi Marea Adriatică.

Dar relele mari şi felurite, care bântuiau statul chiar şi subt sceptrul lui Vasile, au izbucnit numai decât după moartea lui. Ele erau mai ales de natură economică. Înstăpânirea de pământuri întinse, aşa numitele latifundii, şi deci marile bogăţii ce-şi agoniseau, dedeau familiilor ambiţioase provinciale putinţa să sgudue autoritatea împărătească. De aici urmau desele *pronunciamente* militare şi nesfârşitele lupte civile, care, sleind puterile statului, pe deoparte înlesniau încercările naţionalităţilor de a scutura jugul bizantin, iar pe de alta dau răgaz barbarilor din răsărit şi mează-noapte să prade şi să ciuntească împărăţia. Proprie-

tarii mari despoiau pe cei mici şi reduceau la sapă de lemn populaţia dela ţară, făcând-o netrebnică la purtatul armelor. Trecea dar prin întreaga împărăţie o suflare de feudalism, care n'a căpătat fiinţă şi tărie deplină decât nu mult după aceea, în amestec cu cruciaţii. Pentru stârpirea acestor rele, se înţelege, s'au pus legi şi s'au luat nu arareori măsuri bune din partea celor mai energici împăraţi, dar relele erau prea adânci pentru a fi cu totul tămăduite. Dela Vasile al II-lea până la Constantin Duca nu avem de însemnat decât neîncetată slăbire înlăuntru şi înfrângeri în afară. Turcii ameninţă a potopi Asia, iar hoardele fraţilor lor aşezaţi la stânga Dunărei năvălesc şi strică provinciile europene, pe câtă vreme Normanzii în Italia întunecă cu totul luciul armelor bizantine. În această vreme de cumpănă şi ispită cade nefericita domnie a lui Constantin al X-lea Duca (1050—1067), care, din mai multe puncte de vedere, s'ar putea socoti ca prototipul domnului fanariot din ţările române. El a moştenit tronul dela Isac Comnenul, căruia i-a slujit cu rară iscusinţă ca ministru de finanţe. Prin el începe aşa zisa *eră a*

Ducilor şi Comnenilor, era umanismului bizantin, o renaştere a culturei clasice, care produce istorici vestiţi ca *Ana Comnena, Kinnamos* şi *Nichita Acominatos*. Casa lui Duca era deschisă artelor şi ştiinţei; şi el însuşi, împăratul, crescut de vrednicul său prieten şi dascăl, pompos numitul «corifeu al filozofilor» *Mihail Psellos,* tipul cel mai desăvârşit al învăţatului bizantin, se îndeletnicea dinadins cu cărturăria în chipul unui sofist sau retor de odinioară şi huzurea într'o vreme când norii furtunoşi mereu se îndeseau în preajma împărăţiei. Dar răul cel mai mare era dragostea lui nemărginită pentru bani. Născocea tot felul de mijloace ca să îngrămădească avere în vistierie. Drept-care sporea dăjdiile şi adăoga altele noi subt diferite motive. Pentru a izbutì şi mai bine pe această cale, el dă în întreprindere dreptul de percepere a dărilor publice şi pricinueşte astfel o şi mai adâncă nemulţumire în popor. Fără cruţare, tae şi rupe unde poate, numai de dragul economiei. Scade simbria ostaşilor, desfiinţează posturi mai gras plătite, îngrijeşte puţin de echipare şi muniţii şi lasă baltă lucrările de întărire a hotarelor. Şi în

scurt, militarismul, singurul element sănătos în aceste vremuri grele, e jertfit în favorul biurocraţiei şi senatului, pe care îl împănează cu elemente democratice şi-l apropie de parlamentarismul modern. Aici nu lucra numai dragostea lui de bani, ci şi teama de aristocraţia militară, care făceà din armată o unealtă şi se ridica împotriva dinastiei [1]). Măsurile-i antimilitare au rupt stavilele rezistenţei şi a dat pas cutropirilor duşmane. Selgiukii înaintează mereu şi ocupă definitiv Armenia ; Normanzii ochesc provinciile despre Marea Adriatică, iar Uzii din ţările româneşti, care după neam şi număr covârşeau pe fraţii lor Pecenenghi, trec Dunărea (vr'o 60.000 de oameni) şi potopesc Bulgaria, de unde apoi pornind pustiesc Macedonia şi sosesc până în Grecia. Mare grijă şi spaimă la Constantinopol. «*Impăratul cu toată mâhnirea ce simţea* —povesteşte Zonara [2]) — *tot amâna strângerea oştirii sub cuvânt că barbarii prin mulţime sunt cu neputinţă de respins*,

1) v. Gelzer în Krumbacher, Gesch. der byz. Litteratur, ed. II, p. 1007.

2) Ioan Zonara (ed. Teubner), vol. IV, p. 198 şi 199 : v. şi Hertzberg, *Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches*, Berlin 1883, p. 243.

dar la dreptul vorbind pentrucă nu voia să cheltuiască nici un ban. Toţi erau supăraţi de această nepăsare şi sgârcenie a împăratului şi au început să-l ocărască făţiş. Acesta în sfârşit s'a hotărât să se mişte şi luând vr'o 150 de oameni de arme a eşit din capitală şi a apucat spre locurile unde nemeriseră barbarii; tot odată dădu poruncă să se strângă oştire. Aceasta era mai mult o prefăcătorie decât o serioasă hotărâre de a lua ofensiva asupra potopului de barbari. Norocul însă a scăpat pe împărat de primejdie şi ruşine, căci în curând i s'a vestit desăvârşita risipire a barbarilor: ei fuseră bântuiţi de ciumă şi spârcuiţi de Bulgari şi Pecenenghi, care mai ales au pătimit de năvala Uzilor».

Subt un asemenea regim era lucru firesc să izbucnească tulburări şi răzvrătiri în diferite părţi ale împărăţiei şi cu deosebire în tre popoarele care pândeau ceasul prielnic ca să-şi poata câştiga neatârnarea dorită. După un an dela năpădirea Uzilor, în 1066, vedem pe Români în Elada luând armele împotriva stăpânirii. Prilejul îl dăduse fiscul— lăcomia în veci nepotolită a lui Duca. Era

acelaş pretext care dăduse naştere, cu vr'un sfert de veac înainte, revoluţiei bulgare şi sârbeşti sub Mihail Paflagonul (1034—1041). Fratele acestuia şi ministrul său Ioan, tot aşa nechibzuit despoietor al poporului, n'a cruţat nici un mijloc de a-l stoarce şi împila pe cale financiară. Măsurile lui fiscale au apăsat mai tare asupra Sârbilor şi Bulgarilor. Răscoala pornind în Serbia s'a întins cu iuţeala fulgerului între Bulgari. Aceştia, conduşi de Petru Delian, sânt pe cale de a întemeia din nou domnia lor naţională, dar certele dintre căpeteniile lor au înlăturat pacostea ridicată asupra Bizantinilor. Dacă încercarea Bulgarilor a dat greş, Sârbii însă s'au susţinut mai departe subt craiul lor Mihail, fiul lui Ştefan Bojslav (1050—1084). Aceste precedente încurajau de astă dată pe Români.

Dar înainte de a ne ocupà de faptele lor, să vedem ce fel erau dările cari duc în ispită răbdarea poporului.

Cu privire la aceasta avem o mărturie destul de lămurită pentru a înţelege natura lor: «*ele erau adaose de dări în sume mari de bani*» [1]). Într'un pasaj interesant din «Cuvânt

[1]) Cecaum., op. cit., p. 70, 12: ἦν γὰρ πολλῶν νομισμάτων αὐξήσεις ποιήσας.

de sfat către împăratul» autorul, adresându-se tânărului împărat Alexie Comnenul, justifică indirect răscoala făcută de Români (precum şi oricare mişcare eventuală de felul acesta) cu următoarele cuvinte: «*Ţările de subt împărăţia ta să nu fie împovărate cu zilnice adaose şi sporiri şi scorniri de biruri şi crede că nu se vor răzvrăti, ci din tot sufletul îţi vor sluji, dacă dările de peste an către vistierie nu vor trece peste puterile lor*[1]). Precum vedem, e vorba de nişte impozite suplementare sau extraordinare, care — ceeace e mai important în cazul de faţă — trebuiau percepute în bani (νομίσματα). Dacă ţinem seamă de identitatea sarcinei fiscale ce a silit pe Sârbi şi pe Bulgari în 1041 să ridice steagul revoluţiei, pricepem mai uşor gravitatea birurilor puse de Duca. După căderea domniei slave şi restaurarea împărăţiei bizantine în Peninsula Balcanică, Vasile al II-lea, având în vedere pe semne mulţimea populaţiilor eterogene şi mai cu seamă inferioritatea lor culturală în această parte, a luat înţeleapta măsură ca contribuţiile către stat să fie plătite în na-

[1]) Idem, op. cit.. p. 98, 10.

tură; din produsul lor se plăteau apoi direct prefecţii şi funcţionarii administrativi. Din potrivă, provinciile asiatice plăteau dările mai mult în bani, şi fiindcă veniturile lor erau încasate de vistieria centrală, erà de sine înţeles ca şi funcţionarii din aceste provincii să fie retribuiţi din casa statului. De măsura aceasta nu s'a ţinut seamă de către urmaşii lui Vasile; ei au introdus şi în partea apuseană a împărăţiei sistemul fiscal practicat în Orient[1]). Roadele acestui sistem, agravat şi prin abuzurile perceptorilor-antreprenori, au fost: întâiu răscoala Bulgarilor şi Sârbilor şi acum e aceea a Românilor din nordul Greciei. Urmà dela sine ca acest sistem, lovind mai vârtos în populaţia care se îndeletnicea cu economia câmpului sau a vitelor, să provoace în primul rând revolta lor.

---

1) C. Neumann, op. cit., p. 68.

IV.

Pe temeiul celor spuse de Kekavmenos (p. 66, 19—73, 23) lucrurile s'au petrecut astfel:

Protospatarul Niculiţa văzând efectul nenorocit ce l-au produs asupra supuşilor săi din Elada noile impozite şi descoperind firul unei răscoale bine planuite în potriva stăpânirei[1]), părăseşte reşedinţa sa şi se duce la Constantinopol. Situaţia erà prea gravă şi nu se puteà mulţumì numai să scrie împăratului; de aceea s'a grăbit să'i raporteze verbal, mai ales că chestiunea erà destul de delicată şi trebuià mult tact din parte-i pentru a împăcà interesele părţilor reprezintate de el. La întâia-i înfăţişare

[1]) Că erà o revoluţie în toata forma, ne-o arată termenii întrebuinţaţi de autor pentru dezignarea ei: ταραχή, ἀνταρσία, ἀποστασία şi μοῦλτος (= lat. *tumultus*, prin căderea silabei iniţiale sub influenţa articolului grec).

împăratul n'a fost dispus să-l asculte, ba chiar *«i-a poruncit să tacă»*. Dar fiindcă mai erau şi alte persoane de faţă, protospatarul s'a mângăiat crezând că numai din pricina lor s'a arătat aspru faţă de dânsul şi şi-a pus nădejdea în viitoarea lui întrevedere. Monarhul a continuat şi de astă dată cu refuzul de a-l ascultà şi nici după o lună de zile nu s'a înduplecat să-i satisfacă dorinţa. Kekavmenos nu ne dă nici o lămurire asupra acestei ciudate purtari a *despotului;* ea ar fi rămas o enigmă pentru noi, dacă din date istorice n'am cunoaşte motivele psihologice care o determina. Duca erà pe tron acelaş precum fusese şi în capul departamentului de finanţe; el puneà socotelile sale mărunte mai presus de interesele mari şi vitale ale statului. Căci ştià el bine că Niculiţa nu se va mărginì numai la expunerea faptelor, ci că va şi stăruì pe lângă dânsul sau să revoace dispoziţiile-i fiscale — prilejul extern al răscoalei — sau să-i pue la îndemână mijloacele trebuitoare, care să-i asigure izbânda. Şi una şi alta însă răsturnà planurile de economie şi jigneà adânc slăbiciunea Bizantinului încoronat, al cărui ideal, după cum am văzut, nu erà altul decât a îngrămădi in

vistierie aurul, după el, «singurul sprijinitor şi mântuitor al tronului şi al împărăţiei». Erà dar refuzul unui om încredinţat de a-tot-puternicia argintului. Prefereà, în cazul cel din urmă, să piarză provincia decât să se lipsească de venitul nou ce-l aşteptà sau să risipească ceeace el strânsese cu grija şi migăloşia tejghetarului. Refuzul acesta a mâhnit foarte mult pe Niculiţa. Mâhnirea i-a fost mărită şi de superstiţie. «*Căci pe vremea aceea a răsărit pe cer o cometă, care erà mare asemenea unei grinzi şi se ivea pe fiecare seară ca şi luna*» [1]). Cetitorii de stele vedeau într'însa un semn şi meneau a rele. Această arătare cerească prevestitoare de rău coincideà şi cu şoaptele ce se auzeau din Italia despre pregătirea prinţului Robert Guiscard de a năvăli în Albania şi Epir. Aceste zvonuri şi tulburări i-au umplut inima de grijă şi întunerec şi l-au

[1]) Cecaum., p. 66, 31—p. 67, 1—2; cf. Zonara, op. cit., IV, p. 201, 3, care spune că cometa se ivise în luna Mai (1066); v. Attaliates (Corp. hist. byz., ed. Bonn), p. 91, 17, şi Skylitzes, p. 658, 7. Luna aceasta trebue să fi petrecut-o Niculiţa în Constantinopol, căci în Iunie, după Kekavmenos, are loc revoluţia. Prin aceasta se hotărăşte şi data cronologică a întâmplării acesteia; v. Vasiljevskij în Cecaum., p. 12; greşit la Schlumberger (op. cit., p. 627), care admite anul 1067, adică anul din urmă al domniei lui Duca.

silit să nu-şi mai amâne zadarnica şedere la Constantinopol. Deci după 30 de zile se întoarce înapoi cu nădejdea că prezenţa lui va amânà, dacă nu va împiedecà cu totul izbucnirea mişcării pusă la cale de rebeli. Dar în Larisa îl aşteptà desamăgirea, căci lucrurile se înrăutăţiseră. El află că începătorii răului, încurajaţi pe semne de lipsa lui, îşi întinseseră iţele răzvrătirii şi se organizaseră şi mai bine. In nedumerirea şi necazul lui scrie împăratului şi-i dă deslușiri amănunţite asupra fierberei din Tesalia. Dar împăratul a găsit iara cu cale să nu-i răspundă şi să-l amărască şi mai mult.

Capii mişcării ţineau conciliabulele lor în casa unui Român din Larisa numit *Verivoi* (Βεριβόου τοῦ Βλάχου) [1]. Aici chibzuiau şi se sfă-

[1]) Despre un *Verivoi* ne vorbeşte Kedrenos, II, p. 454 12: Βεριβόῃ τῷ στρατηγοῦντι τῆς Χίου. E numai o coincidenţa de nume? Sufixul *oi* sau *voi* îl găsim şi la alte nume: Βογκόης, v. *Epirotica* (publicat ca anexă la *Historia polit. et patriarch. Constantinopoleos*, în Corpus hist. byzant., ed. Bonn), p. 238; Λιτοβόης în Nichita Acominatos (Honiate), ed. Bonn, p. 564; Λιτοβόης în Kekavmenos (p. 28); Neculai Litovoi (ὁ Λιτοβόης Νικόλαος), domnul sau şeful garnizoanei oraşului Melenic din Macedonia: Acropolites (Teubner), p 76, 2; cf. *Lytvoi*, voevodul român. Vezi şi Onciul, op. cit. p. 172—173.

tuiau capii Românilor munteni, în înţelegere cu unii localnici, între cari pe lângă Verivoi erau şi următorii Lariseni: *Ioan din Grimiani* (Ἰωάννην τὸν Γρημιανίτην), *Grigorie Bumbăcarul* (Γρηγόριον τὸν Βαμβακᾶν) şi *Teodor Scribon Petastos* (Θεόδωρον Σκρίβονα τὸν Πεταστόν; p. 68, 11 şi 71, 32). Deşi Vasilijevski îi ţine de Vlahi (vezi numele lor la Cecaum., în index) e cu putinţă ca unii să fi fost străini de neam, cum ne face să bănuim numele lor. Nu e mirare să fi fost Greci îndemnători şi prieteni ai partidului revoluţionar, căci şi pe vremea revoluţiei bulgare o parte din populaţia greacă şi a manifestat nemulţumirea alături de Bulgari în potriva administraţiei bizantine [1]). Aceasta arată numai cât de mari şi nesuferite erau abuzurile agenţilor administrativi ai Bizanţului. Ele au făcut în Italia şi în Africa odioasă domnia bizantină şi încetul cu încetul au pregătit cucerirea arabă şi turcă asupra creştini-

[1]) Hertzberg, op. cit., p. 227. Asemenea cazuri s'au văzut şi înainte, pe timpul luptei dintre Vasile şi Samuil, când chiar oameni de înaltă condiţie din Salonic şi Adrianopol (deci din centre curat greceşti) erau bănuiţi că ţineau cu Bulgarii (τὰ Βουλγάρων φρονοῦντες); v. Kedrenos II, p. 451, 18; v. şi p. 452 (că erau Greci, ne-o dovedeşte numele lor: Παῦλος ὁ Μάγιστρος ὁ Βωβός, Μαλακηνὸς ὁ πρωτοσπαθάριος).

lor din Asia, cari pentru acest motiv salutau pe păgâni ca pe mântuitorii lor.

Niculiţa ştià bine întrunirile şi sfaturile Românilor — aveà doar prieteni printre ei şi aceştia îl puneau în curent —, dar stăteà închis în casă şi nu cutezà să ia nici o măsură în potriva lor. Se munceà cu gândul şi sta în cumpene, neştiind ce drum să apuce. Căci dacă s'ar fi hotărât să atace pe revoluţionari, se temeà, în cazul cel mai bun, ca nu cumva împăratul să-l facă răspunzător pentru sângele vărsat fără învoirea şi porunca lui şi să-l învinuiască chiar că *«el n'a făcut aceasta decât numai de pizmă şi ciudă pe bieţii oameni, căci aveà împăratul această slăbiciune»*, fiind, după Zonara (op. cit., IV, p. 198, 23), *«om blând din fire şi de dreptate iubitor foarte»*. Dar se putea mai curând ca încercarea lui de a lovì pe duşmanii ordinei să nu izbutească, de oarece ei erau sprijiniţi şi de Vlahii cei din Pind şi de oamenii din Tricala (Βλάχοι καὶ Τρικαλῖται) şi aceştia erau mulţi şi puternici, şi dacă i-ar fi supărat, *«puteau să-i ardă casele, să-i ucidă copiii (doi băeţi şi două fete) şi fraţii, iar pe el să-l împre-*

soare în Larisa, lăsându-l să piează de foame din lipsă de hrană».

Dar nici capii răzvrătirii nu voiau să pornească mişcarea fără să-şi asigure concursul lui. S'au gândit dar să atragă în partea lor pe însuş protospatarul Niculiţa şi să-l pue în fruntea mişcării. In acest chip erau ei siguri că n'ar fi avut de luptat cu nici un duşman dinăuntru şi că pilda lui ar fi hotărât la luptă şi pe cei mai îndărătnici sau slabi de înger cari rămâneau credincioşi stăpânirii. Şi în deosebi se temeau complotiştii, că în cazul unei neizbânde să nu fie prigoniţi şi maltrataţi de el; căci şi această alternativă trebuià prevăzută, de vreme ce strategul «*aveà oastea lui şi cetate puternică şi mulţi din ţară erau cu dânsul*». Deci au ales pe doi dintre dânşii şi i-au trimis la Niculiţa, ca să-i descopere întreg planul răscoalei şi să-i împărtăşească propunerea lor. Acesta n'a îndrăznit să-i deszică şi le-a făgăduit că «*va face tot ce vor face şi dânşii*». Răspunsul lui a umplut de bucurie pe conspiratori şi le-a înaripat nădejdile. Dreptcare voiau cu toţi să alerge la curtea lui ca să-l aclame, dar protospatarul i-a prevenit şi s'a dus el singur în adunare. Toţi cei de faţă

îl primesc cu însufleţire şi îl proclamă de cap al lor. Totodată îl roagă să-i conducă şi să le arate chipul cum au să procedeze mai bine ca să ajungă la ţintă.

Niculiţa s'a încercat dintru întâiu să-i abată dela această hotărâre, amintindu-le că «*fapta lor va atrage mânia lui Dumnezeu şi a împăratului, care are oşti multe şi îi poate pierde*». Apoi le-a atras luarea aminte asupra greutăţilor ce vor întâmpinà, «*începând răscoala în Iunie, lună foarte nepotrivită atât pentru locuitorii dela câmp, căci ei în această vreme sunt ocupaţi cu secerişul, cât şi pentru acei dintre Vlahii cari tot în această vreme îşi au familiile şi turmele pe munţii Macedoniei, unde pot fi răpite şi prădate de oamenii împăratului*». Vlahii auzind cuvintele lui s'au pus pe gânduri; dar, hotărâţi a duce lupta cu orice preţ, au răspuns cu energie, «*că ei nu se vor lăsà de planul lor şi că nu primesc altă povaţă*». La aceasta îi încurajau şi îndemnau Larisenii, între cari un rol de frunte trebue să fi jucat numitul Verivoi; pe lângă acesta Kekavmenos numeşte şi pe al doilea fruntaş vlah, pe *Slavota al lui Carmalac* (Σϑλαβωτᾶν τὸν Καρμα-

λάκηv), care pare a fi fost cel mai mare celnic al Românilor.

Istoriografii bizantini ne-au transmis rareori câte un nume istoric românesc. Trebue dar să mulţumim autorului nostru, că a păstrat numele a doi Români, cei dintâi cari apar în istoria noastră naţională.

Căpeteniile din Larisa, stând mai aproape de cercurile hotărâtoare şi puse mai bine în curent cu cele ce se petreceau la curtea guvernatorului, au început să creadă că acesta îi poartă cu vorba de azi pe mâine, numai fiindcă nu se bizuià să se declare în potriva lor, temându-se pentru familia lui, şi bănuiau că el aşteptà ajutor dela împăratul. Acestea gândind şi ştiind că de acum sfaturile lor nu se pot tăinuì, au stăruit pe lângă tovarăşii lor să steà vârtos şi să caute cu orice chip să câştige pe Niculiţa. S'au dus dar toţi la olaltă la dânsul şi din nou l'au aclamat ca «*domn şi cap al lor*» şi l-au rugat să deà poruncă şi povaţă în tot ce au de făcut. Niculiţa a pregetat şi i-a respins de mai multe ori, căci ştia din trecutul familiei sale cât de primejdios ar fi pentru dânsul un asemenea pas. El nu s'a clătinat de cât numai când unii prieteni ai lui, cari aveau

legături intime cu cei din sfatul revoluţionar (ori erau membrii acestuia) l-au asigurat cu jurăminte că s'au vorbit să-l omoare, de nu se va potrivì lor. În sfârşit revoluţionarii jubilează; ei şi-au făcut pe voe, au câstigat pe omul, în a cărui ştiinţă tactică şi strategică vor fi avut deplină încredere, şi de acum se pun repede la lucru. Mai întâiu de toate gândesc la întărirea lor numerică. În acest scop, sub conducerea lui Niculiţa, ei pleacă din Larisa şi apucă spre vestita Farsala în părţile râului Pleres (de sigur anticul Apidanos, actualul Fersalitico), care, cum am văzut, despărţeà în două populaţia românească. Aici au tăbărât ei şi aici au venit sub steagul lor popor mult de Români[1]). Simţindu-se astfel în vârtute, Niculiţa ia ofensiva.

---

[1]) Alături de Români vedem venind din împrejurimi, de aproape sau mai de departe, şi un număr oarecare de Bulgari. Aceştia proveneau, fără. îndoeală, din rămăşiţele vechei populaţii sloveneşti, care câteva veacuri înainte de Români, împinsă la vale de năvălirea Bulgarilor, potopiseră întreagă Grecia şi se întăriseră mai ales în Pelopones şi în Grecia de mijloc (ceea ce la un moment dat dăduse Greciei înfăţişarea unei ţări slave; cf. vestitele cuvinte ale lui Constantin Porfirogenitul în *De thematibus*, p. 53, 18: ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος). Pe atunci apar în Tesalia triburile sloveneşti: Βερζῖται, Βαϊουνῖται, Βελεγεζῖται sub domnitori proprii. Mai târziu, fiind supuşi Bulgarilor, îşi schimbă

Elada e provincia lui supusă şi nimeni nu i se împotriveşte; deci el îşi îndreaptă armele spre miază-noapte, în potriva «*Romaniei*». După demersurile făcute de dânsul, planul lui erà să treacă hotarele Tesaliei spre a atacà cele dintâi oraşe ce'i stăteau în cale spre Macedonia; din aceasta bănuim că el voià să

---

numele naţional cu cel politic, aşa cum îi găsim amintiţi de Kekavmenos. În vremea asta ei trebue să se fi rărit între locuitorii Tesaliei—dovadă că după aceea nu mai auzim despre dânşii pe cand, din potrivă, Slavonii din Pelopones se susţin până la domnia Francezilor). Parte din ei va fi emigrat spre nord în urma reastaurării domniei bizantine, parte va fi fost grecizată după creştinarea lor şi colonizarea bizantină a Tesaliei (v. Ph. Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient, II*, Stuttgart u. Tübingen 1845, p. 238) şi în sfârşit parte va fi pierit cu prilejul luptelor crâncene dintre Greci şi Bulgari ce au avut loc sub Vasile al II-lea. Că puţini şi neînsemnaţi vor fi fost aceşti «Bulgari», cari au alergat sub steagul românesc, nu ne putem îndoì de loc, deoarece caracterul revoluţiei, cum vom vedeà mai la vale, e curat românesc; foarte semnificativ e şi faptul că nici nu e vorbă de o căpetenie bulgară. Rolul Bulgarilor în această mişcare este de bună seamă în miniatură asemenea celui jucat de dânşii, după vr'un veac şi mai bine, în revoluţia Românilor din Balcani. De almintrelea pasagiul lui Kekavmenos e prea explicit, ca să confundăm pe Vlahi cu Bulgarii. Aceşti din urmă vor fi locuit alături de Români întocmai cum fraţii lor tot pe atunci vor fi fost răsfiraţi printre Românii dela poalele Carpaţilor. Cu timpul ei dispar în masa Românilor, nelăsându-şi urmele decât numai în graiu şi mai vârtos în toponimia ţării.

mute aici teatrul războiului, căci aici erà terenul de luptă mai întins. Aveà deci trei căi deschise înaintea lui. Cea dintâiu, *Tricala — Stagus* (Calabaca) — *Grebena*, bătută cu vre-o jumatate de veac înainte de Vasile Bulgaroctonul, când se întorceà învingător din Bulgaria spre Atena trecând prin valea Pindului, erà apărată de locuitorii Români şi nu puteà să-l preocupe [1]). Atacat puteà să fie numai din două părţi: din direcţia despre cetatea Servia ce domneşte peste strâmtoarea *Sarandaporos* («patruzeci de vaduri»), ori despre Platamona şi Kitros, amândouă pe ţărmurile golfului de Salonic. Şi-a împărţit dar oştirea în două, şi o parte, mai puţină, a trimis-o în direcţia din urmă. Ea luă calea nord-est, străbatù valea măreţului Peneios (azi *Sălămbria*) cu minunatele *Tempe* şi, cotigind poalele despre răsarit ale Olimpului, sosì la oraşul Kitros, celebra Pydna, unde odinioara Paul Emiliu a bătut pe regele Perseu şi a rapus puterea macedoneană. Kitros pe vremea asta erà o cetate

[1]) De altfel locul erà uşor de apărat; v. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, ed. II, vol. III, p. 330: «ce défilé dans lequel une armée moderne ne pourrait pas s'engager sans danger».

bine întărită şi aveà o deosebită însemnătate strategică [1]). Din nenorocire Kekavmenoŝ nu ne dă nici un amănunt asupra acestei expediţii. Nu ştim nici cine a comandat acest detaşament, nici întâmplările ce au avut loc până la cucerirea cetăţii. El ne spune numai că după porunca lui Niculiţa cetatea a fost luată şi zidurile îi fură dărămate.

În aceeaş vreme Niculiţa cu temeiul oştirii se întoarce înapoi spre Larisa şi trecând strâmtoarea Sarandaporos, pe lângă poalele despre apus ale înveci-întroenitului Olimp, apucă spre Macedonia. Dar înainte de asta el, ca să-şi îndrituească purtarea faţă de Duca, trimite acestuia un ultimat în termenii următori: «*Spusu-ţi-am din viu graiu Măriei Tale că răzmiriţă are să fie, şi iară ţi-am scris de acasă despre aceasta. Crede măcar acum că oamenii s'au sculat şi făcutu-m'au pre mine capul lor. Mulţumeşte dar lui Dumnezeu că subt mâna mea e norodul şi pot să pun capăt răzvrătirii, de mă vei ascultà şi îi vei scutì de dările noi şi adaosurile ce ai pus asupra lor.*

[1]) Însemnătatea ei se vădeşte şi din faptul că la împărţirea imperiului bizantin de către Latini Kitros (*Kidros* în Villehardouin) e dat ca feud cavalerului Ditrich de Daun.

Dar răspunsul lui Duca nu sosì la vreme şi gloata înarmată, condusă de Niculiţa, îşi urmă calea până ce ajunse în faţa vestitei cetăţi *Servia*. Cucerirea ei alcătuià baza operaţiilor sale în Macedonia. Servia, cetate mărginaşă între Tesalia şi Macedonia [1]) — întemeiată în veacul al VII-lea sub Heraclie de nişte colonii sârbeşti, de unde îşi trage şi numele — erà de o importanţă strategică extraordinară, «cheea Tesaliei» (Hopf). Ea baricadà strâmtoarea Sarandaporos, care e cea mai de seamă trecere dintr'o ţară într'alta. Erà zidită în valea *Bistriţei* [2]) pe o culme pietroasă împrejmuită de stânci înalte şi ascuţite şi de prăpăstii foarte adânci şi sălbatice. Poziţia ei, de o frumuseţă din cele mai ciudate şi impunătoare, a fost întărită de mult şi întrebuinţată ca punct de plecare în acţiunile ce hotărau soarta uneia sau alteia din cele două ţări în-

---

1) Cantacuzenos, ed. Bonn, II, p. 355, 6 : Σέρβια... περὶ τὰ μεθόρια Θεσσαλίας κειμένη πόλις; idem, III, p. 130, 8: πόλις δὲ ταῦτα (Σέρβια) οὐ μικρά, ἐν μεθορίοις Βοττιαίας κειμένη καὶ Θεσσαλίας. Oraşul n'a păstrat decât numele dela Sârbi; căci ei l-au părăsit chiar în veacul, în care l'au colonizat; v. Constant. Porfirog., *De Administr.*, cap. 32.

2) Bistriţa, neogr. Βίστριτζα, turc. *Ingecarasu* este anticul *Haliacmon*.

vecinate. Însemnătatea ei s'a dovedit mai cu seamă în luptele dintre Bulgari şi Vasile al II-lea. Ţarul Samuil ţineà morţiş să aibă această poziţie neasemănată, căci numai pe temeiul ei îşi puteà asigurà stăpânirea bogatelor şi mănoaselor câmpii ale Tesaliei. Generalul lui, Dimitrie Polemarhios, s'a căznit un an întreg s'o ia din mâna Bizantinilor şi n'a putut, căci prin aşezarea ei şi tăria zidurilor erà «*cu neputinţă de luat*». Dacă la urmă a izbutit, aceasta o datorì numai unei stratageme, pe care Kekavemenos ne-o povesteşte pe larg (p. 28). Am văzut cum apărarea oraşului fu încredinţată de către Samuil tatălui protospatarului Niculiţa şi cu câtă vitejie acesta s'a împotrivit oştirii încunjurătoare a lui Vasile.

Castrul acesta a fost în mai multe rânduri dărămat şi preînnoit sub Bizantini. Turcii au priceput rostul lui şi l-au colonizat cu oameni mulţi de-ai lor. Până astăzi e oraşul cel mai turcesc despre hotarele Greciei. Restul populaţiei, de vre-o 200 de familii, sunt Români şi Greci [1]). Şi acum cetatea se păstrează ca întă-

[1]) Vezi G. Weigand, *Die Aromunen,* I, p. 212. Interesantă e observaţia autorului: «*Merkwürdig ist es, dass hier selbst die Griechen aromunisch sprechen können oder wenigstens verstehen*».

rire printre ruinele de ziduri şi clădiri bizantine şi aminteşte mărirea şi tăria trecută [1]).

Pentru ca să atace o astfel de localitate, Niculiţa trebuià să dispue nu numai de oştire numeroasă şi puternică, ci şi de mijloacele tehnice neapărate pentru înconjurarea oraşului. Cum au sosit pe câmpul din faţa cetăţii, revoluţionarii au şi făcut tabără şi după un răstimp de odihnă ei s'au rânduit ca pentru războiu. Dar Servienii nu voiau să se bată cu Niculiţa, nici el cu dânşii [2]). Drept-care acesta a încercat atunci o înţelegere cu oamenii din garnizoana cetăţii şi i-a poftit să vie la dânsul ca să se predeà. Dintâiu, înfricoşaţi de mulţime şi nefiind poate pregătiţi pentru luptă, ei s'au coborât călare cu toţii în vale, s'au lăsat a fi legaţi ca prizonieri şi descălecând de pe cai s'au apropiat de cortul lui Niculiţa, în mijlocul taberei şi în faţa tuturor s'au închinat lui ca la un stăpân al lor şi i-au făgăduit supunere şi ascultare. Protospatarul se temeà să le deà

---

1) Despre Servia v. pe lângă Kekavmenos (p. 28 şi 70, 19); Pouqueville, op. cit., vol. III, p. 85 ; Heuzey, op. cit., p. 207 şi urm. ; Schlumberger, op. cit., II, p. 221 şi urm. Astăzi poartă acelaş nume ; turc. *Selfigè*.

2) Cecaum, op. cit., p. 70, 22 în loc de ὁ μοῦλτος cetesc ὁ Νικουλίτζας, pentrucă numai aşa are înţeles.

drumul, căci el credeà că ei numai de nevoie au făcut acest pas şi că, îndată ce se vor întoarce în cetate şi se vor vedeà în siguranţă, n'o să se ţie de cuvânt. Dar la urmă i-a lăsat liberi, fiindcă de bună voie veniseră să se închine lui; prin aceasta el «*a urmat o lege militară veche, pe temeiul căreia cel ce de bună voie se supune unui împărat, unui domn sau unui general, nu e oprit de acesta, ci lăsat în voie să se întoarcă acasă la dânsul*».

Prevederea-i n'a fost înşelată, căci graţiaţii lui, oameni rău crescuţi şi nemulţămitori, cum au intrat şi s'au adăpostit în dosul zidurilor, au şi uitat mulţimea de vorbe şi făgăduinţi, cum zice Euripid, născocite anume ca să scape, şi au început să strige din metereze, să-l defaime şi să-l înjure stârnind furia oştirii. Obrăznicia şi ocările lor l-au durut pe Niculiţa şi l-au zorit să-i împresoare şi să-i lovească «*nu însă din îndemn propriu, căci el nu lupta pentru slavă, ci pentru popor, a cărui unealtă se făcuse temându-şi zilele*». Dorinţa arzătoare de a-şi răzbunà pe cei ce dăduseră dovadă de atâta perfidie era deopotrivă la toţi; şi Niculiţa, cel puţin acum, nu lucrà peste voie. Lupta din preajma zidurilor va fi fost de bună

seamă anevoioasă şi crâncenă ; din nenorocire nici aici n'avem vreun detaliu asupra execuţiei tehnice şi strategice. Atâta ştim numai, că bătălia a ţinut trei zile, în urma cărora cetatea căzù în mâna revoluţionarilor.

Această izbândă arătà tuturor că mişcarea Vlahilor luase proporţii îngrijitoare şi nu erà aşa de puţin periculoasă precum pare a se fi crezut în Constantinopol. Vlahii, confundaţi până acum sub steagul bulgar sau bizantin, se iveau pentru întâia dată poate bizuiţi pe ei înşişi, uniţi şi de sine stătători. Nimic nu ilustrează mai bine starea spiritelor la Bizantini, în urma acestei mişcări a Românilor, ca impresia de îngrijorare şi temere ce a pricinuit până şi asupra lui *Andronic Filocales, catepanul Bulgariei* [1]).

Dar tocmai în acest moment hotărâtor al acestei mari întreprinderi intervine o împrejurare, care slăbeşte avântul şi răstoarnă pe

[1]) Vezi Cecaum., p. 72, 5—9. *Catepanul* (κατεπάνος) erà un titlu analog cu cel de guvernator (extraordinar), dat mai ales cârmuitorului Bulgariei şi al posesiunilor bizantine în Italia. Astăzi se crede că dela el derivă cuv. *căpitan* din limbile romanice. Provine dela κατ' ἐπάνω, κατaπάνος «superintendent». «governor or prefect» (Chronicle of Morea) : v. Iannaris, Byz, Zeitschr. X (1901), p. 204 şi urm.

neaşteptate planurile Românilor. Scrisoarea lui Niculiţa şi ştirile serioase ce va fi primit împăratul dela faţa locului i-au deschis ochii şi l-au făcut să-şi deà seamă de grozăvia urmarilor ce au avut măsurile sale nesocotite.

Revoluţia s'a pornit ca vâjoiul de zăpadă şi ameninţà să cotropească ţinuturile vecine. Cu deosebire primejduită erà Macedonia; aici printre Românii munteni şi Bulgarii dela şes ar fi gasit un câmp foarte prielnic; ea puteà să aibă răsunet până în munţii Rodopei şi în Balcani, cari eraù plini de Români. Bizantinii nu uitaseră desigur zguduirea ce au adus împărăţiei cu câteva zecimi de ani înainte armele lui Delian şi nici jertfele nespus de mari ce au trebuit să facă sub Vasile pentru doborârea nedomolitului duşman. Reînoirea unei asemenea nenorociri nu păreà peste putinţă. In faţa acestei groaznice perspective paşnicul şi comodul Duca s'a înfiorat şi s'a grăbit să-şi puie în practică sistemul său predilect, «*iertare şi daruri*», mijloacele neputinţei, care nu arareori au mântuit Bizanţul de primejdii cu mult mai mari şi mai grozave. Deci plin de umilinţă şi de bunătate silită îi răspunde lui Niculiţa «*făcând cele mai straşnice jurăminte, că el re-*

nunţă la toate măsurile luate dela începutul domniei lui şi iartă pe toţi şi îndeamnă pe Niculiţa să nu pedepsească pe nimeni pentru pagubile publice şi particulare pricinuite de neorânduelile petrecute sub dânsul.» Totodată, ca neaoş bizantin, el deschide pentru capii răului *perspective de răsplată ca împărţiri de slujbe şi alte juruinţi,* al căror efect trebuià negreşit să fie irezistibil [1]). Pe lângă aceasta — caracteristic pentru vreme — împăratul, ca să izbească în mod material închipuirea poporului şi să cucerească simţirea lui de căpetenie, însoţeşte darurile şi generoasa-i scrisoare cu o mulţime de icoane cu chipul Mântuitorului, al S-tei Marii şi altor sfinţi de-ai bisericii. Toate aceste au sosit tocmai când răsculaţii luaseră Servia. Niculiţa, îndelung bătut între ciocan şi nicovală şi neştiind care va fi sfârşitul mişcării, se simţeà mulţumit că vede o zare de lumină. Un *deus ex machina* îi dădeà mână de ajutor şi îl scăpà din încurcătură şi nedumerire. Deci, adunând poporul cu căpeteniile

1) Kekavmenos (p. 23, 15—17) tălmăceşte minunat gândul lui Duca sfătuind, când un neam străin se răscoală «*Trimite domnului lor daruri şi îmblânzeşte-i îndrăzneala, căci nada prinde peştele, iar pe oamenii cei mai mulţi darurile şi aurul*».

lui şi înfăţişându-le icoanele sfinte, le-a citit scrisoarea împăratului, le-a arătat bunăvoinţa şi dărnicia lui şi a isprăvit povăţuindu-i pe toţi să înceteze cu vărsarea de sânge, să se liniştească şi să se întoarne cu bine la vetrele lor. Prietenii lui Niculiţa [1]), precum şi cei interesaţi şi mai ales cei ce nu se uneau cu pretenţiile Românilor, vor fi dezarmat bucuros, dar marea parte din popor şi din fruntaşii lui s'a împotrivit la propunerea lui Niculiţa şi a cerut continuarea războiului. Dar el a stăruit tot mai tare să facă pace; poporul însă nu s'a învoit şi a protestat mai departe cu strigăte şi zgomot asurzitor. Niculiţa de bună seamă sprijinit de partizanii lui şi adăpostit fiind sub zidurile cetăţii, ca să sperie poporul şi să-l silească la supunere, arestează pe Slavota al lui Carmalac şi dintre Lariseni pe Teodor Scribon Petastos, cari vor fi stat în fruntea celor ce voiau războiul. Gloata văzându-se ameninţată şi temându-se de soarta capilor ei arestaţi, rămâne dezorientată şi în sfârşit hotărăşte să cedeze şi

---

[1]) Că aveà prieteni între revoluţionari vedem din sfatul lui Kèkavmenos ce-l dă acesta ca o învăţătură scoasă din păţania lui Niculiţa: «Când eşti cu revoluţionarii, atrage pe unii dintre dânşii, pe cari îi ai prieteni de aproape».

să ceară iertare. Şi astfel s'a împrăştiat poporul şi s'a isprăvit o mişcare, al cărei scop se pare că numai în parte a fost ajuns.

După aceea Niculiţa, ademenit de vorbele lui Duca, luând cu sine mai mulţi fruntaşi de-ai Românilor şi Larisenilor, a plecat spre capitală. Impăratul a căutat să-şi ascundă mânia şi l'a primit bine. După ce i-a lăsat liberi vr'o patru luni să se plimbe pe malurile Bosforului, el a trimis pe Niculiţa cu soţii lui la patriarhul ecumenic, ca să-i judece pentru greşelile lor [1]. Duca se aşteptà ca patriarhul să-l deslege de jurământul dat şi de legătura ce făcuse cu dânşii prin scrisoare, pentru ca astfel, în cuget curat, să-i poată pedepsì după pofta lui.

Dar pe vremea asta scaunul Sf-tului Ioan Gură-de-aur erà ocupat de chir *Ioan Xifilinos* din Trapezunt (1064-1075), unul din cei mai

[1]) Buna primire a lui Niculiţa şi amânarea pe atâta timp a pedepsei lui din partea lui Duca ne face să presupunem că acesta la început nu erà cu totul încredinţat de *vinovăţia* strategului. Se vede că în răstimpul acestor patru luni el va fi primit grave acuzări înpotriva lui şi a tovarăşilor lui; numai aşa pricepem mai bine această neaşteptată schimbare a împăratului. Asupra acestei chestiuni v. mai pe larg în cap. următor.

vrednici păstori ai bisericei ortodoxe, bărbat distins nu numai ca scriitor (a lăsat mai multe tratate juridice şi filosofice precum şi omilii, din care numai resturi se păstrează), ci şi pe terenul practic, arătând un deosebit interes pentru cei scăpătaţi şi nevoiaşi şi contribuind din răsputeri la ridicarea nivelului artistic în arhitectura bisericească [1]. «*Om cu ştiinţă de carte în toate ramurile şi unul din cei mai străluciţi membri ai Senatului*» [2], el a înţeles uşor gândul vinovat ce urmărea suveranul, dar cu greu se putea face unealta lui. De aceea dânsul nu numai a întărit şi mai vârtos jurământul împăratului şi învoeala făcută, ci chiar a şi iertat pe Niculiţa şi pe tovarăşii lui, «*negăsindu-le nici o vină*».

Duca s'a mâniat grozav de sentinţa patriarhului, dar neştiind alt mijloc mai potrivit de răzbunare, a surghiunit pe Niculiţa în Asia Mică, dincolo de Paflagonia, în tema Armeniacon, poruncind să fie închis în cetatea Amasiei.

Aci a stat el îndelung tânjind şi ispăşindu-şi păcatele.

1) V. Krumbacher, Geschichte der byz. Litter., p. 170—171.
2) Zonara, op. cit. IV, p. 201, 10.

De soarta tovarăşilor săi nu aflăm nimic. Impărtăşit-au cu dânsul amarul exilului şi al temniţei? Ori au fost iertaţi şi lăsaţi în voe să se întoarcă în ţara lor? Autorul nostru tace şi nu se interesează decât numai de suferinţele şi păţaniile fostului strateg al Eladei, ruda sa de aproape. Acesta, după un an de supărare şi necaz, fu însfârşit graţiat de urmaşul lui Duca, împăratul *Roman Diogenes* (1067-1071), cu care s'a întâmplat să fie prieten de pe vremea când acesta se învecinà cu el în calitate de catepan al Bulgariei. Dar nici sub acest împărat n'a fost readus în slujbă nenorocitul cap al revoluţiei, cu toată prietenia şi bunăvoinţa de care se bucurà la *palatul sfânt*. Zavistia şi răutatea duşmanilor săi defăimători, zice Kekavmenos, îl urmăreau cu înverşunare şi făceau cu neputinţă reabilitarea lui. In schimb împăratul a ridicat pe fiii lui la ranguri mai înalte şi a îngăduit lui Niculiţa să se retragă în patrie şi să-şi petreacă zilele în libertate şi tihnă.

El n'a fost satisfăcut decât patru ani mai în urmă, în vremea «*prea blândului şi îndurătorului*» împărat *Mihail Duca* (1071-1078), care a avut milă de dânsul şi l'a orânduit ca şef în serviciul marinei bizantine (ἀρχηγέτης καὶ ἀναγραφεὺς τῶν τε κονταράτων καὶ τῶν πλωίμων).

V.

Aceasta a fost mişcarea Românilor megalovlahiţi şi acestea au fost episoadele şi peripeţiile prin care au trecut conducătorii ei. Unui duşman neîmpăcat al neamului nostru datorăm recunoştinţă pentru paginele ce ne-a lăsat, fie şi fără voie, asupra celei dintâiu şi mai de seamă întâmplări dela începutul istoriei noastre. Multe ne spune strategicul bizantin, dar şi mai multe îi cetim noi printre rânduri. Pentru a da de rostul celor spuse de el şi a pătrunde spiritul ce-l însufleţeşte în istorisirea lui, două lucruri sunt de subliniat cu dinadins, anume raporturile strânse de familie dintre Kekavmeni şi Niculiţeşti şi antipatia şi ura neocolită a autorului nostru faţă de Vlahi.

Ştim că cea dintâiu veneà dela înrudirea prin alianţă a celor două familii fruntaşe. Aceastä împrejurare nu trebue pierdută din

vedere, dacă vrem să ne lămurim mai lesne asupra rolului jucat de protospatarul Niculiţa în decursul mişcării româneşti. Cine citeşte cu luare aminte întreg pasajul respectiv al scriitorului tesaliot şi cumpăneşte efectele pentru a pricepe cauzele, lesne va recunoaşte o contrazicere de fapte. Căci fără îndoeala, nevinovăţia şi lealitatea, al căror apologist se face, măcar după părere, ruda sa Kekavmenos, nu ne desluşeşte în deajuns marea greutate ce întâmpină recunoaşterea lor oficială. A trebuit să se perindeze pe tron trei împăraţi până a se rostì definitiva lui desvinuire.

Dar chiar desvinuirea e mai mult un act de milă (ἐλεεῖν zice autorul) şi legătură personală, decât urmarea firească ce ar rezulta din cumpăna dreptăţii neşovăite. Din cotro dar purcede nepotolita ciudă şi înverşunare, cu care amar de ani fu prigonit un om, în care Kekavmenos nu vede vr'o intenţionată abatere dela datoriile sale către stăpânire? Să fie numai din răutatea oarbă a oamenilor, din neînfrânata lor pornire de a ponegrì meritul, de a defăimà şi coborâ vrednicia? Lucrul erà cu putinţă pe atunci, precum e cu putinţă şi astăzi. Dar faptul că Niculiţa n'a fost oropsit

şi desstăpânit numai de Duca, «iubitorul de dreptate», ci şi chiar de un împărat cu care se aveà bine, ca vechi prieteni ce erau, nu lasă nici o îndoeală că au fost la mijloc cuvinte mult mai serioase, care impuneau această străşnicie a stăpânilor săi din Bizanţ faţă de dânsul. Oarecari indicaţii ce ne dau întâmplările povestite de Kekavmenos, adăogându-se la trecutul familiei Niculiţa, ne vor dà, credem, cheea prin care putem deslegà cevà mai simplu o chestie atât de strâns legată cu episodul mişcării populare a Românilor.

Vasiljevskij, vrând să-şi dea seamă de faptele familiei Niculiţa, s'a văzut silit să admită originea ei *româno-bulgară*[1]; nu curat română, ci şi bulgară, pentru un singur cuvânt, căci tatăl protospaturului Niculiţa, fost comandant al garnizoanei din Servia, s'a arătat, precum ştim, credincios ca tovarăş de luptă al Bulgarilor şi a înşelat în mai multe rânduri aşteptările lui Vasile. Aceasta însă nu e un cuvânt îndestulător spre a-l bănuì că a fost Bulgar; mai întâiu, pentru că o asemenea înclinare şi alipire către cauza bulgară din partea

[1]) Cecaum., op. cit., p. 5.

unui Român erà dela sine înţeleasă într'o vreme când interesele mari ale celor două neamuri se identificau în lupta lor pe viaţă şi moarte cu puternicul vrăjmaş comun. Apoi deosebirea dintre Greci şi Bulgari era aşa de izbitoare, încât scriitorii bizantini nu uĭtă de de cele mai multe ori a ne spune şi origina, când e vorba de un personaj bulgar[1]. Familia Niculiţa dar nu puteà fi decât cel mult *politiceşte* bulgară, precum fusese, la rândul său, *politiceşte* bizantină.

Din potrivă, noi avem temeinice cuvinte s'o socotim de românească[2]. Mai întâiu ea se trage din Tesalia—autorul nostru numeşte pe Niculiţa *Lariseanul* (Λαρισσαῖος) — adecă

[1]) Numele *Niculiţa* («Nicolae-cel-mic» după talmăcirea lui Kedrenos, IV, p. 452, 20) nu dovedeşte nimic ca origină; diminutivul *-iţa* la nume proprii erà pe atunci, precum este în parte şi acum, tot atât de obişnuit la Bulgari ca şi la Români şi la Greci. Românitatea numelui se poate deduce numai după forma dată de Kekavmenos (Νικουλιτζᾶς «Niculiţa» în loc de Νικολιτζᾶς după Kedrenos); acest *u* provenit din *o* neaccentuat e caracteristic limbei româneşti; forma dată de Kedrenos e grecizată. Cfr. şi observaţia independentă a d-lui *Iorga* în *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 94, că Nicoliţa «poartă un nume *caracteristic românesc*».

[2]) Dacă autorul nu o numeşte aşà, motivele sunt de căutat în starea socială a Vlahului din vremile acele, după cum am arătat în cap. II al acestui studiu (p. 50 şi urm.)

dintr'o ţară unde elementul românesc întreceà atât de mult pe cele străine, încât i-a dat şi numele său. Şi mai vorbitor e încă faptul că această familie a fost neîncetat în atingere şi legătură de interese cu Românii. Ne aducem aminte că bunicul lui Niculiţa fu pus (în 980) de către Vasile în fruntea Vlahilor din Elada.

Această numire nu poate fi străină de obârşia familiei, căci ştia marele împărat că numai prin o asemenea concesie puteà împăcà mai bine poporul român, unul din cele mai rebele ale împătăţiei. Spiritul de împăciuire şi înalta pricepere politică, cu toată cruzimea-i exemplară, l-a călăuzit pururea pe Vasile Macedoneanul. Cine nu-şi aminteşte de cumpătul şi înţelepciunea ce a arătat el la robirea Bulgariei, cruţând în mare parte regimul cu care erà deprins poporul sub domnitorii lui naţionali? [1]).

E dar uşor de presupus că acelaş principiu

[1]) Vezi. Byz. Zeitsch. II, p. 47, nota 1, Skylitzes, p. 715, 1 Kedrenos, II, p. 530, 10: Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως, ὑπηνίκα τὴν Βουλγαρίαν ὑπηγάγετο, μὴ θελήσαντός τι νεογμῆσαι τῶν ἐθίμων αὐτῶν αὐτοῦ ἀλλ' ὑπὸ τοῖς σφετέροις ἄρχουσί τε καὶ ἤθεσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ὁρίσαντος διεξάγεσθαι καθώς που καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουήλ, ὃς αὐτῶν ἀρχηγὸς ἐγένετο. Măsură înţeleaptă, de care nu s'au ţinut succesorii lui. Mihail Psellos zugrăveşte foarte bine caracterul lui Vasile; v. Schlumberger, op. cit., I, p. 654 şi urm.

politic l-a făcut pe el să dea Românilor o căpetenie care, cunoscând limba, datinele şi slăbiciunile lor, puteà mai uşor să-i câştige pentru împărăţie. Că numai oameni eşiţi din sânul lor puteau să-i ţie în frâu şi să-i îmblânzească, ne-o învederează istoria lor mai nouă. Se ştie că până la începutul veacului trecut, Românii din Pind s'au bucurat de o neatârnare, pe care popoare mai mări decât dânşii n'o cunoşteau în Turcia. A trebuit să vie în această vreme un *Ali Paşa*, faimosul vizir din Ianina, ca să înduplece grumajii lor la jug şi să-i facă simple raiale; dar nu sila şi armele i-au fost mijloacele de supunere şi umilire a Românilor, ci viclenia şi corupţia, cu care el a ştiut să atragă şi să întrebuinţeze ca instrumente oarbe pe cei mai vrednici oameni de arme de-ai lor [1]).

Deşi procedeul lui Vasile erà mai nobil, dar în fond erà acelaş şi aducea rezultate identice. Mai tânziu, ce e drept, găsim familia Niculiţa la Servia în slujba ţarului Samuil. Ştim tocmai împrejurările care au făcut să-şi mute locuinţa în acest oraş şi ştim rolul jucat aici de Niculiţa al doilea, când a fost împresurat de Va-

---

[1]) Vezi G. Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen*, München 1904, p. 9—10.

sile. Dar nici aici nu putem zice că el nu apăra interesele Românilor, căci şi Servia pe această vreme nu cădea departe de centrul populaţiei româneşti. Resturile toponimiei geografice, caracterul populaţiei actuale şi mai ales vecinătatea nemijlocită cu aşa numiţi *Hăşoţi* şi *Copăciari*, Români grecizaţi, sunt dovezi netăgăduite că româneşti erau locurile aceste în veacul de mijloc. Credem dar că cetatea vitejeşte apărată de către tatăl lui Niculiţa împotriva lui Vasile erà mai mult românească decât grecească şi bulgară [1]. Şi e foarte cu putinţă că tot acelaş simţ practic şi prevăzător, care a făcut pe Vasile să ţie seamă de pretenţiile naţionale ale supuşilor săi, să fi inspirat măsura lui Samuil, când a chemat pe acelaş Niculiţa din Larisa şi l-a însărcinat cu paza Serviei; un conducător naţional erà o chezăşie sigura de plecare şi supunere credincioasă din partea locuitorilor români.

După vr'o jumătate de veac dela surparea domniei bulgăreşti găsim familia Niculiţa cuibărită iarăşi în patria ei, în Larisa; trecutul plin de valuri şi suferinţi i-a slujit de învăţă-

[1]) *Krause* în *Griechenland*, op. cit., vol. IV, p. 333, vede în Servia *«eine bulgarische oder blachische Stadt»*.

tură. Apropierea şi devotarea ei către împărăţie, povăţuită de experienţă şi impusă de împrejurări, erà foarte probabil favorizată şi de trebuinţa ce va fi avut stăpânirea de ajutorul ei la întemeierea păcii în Elada. Nu ne surprinde dar că fiul nefericitului erou din Servia, sprijinit poate şi de puternica familie înrudita a Kekavmenilor, dobândeşte la urmă şi încrederea perdută. Vaza şi trecerea-i pe lângă cei mari a crescut aşa de mult, încât sub Duca, cum am văzut, nu capătă numai titlul de *protospatar* (care corespunde cu cel de general), ci şi o demnitate din cele mai înalte pe scara ierarhiei bizantine. Tema Eladei nu erà nici cea mai mică şi nici cea mai puţin preţuită între temele bizantine. Vecinătatea ei cu ţări locuite de popoare straine, din care cel slav se arătase foarte periculos stăpânirii Bizanţului în Europa, precum şi însemnătatea-i economică — Tesalia era unul din grânarele apusene ale împărăţiei, o mică Muntenie după natura solului — plus primejdia de care erà ameninţată de jur împrejur de elementul român mereu sporit fie prin tăria din năuntru, fie prin adaos din afară, — toate aceste erau destule cuvinte, pentru ca soarta

acestei teme să nu fie încredinţată în mânile oricui. In fruntea ei trebuia pus un barbat care s'o asigure în chip trainic domniei bizantine. Şi acest bărbat s'a găsit sub Duca tocmai în persoanalui Niculiţa, fiul «trădătorului şi perfidului» cap de garnizoană din Servia? Să credem oare că cei din Constantinopol uitaseră de tot trecutul «pătat» al familiei? Ori din potrivă, cum e şi firesc, îşi aduceau bine aminte de el, dar aveau încredere în statornicia şi credinţa noului guvernator? Dar oare pe ce se bizuiau ei, că el n'are să urmeze la un moment dat pilda parintească? Oricum, lucrul pentru noi se înfaţişaza ca o anomalie şi trebue aiurea căutată explicarea lui. Inclinăm mai curând a crede că numirea lui Niculiţa ca strateg erà făcuta mai mult de nevoie. Familia Niculiţa erà, fără doară, una din cele mai cu trecere şi puternice din Elada. Puterea şi vaza ei însă nu erà numai personală, adecă provenită din avuţia şi destoinicia membrilor ei şi din alianţele-i cu alte familii; la spatele ei trebue să-i fi stat o altă mai mare şi mai statornică putere: dragostea şi încrederea poporului român. Ea va fi datat de pe

vremea când Românii erau subt ocârmuirea şi porunca bătrânului Niculiţa, numit pe viaţă *domn al Vlahilor*. Numai o asemenea presupunere desluşeşte pe de o parte desăvârşita şi curânda reabilitare a familiei Niculiţa după războiul lui Vasile cu Bulgaria, iar pe de alta rolul suspect al protospatarului în răscoala Românilor. Că acesta n'a fost cu totul leal faţă de suveranul său şi că, măcar la rastimpuri, oarecari gânduri ascunse i-au framântat mintea şi sufletul, se învedereaza nu numai din chipul cum au înţeles la Constantinopol *devotamentul* lui, ci nu mai puţin şi destăinuirile ce peste voie îi scapa uneori lui Kekavmenos, care cu toată statornica-i preocupare de a-l apăra, vorbind de trecerea lui Niculiţa de partea Vlahilor răzvrătiţi, îşi tradează gândirea intimă caracterizând purtarea lui ca «*înstrăinare de legile lui Dumnezeu*[1]»).

[1]) Vezi p. 69, 25—26. De asemenea în altă parte, unde, încheind istorisirea nenorocirilor cuscrului său, ce au urmat din această cauză, zice: «*căci totdauna cel ce a îndrăznit să se scoale asupra împăratului şi a Romaniei şi a vrut să strice pacea, pe sine s'a nimicit*» (73, 26—28).

Apoi pentru cine se potriveşte mai mult ca Niculiţeştilor învinuirea ce aduce Kekavmenos în genere neamului Vlah că «*acesta nici când n'a păzit credinţă nici către împăratul, nici către ruda sa*» (p. 74,6)? Oare prin faptele

La aceeaş încheiere ne duce şi o altă consideraţie. Unanima hotărâre şi neabătuta stăruinţă cu care Românii au căutat să câştige pe Niculiţa ca să le fie *cap şi domn al lor*, nu numai risipeşte orice umbră de îndoeală asupra originei, ci ne sileşte totodată sa presupunem şi complicitatea lui, măcar indirectă, din punct de vedere bizantin. A-lesul Vlahilor nu puteà fi Grec, căci lucrul ar fi fost neînţeles luând în seamă nevindecata vrăjmăşie şi ură dintre Români şi Greci — clasic mărturisită de Kekavmenos — şi nici străin de dorinţele şi năzuinţele ce îmboldeau şi puneau în mişcare masele româneşti. In această vreme de scădere şi înceată, dar sigură prăbuşire a împărăţiei, când alunecata putere centrală era tot mai vârtos săpată şi sdruncinată de puternica şi bogata nobilime provincială, nu e greu să credem că Niculiţeştii, sprijiniţi de un nu-

lui nu călcase el credinţa către împărat şi nesocotise legătura de prietenie şi înrudire cu Kekavmenii, stâlpii neclintiţi ai stăpânirei bizantine? În această din urmă mărturisire şi îndeobşte în furia defăimătoare a lui Kekavmenos asupra neamului românesc, noi nu putem vedea decât aluzii la adresa familiei Niculiţa, pe care se fereşte a o numi din pricina înrudirei.

meros popor de conaţionali, să-şi fi legănat închipuirea cu visul unei stăpâniri proprii, fie ea oricât de întârziată în viitor. Timp de vr'o trei vârste de om, adecă de vr'un veac întreg de domnie asupra Românilor au avut ei destul prilej să-şi netezească drumul în vederea acestui ideal. Deci călduroasa şi staruitoarea manifestare a răsculaţilor Vlahi pentru Niculiţa, cum ne-o arată Kekavmenos, nu putea fi câtuşi de puţin izbucnirea unui simţimânt neaşteptat şi trecător; ea izvora din ştiinţa sigură şi întemeiată pe încercari lungi, că ei se adresau unui reprezentant al lor, al cărui trecut personal şi părintesc nu credeau că putea fi desminţit în momentul de faţă. Sămânţa sădită mai de mult, acum rodise, se aştepta numai harnicul şi îndemânatecul secerător, care să se ştie folosì de belşugul roadelor. Nehotărârca şi pregetarea plină de scrupul ce am văzut în purtarea lui Niculiţa şi teama lui de a întreprinde o faptă atât de îndrăzneaţă, arată că el nu era tocmai omul situaţiei. Se pare însă ca nici timpul potrivit nu sosise. Oricât de slăbită şi înjosită era împărăţia, mai cu seamă subt cârma lui Duca, ea tot avea încă puteri

şi mijloace de ajuns ca să înfrângă şi să înfrâneze rebeli cu mult mai cumpliţi decât Românii. Sfârşitul trist al revoluţiei bulgare era destul de proaspăt spre a slujì ca pildă de descurajare; aşişderea risipa şi peirea nenumăratelor gloate de Uzi năvălitori, întâmplată cu un an înainte de răscoala Românilor. Că izvorul de tărie al împărăţiei nu erà încă secat, o vedem în curând după aceea, când sceptrul lui Constantin cel Mare a încăput pe mâna Comnenilor, cari prin geniul lor militar şi politic au ştiut să-i lungească zilele pe un veac şi mai bine. Toate acestea nu puteau scăpà necumpănite de mintea strategului Niculiţa, în ceasul când i s'a îmbiiat prilejul de răscoală. El prevedeà bine că, oricât de mari şi multe i-ar fi fost biruinţele, sfârşitul nu i puteà fi priitor. In cele din urmă triumful trebuià să fie al oştirii împărăteşti. De acest lucru va fi căutat el de repeţite ori să convingă pe capii Românilor, dar se vede că partidul pentru războiu erà prea covârşitor ca să-l fi putut înduplecà după voea sa. Valul întărâtat l-a răpit şi pe el în vârtejul său, şi cu toată ferirea şi şovăirea lui a trebuit să desfăşure o activitate de general, ale cărei izbânzi preli-

minare dovedesc nu numai vrednicie, ci şi nefăţărnicia gândurilor lui. El nu şi-a părăsit planul decât numai când a văzut că prin cedarea împăratului şi retragerea birurilor puse de el, Românii îşi ajungeau scopul nemijlocit al răzvrătirii lor. Precum se ştie, atâta ceruse el deocamdată dela împăratul. Că adevăratul ţel al Românilor nu erà astfel îndeplinit, ne-o spune însuş Kekavmenos. O parte mare din ei a rămas nemişcată faţă de mărinimoasele concesii, daruri şi făgădueli ale împăratului şi a stăruit din răsputeri să meargă înainte cu razboiul.

Dar ce voiau ei prin acest războiu şi pe ce se întemeiau când cereau continuarea lui?

Chestia dintâiu, deşi neprecizată de autorul nostru, se limpezeşte însă uşor, dacă socotim adânca supărare, cu care el, la capătul povestirii, defaimă pe Români şi-i învinueşte de «*răzvrătitori şi necredincioşi*». Răzvrătire şi necredinţă sunt expresiile legale, prin care un om de stat designează un atentat de răsturnare a ordinei existente. Erà dar lucru foarte firesc ca Kekavmenos, fanatic apărător al statului, să pecetluească astfel o agitaţie, care nu avea şi nu puteà să aibă alt scop decât o al-

cătuire politică proprie a Românilor sătui de vitrega domnie străină.

Cât despre partea a doua a întrebării, e greu de răspuns cu siguranţă. Să credem oare că îndrăzneala şi aventurarea atât de timpurie a Românilor venea numai şi numai din contrastul ce conştiinţa lor proprie le înfăţişa între tăria lor de popor tânăr, însetoşat de fapte şi laţire biruitoare, şi vădita slăbire şi şubreditate ce arăta împărăţia sub sceptrul lui Duca? Ori mai erau şi alte împrejurări care încurajau întreprinderea lor?

Am pomenit mai sus că tulburările ce ameninţau să izbucnească printre Românii tesalioţi cădeau tocmai pe vremea când Normanzii se pregăteau să năvălească în provinciile apusene ale împărăţiei. Oameni fără seamăn de cutezători şi viteji, ei fuseseră chemaţi din Franţa de către papii de pe la începutul veacului al II-lea, ca să scape Italia de supremaţia bizantină şi de pustiitoarele năvăliri ale piraţilor arabi. Normanzii, folosindu-se de acest prilej, au pus ghiara de leu în Apulia şi de aici şi-au întins stăpânirea peste toată Italia de jos. Prinţul lor Robert Guiscard, tot atât de viclean ca şi energic, după ce a stârpit pe Bizantini

în Italia, acum plănuia să treacă în Albania şi de acolo să încerce a le da lovitura de moarte. Şi cum vedem, pregătirea lui pentru această expediţie, zădărnicită nu ştim pentru care motiv, se întâmplă tocmai când Românii din Tesalia înalţă steagul revoluţiei. Este aceasta o simplă coincidenţă sau cata să vedem în ea o strânsă legătură de fapte?

Un învăţat francez se declară pentru părerea a doua şi presupune o înţelegere între Români şi Normanzi. Tot printr'o asemenea înţelegere explică el o altă întâmplare istorica de mai târziu, când acelaş Robert Guiscard cu o puternică oştire normandă, risipind pe Bizantini la Durazzo (1082), a înaintat triumfător spre Macedonia; silit însă a se întoarce înapoi în urma răscoalei vasalilor săi din Italia, el încrede o parte din oaste fiului său Boemund, spre a continua cuceririle şi a duce la capăt războiul cu marele Alexie Comnenul. Din Castoria el s'a îndreptat sper Ianina, capitala Epirului, pe care o şi împresoară. O asemenea faptă nu se putea săvârşi decât numai cu învoeala Românilor, *căci altmintrelea* — observă amintitul învăţat — *cu greu se explică mersul lui Boemund prin munţii Gra-*

mos ocupaţi de Români şi lăsarea în urma lui a unui şir de poziţiuni, care erau încă pe mâna Grecilor. E probabil că prinţul normand, numai ştiind că se poate răzima pe ajutorul Românilor, s'a îndreptat către această lature, pentru a avea spre sud o bază de operaţie sigură, precum era aceea ce-i dedea Durazzo spre meazănoapte [1].

Dacă înţelegerea presupusă între revoluţionari şi Normanzi a avut loc, şi nimic nu ne împiedică s'o admitem, atunci pricepem mai bine atât cutezătorul pas al Românilor cât şi brusca întrerupere a mişcării lor. Zădărnicirea planului conceput de prinţul Normanzilor va fi adus cu sine şi descurajarea lui Niculiţa precum şi a celorlalte căpetenii ale poporului român.

Ceeace putea mai ales să mulţumească acum pe Români era însă câştigul moral. Din capitolul următor vom înţelege că n'a fost aceasta cea dintâiu încăerare sângeroasă între ei şi autorităţile bizantine. Frecări dese trebue să fi fost dela începutul contactului lor. Dar ele erau de bună seamă parţiale şi mărginite în ţinuturi

[1]) F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis I Comnène*, Paris 1900, p. 85—86.

muntoase, unde, cum e dela sine înţeles, Românii nu aveau mult de pierdut. De astă dată însă, mai tari şi mai ştiutori de sine, au părăsit hărţuelile singuratice şi s'au încumetat pe câmpul liber să ridice braţul împotriva unui vrăjmaş, care nu de mult doborâse poporul bulgar. De ce se lărgeşte cercul nostru de cunoştinţi şi vederi asupra împrejurărilor, sub care s'a petrecut faptul acesta, de ce ne încredinţăm mai bine de însemnătatea lui pentru istoria Românilor din Pind. El e preludiul acelor frământări şi lupte, mai mult ghicite decât cunoscute, care după vr'un veac şi jumătate duc pe aceşti Români la deplina lor neatârnare politică şi înlesnesc mai târziu închegarea unui stat propriu în Marea Vlahie.

VI.

Nu mai puţin ne învaţă şi ne atrage pagina din urmă, cu care Kekavmenos îşi încheie povestirea despre tulburările din Tesalia [1]).

Am spus că el nu intercalează faptele istorice decât numai ca să-şi ilustreze ideile strategice date în formă de sfaturi copiilor săi, spre a le slujì în viaţa practică. După ce dar istoriseşte tot ce ştia despre răzvrătirea po-

[1]) Ea este tradusă şi comentată pe scurt de B. P. Haşdeu în *Strat şi substrat (Din Etymologicum magnum Romaniae*, Bucureşti 1894, pag. 62—65), pe cât ştim, pentru întâia dată la noi. Concluziile lui privesc mai mult originea Românilor din Balcani, ceeace noi lăsăm deocamdată la o parte, rezervându-ne pentru mai târziu un capitol deosebit în această chestiune. Atât pentru întregirea părţii traduse de răposatul Haşdeu, cât şi pentru o mai bună înţelegere a comentariilor ce facem mai la vale, dăm aici o nouă tălmăcire mai apropiată de text, mărginind-o la pasajele ce cuprind relaţiile dintre Greci şi Români. Vezi şi observaţiile lui Tomaschek, *Sitzungsber. der k. Wiener Akademie der Wissensch.*, vol. al 99-lea (1881), p. 492 şi urm.

porului şi mizeriile îndurate din această pricină de ruda sa Niculiţa, are prilejul sa-şi arate necazul pe Vlahii iscoditori ai răului, dându-ne asupra lor cea mai posomorâtă icoană morală :

«*Vă sfătuesc* — zice el către fiii săi — *atât pe voi cât şi pe copiii voştri, fiindcă neamul Vlahilor e cu totul necredincios şi stricat, întru cât nu are lege nici faţă de Dumnezeu, nici faţă de împărat şi nici faţă de rudele şi prietenul său, ci umblă pe toţi să-i înşele şi straşnic minte şi fură ; şi cu toate că pe fiecare zi face jurămintele cele mai grozave către prietenii săi, le calcă uşor, şi se leagă prin frăţii de cruce şi cumetrii, cugetând că într'acest chip va ademenì pe cei proşti şi întru cât niciodată n'a păzit credinţa către nimeni — ba chiar sunt şi tare fricoşi, căci au inimă de iepuri şi îndrăzneala lor vine numai din frică ; — deaceea vă povăţuesc să nu vă încredeţi într'înşii nici decum. Şi dacă se va întâmpla vr'odată iar răscoală şi vor făţărì dragoste şi credinţă şi se vor jura pe Dumnezeu că vor păzì-o, să nu-i credeţi ; căci e mai bine să nu vă dea nici un jurământ şi nici să le daţi lor, ci să-i ţineţi de răi. O nu, să nu-i credeţi pe dânşii câtuşi*

de puţin, ci să vă prefaceţi şi voi că le sunteţi prieteni. Si dacă vr'odată se va face răzmiriţă în Bulgaria, cum s'a spus, şi vă mărturisesc sau vă jură prietenie, să nu-i credeţi! Iar dacă îşi vor aşeza familiile în vr'o cetate a Romaniei, lasă-i să le aşeze; ele sa şadă înlăuntrul zidurilor, dar ei afară. Iar când vor poftì să vie la familiile lor, să nu intre decât numai câte doi sau trei; şi când aceştia vor eşi, sa intre alţii. Şi să fiţi cu mare băgare de seamă la ziduri şi la porţi. Şi asta făcând, veţi fi în adăpost; pe când, dacă veţi lăsa să intre mulţi la familiile lor, cetatea va fi trădată de dânşii şi veţi fi muşcaţi ca de aspidă şi atunci vă veţi aduce aminte de sfaturile mele. Iar dacă veţi păzi aceste poveţe, şi pe ei îi veţi supune şi voi veţi traì fără de grija» [1]).

[1]) Cecaum., p. 74, 4–75, 12: Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν καὶ τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο· ἐπεὶ δὲ τὸ τῶν Βλάχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς και διεστραμμένον, μήτε εἰς θεὸν ἔχον πίστιν ὀρθὴν μήτε εἰς βασιλέα μήτε εἰς συγγενῆ ἢ εἰς φίλον, ἀλλὰ ἀγωνιζόμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι, ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνυ, ὀμνύμενον καθεκάστην ὅρκους φρικωδεστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ ἀθετοῦν ῥᾳδίως ποιοῦν τε ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ σοφιζόμενον διὰ τούτων ἀπατᾶν τοὺς ἁπλουστέρους, οὐδέποτε δέ ἐφύλαξε πίστιν πρός τινα.... εἰσὶ καὶ δειλοὶ πάνυ λαγωοῦ ἔχοντες καρδίαν, θάρσος δε ἔχοντες καὶ τοῦτο ἀπὸ δειλίας, παραγγέλλω οὖν ὑμῖν μὴ πιστεύητε

Inainte de a cerne cuprinsul acestor şiruri şi a vedea miezul lor, relevăm un lucru ce se impune în rândul întâiu şi de care poate până acum nu ne-am putut încredinţa deplin, cu toată limpezimea de vorbă a scriitorului. Din faptul că Kekavmenos îşi îndreaptă biciul de ocări asupra Vlahilor şi îi face pe ei răspunzători de urmările rele ale răscoalei, deducem cu siguranţă că această răscoală a fost cu desăvârşire pusă la cale şi condusă de dânşii şi că deci a fost o mişcare a lor naţională. Ivirea pe alocuri a elementelor străine nu i-a putut atinge caracterul esenţial românesc. Părerea aceasta e şi a învăţatului editor al lui

---

τούτοις τὸ σύνολον, καὶ εἰ γένηταί ποτε μοῦλτον (?) καὶ ὑποκρίνονται ἀγάπην καὶ πίστιν, ἐξομνύμενοι εἰς τὸν θεὸν φυλάξαι ταύτην. μὴ πιστεύητε αὐτοῖς, κρεῖττον γάρ ἐστιν ὑμῖν μὴ ὁρκίσαι αὐτοὺς ὡς κακους ἢ ὀμόσαι ἢ δέξασθαι ὅρκον. χρὴ οὖν μὴ πίστεύειν αὐτοῖς τὸ σύνολον. πλὴν ὑποκρίνου καὶ σὺ φίλος αὐτῶν. εἰ δὲ καί ποτε γενήσεται ἀνταοσία εἰς Βουλγαρίαν, καθὼς προείρηται, καὶ εἰ φίλοι σου ὁμολογοῦσιν εἶναι ἢ καὶ ὄμνυνται, μὴ πιστεύσῃς αὐτοῖς. εἰ δὲ καὶ τας γυναῖκας και τα τέκνα αὐτῶν εἰσάγωσιν εἰς τὸ κάστρον τῆς Ῥωμανίας, πρότρεψον εἰσαγαγεῖν αὐτάς, πλὴν ἔνδον τοῦ κουλᾶ ἔστωσαν. αὐτοὶ ἔξω ἔστωσαν, ὁπόταν δὲ αὐτοὶ ἐξέλθωσιν, ἄλλοι πάλιν εἰσερχέσθωσάν σοι. ἀκρίβειαν δὲ ἔχε ἐπὶ τῶν τειχέων καὶ ἐπὶ τῶν πυλῶν πολλήν. οὕτως δὲ ποιῶν ἐν ἀσφαλείᾳ ἔσῃ. εἰ δὲ καὶ ἐάσεις πολλοὺς εἰσελθεῖν εἰς τὰς φαμιλίας αὐτῶν, προδοθήσεται τὸ κάστρον παρ' αὐτῶν καὶ δηχθήσῃ ὑπ' αὐτῶν ὡς ὑπὸ ἀσπίδος, καὶ τότε μνησθήσῃ τῶν παραγγελιῶν μου. ἀλλ' ἐὰν φυλάξεις (?) ταῦτα, ἕξεις καὶ αὐτοὺς ὑποχειρίους σου καὶ σοὶ τὸ ἀφρόντιστον προσγενήσεται.

Kekavmenos (v. Cecaum. p. 8 şi 12, unde-i zice *tumultus* sau *rebellio Vlachorum Thessalicorum*). Cât despre învinuirile acestuia, atât din tonul lor exagerat, cât şi din generalizarea lor — osândesc doar întreagă românimea — înţelegem că nu trebue să le luăm ad litteram. Oricine pricepe că graiul patimei vorbeşte prin ele ; dovadă îndeosebi repeţirea din rândurile din urmă, care nu e lipsită de oarecare patos retoric. Parc'auzim un glas de revoltă, strigătul unui suflet rănit, care dă drumul pornirii sale, nesocotind şi neştiind măsura ce se cuvine unui istoric de profesie.

Negreşit, prin grele şi dureroase încercări va fi trecut autorul de nu şi-a putut pune frâu inimei, când a fost vorba să preţuească pe protivnicii neamului său. O scuză îi poate fi doar faptul că el se adresează familiei sale şi că, prin urmare, nu avea a se sfiì de judecata dreaptă a viitorimei ; printre ai lui putea deci să-şi verse amarul fără ca cineva să-i ia aceasta în nume de rău [1]). Deaceea nu-i putem bănuì sinceritatea simţirii ; de altfel vorba îi e destul de caldă, ca s'o recunoaştem. Cruzimea ex-

---

1) V. p. 75 : ἀλλ' ἐγὼ οὐχ ὡς ποιητικὸν τοῦτο συνέταξα πρὸς ἄλλους τινάς, ἀλλὰ πρὸς σὲ καὶ τοὺς ἀδελφούς σου, τοὺς ἐμοὺς παῖδας.

presiei trădează tulburare, stare anormală sufletească, iar aceasta întunecă judecata limpede, făcând-o să vadă ca printr'o sticlă măritoare însuşirile rele ale celor judecaţi. El nu mai găseşte nimic bun şi de laudă la Români. *Ei nu au Dumnezeu, nu au lege, nu au nici o simţire nobilă şi frumoasă — sunt prin urmare cel mai mişel, cel mai netrebnic, cel mai stricat neam din lume!*

Dar dacă-i aşa, ce împiedica pe autorităţile bizantine să le smulgă dintele otrăvitor sau chiar să-i spulbere de pe pământ — lucru atât de uşor, după Kekavmenos, căci Vlahii erau «*fricoşi ca iepurii*», iar *umanitatea* bizantină nu se opunea în aceste vremi? Atunci ar fi fost de prisos orice plângere amară şi orice măsură de pază în potriva lor.

Dar tocmai plânsul acesta platonic, tocmai ocările şi batjocurile cu care îi încarcă şi tocmai stăruinţa cu care de atâtea ori îndeamnă pe fiii săi să se ferească de Vlahi, ne deşteaptă alte gânduri decât cele voite de autor. Simţim bine că nu sunt aceste cuvintele celui puternic faţă de cel slab şi păcătos. O pildă din multele dintr'o lume mai apropiată de noi ne-o procură un observator de încredere, călătorul

francez Ami Boué. «*Bulgarii* — ne zice el — *nu sunt pentru Turci decât nişte ghiauri* (adică oameni ca toată lumea, numai că nu au aceeaş lege cu dânşii), *dar Albanezii nu li se par decât nişte* tâlhari, *pentru că nu vreau să plătească birurile şi ca oameni puţin politicoşi sunt adeseori grosolani către Turci*[1]), de bună seamă fiindcă nu erau dezarmaţi ca creştinii şi îşi apărau drepturile cu arma faţă de stăpânire. Calificarea de *tâlhari* aici rezumă tot ce spune Kekavmenos despre Vlahii din vremea lui; e clasificarea morală ce o face stăpânul în neputinţa lui. Ce însuşiri frumoase va găsì magnatul ungur în neamul lui Horia şi Iancu? Nu-l va numì *perfid*, împreună cu Jaksch, comitele Secuilor din sec. XV?[2]). Nu-i va zice *infidelis* (ca şi Kekavmenos ἄπιστος), cum erà numit în Buda Bogdan, fostul voevod al Maramureşului, ceeace, după cum cu drept observă un istoric al nostru, înseamnă «*om puternic prin avere şi influenţa sa?*»[3]).

[1]) *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe*, tom, I, Viena 1854, p. 327.

[2]) V. pasajul reprodus cu dată greşită în A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. I, p. 339.

[3]) I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, p. 10.

Cu toate aceste să nu credem că hulitorul Vlahilor e atras numai de vârtejul urei şi iscodeşte epitete fără nici o bază reală. Suntem

Din lipsa de izvoare bogate neputând pătrunde în toate tainele trecutului, e bine ca uneori să căutăm cheea în prezent, depozitarul lui cel mai credincios. La Români, şi mai ales la populaţia păstorească, se păstrează stări şi lucruri aproape neschimbate din vremuri vechi până astăzi. Gasesc tocmai la un învăţat străin nişte observaţii, care, măcar ca se referă la un singur trib aromânesc, la Fărşăroţii nomazi din Acarnania (Grecia), aruncă întru câtva o lumină binevenită asupra chestiei dezbătute de noi şi arată într'un fel superioritatea Românilor în luptă cu Grecii:

«*Le paysan acarnanien (grec) les déteste ; c'est la haine antique des populations sédentaires contre les tribus nomades. Il ne voit pas, sans une sourde colère, arriver chaque année ces bergers errants, ennemis dela propriété par état et par instinct, naturellement envahisseurs, comme les troupeaux avides qu'ils poussent devant eux.... Ces Valaques ne manquent pas de justifier la haine qu'on leur porte ; rusés, toujours au guet, marchant autant la nuit que le jour, ils ne sont pas hommes à perdre une occasion de rapine, à refuser à leurs moutons le pâturage d'un champ de blé vert ou bien à laisser l ngtemps sans maître les bestiaux égarés. Leur présence est une source de querelles et de procès, dans lesquels les Grecs. bien que plus nombreux, n'ont pas toujours le dessus. Le Grec, malgré son esprit souple, mais plus artificieux que vraiment fin, se laisse battre par le Valaque, dont les ruses sont mieux conduites et la tactique plus patiente (il est facile de reconnaître les Valaques parmi les Grecs... Les fatigues et les privations qu'ils supportent en ont fait une race de fer ; on rencontre parmi eux des hommes d'une force et d'une taille étonnantes, avec ces*

datori să recunoaştem în relele ce le pune pe seama lor mai mult decât un sâmbure de adevar obiectiv. Un *pendant* la învinuirile sale avem celebrul pasaj al lui Benianim din Tudela, care a vizitat Tesalia cu un veac mai în urmă († 1173, după Hopf). Alăturând spusele amânduror, ele se completează şi se verifica. Beniamin, în călătoria lui din Spania la Ierusalim, venind din Italia în Grecia, trece pela Teba şi de acolo ajunge la *Zeituni* (Lamia). «*Aici*, ne spune el, *e începutul Vlahiei, ai cărei locuitori ocupă munţii, iar ei înşişi poartă numele de Vlahi. Asemenea căprioarelor de iuţi la fugă ei se coboară în ţara Grecilor ca să despoae şi să prade. Nimeni nu-i poate atacà prin războiu, nici un îm-*

larges épaules, cette poitrine épaisse que la sculpture prête à Hercule, p. 274). *Ces étrangers, ces pâtres, sont une puissance dans le pays; ils ont pour eux une force qui les maintient, en dépit de l'aversion publique; c'est l'union qui règne dans les conseils et la confiance qu'ils ont en leurs chefs. Chaque* skouteris *(celnic), sûr d'une centaine de volontés qui vont d'accord avec la sienne, est un personnage dans la commune où il a planté sa tente; et rivalise d'influence avec les dimarques (primarii greci) et avec les capitains. Les villages grecs, au contraire, pleins de petites luttes et rivalités ne sont que divisions*». L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris 1860, p. 279 şi urm.

părat nu-i poate supune. Datinele creştineşti nu le păzesc şi-şi dau nume jidoveşti, din care pricină unii spun că sunt neam evreesc şi că pe Evrei îi chiamă fraţi ai lor şi pe aceştia numai îi atacă, dar nu-i despoae şi nu-i ucid ca bunăoară pe Greci şi că în sfârşit vieţuesc fără de legi» [1]).

E netăgăduit că Rabinul nu a cunoscut *de visu* pe Vlahi; o ştim din vorbele lui şi cu deosebire din calea bătută de el (a ocolit muntele Othrys ce despărţeà Grecia de Vlahia şi luând-o pe ţărmul mării a vizitat câteva oraşe

[1]) *«Haec est Valachiae initium, cujus incolae montes incolunt; gens ipsa Valachorum nomen gerit. Celeritate cum capreolis conferendi, e montibus in Graecorum regionem descendunt, ut spolium et praedam auferant. Nemo illos bello lacessere potest: neque rex ullus eos domare potest. Christianorum instituta non observant suisque Judaica nomina imponunt; unde nonnulli Judaeos fuisse asserunt, Judaeosque appellare fratres suos; quumque hos offendunt, eos spoliare, sed non occidere, quemadmodum occidunt Graecos; vivere denique exleges»*. Tafel, *De Thessalonica ejusque agro*, Berlin 1839, p. 473 (cu textul ebraic). Gr. Xenopol, Ist. Rom. I, p. 573, nota 11; *Haşdeu*, Arh. ist., II, p. 25; Odobescu, Istoria Archeologiei, p. 733. Sathas, Biblioth. graeca I, Veneţia 1877: N. Acominatos în discursul împăratului Isac Anghelul, p. 79 (vorbind despre Români zice): *neam obraznic şi necredincios ca o femee desfrânată ori ca o juncă gonită de streche* (ἡ ἄπιστος α τη καὶ μοιχαλὶς γενεὰ ἡ ὡς δάμαλις παροιστρήσασα ἡ ὑβρίστρια).

maritime ale Tesaliei şi de acolo a trecut la Salonic). El prin urmare ne raportează lucruri auzite, adică tot ce i s'a spus de către conaţionalii lui şi de Greci cu cari s'a întâlnit oriunde s'a abătut în călătoria lui. Deci ştirile lui nu ne transmit cunoştinţi şi impresii proprii, ci zvonuri care umblau printre elemente puţin binevoitoare Vlahilor. Dar zvonurile exagerează cel puţin faptele, dacă nu le denaturează. Cum că nu tot ce ne comunică Beniamin e adevărat, o vedem dela ceeace ne spune despre religia Românilor şi origina lor comună cu Evreii, de care l'a râs şi un coreligionar al lui [1]). Nici judiciosul Finlay nu-l crede cu totul serios în relaţiile lui despre Români [2]). Că-şi dădeau nume jidoveşti, e foarte probabil. Obiceiul acesta de a-şi da

---

[1]) I. M. Jost (citat de Tafel, op. cit.), *Geschichte der Israeliten*, vol. VI, p. 377 (nota : «*mit den Walachen hat er Brüderschaft getrunken*). E foarte probabil însă că părerea lui Beniamin despre comunitatea originei Românilor cu Evreii are ca bază asemănarea limbei româneşti cu cea spaniolă vorbită de Evreii spanioli, din care făcea parte rabinul nostru.

[2]) G. Finlay, op. cit., vol. III, p. 229 («*a romantic account*» zice) şi vol. IV, p. 29. Ceeace spune Beniamin de necredinţa şi nelegiuirea Vlahilor revoltă chiar şi pe Sathas, din care cauză el ajunge la încheerea falşă că aici Vlahi = Albaneji (vezi Ἑλλην. ἀνέκδοτα, vol. I, Atena 1864, prefaţa p. 12, 13).

nume biblicè s'a păstrat la ei întru câtvà până astăzi, coincidenţă interesantă cu ceeace se constată că a fost la Românii din Făgăraş [1]). Că erau creştini, de asta nu se îndoeşte nimeni. Cel mult un oarecare indiferentism religios (*«n'au credinţă către Dumnezeu»* zice Kekavmenos) li s'ar putea imputà (şi poate chiar Românului în genere), cu toate că se ştie că populaţiile din munţi au de obiceiu mai viu simţimântul religios. Pe cât cunoaştem, tribul *Fărşăroţilor* şi mai vârtos *Sărăcăcianii*, un alt trib nomad grecizat din Macedonia şi Grecia, elemente curat munteneşti, nu arată o deosebită grijă pentru izbavirea sufletului [2]). Dar nu ştim dacă indiferentismul lor relativ e o moştenire străveche sau rezultatul înrâurîririlor moderne.

Beniamin află că Vlahii *trăiau în afară de legi* (vivere exleges). De asta, cum ne aducem aminte, îi acuză şi Kekavmenos, susţinând că nu au nici o lege. Aceasta e o vădită contrazicere la cele ce am afirmat noi în cap. II. Con-

[1]) V. N. Iorga, *Sate şi preoţi în Ardeal*, p. 148.

[2]) V. acuzarea adusă de ţăranul grec Farşăroţilor din Acarnania (Grecia), în Heuzey, op. cit., p. 280 *(«aussi prétend-il qu'ils sont à peine chrétiens»)*.

trazicerea e numai aparentă, dacă am ține seamă că autorii noştri, reprezentanţi ai unor societăţi mai civilizate şi bine constituite, prin legi înţeleg legile formal enunţate, scrise. Cum că şi Românii erau alcătuiţi într'o formă socială, oricât de rudimentară ar fi fost ea, am arătat mai sus, şi asta nu poate fi pusă la îndoeala: au doar şi cele mai primitive societăţi norme îndreptatoare în viaţa lor publică şi particulară. «*Dreptul românesc*» va fi fost foarte analog pretutindeni, mai cu seama ca el s'a întocmit sub aceleaşi împrejurari politice, adică sub cea dintâiu stapânire bulgară. Dar un asemenea drept, pentru cei ce cunoşteau pe Români din auzite sau din relaţiile lor duşmănoase cu dânşii, ori nu există ori dacă există nu formà un *corpus juris*, nu puteà înlocui volumurile concrete şi masive ale *digestelor şi novelelor bizantine*.

Pe aceeaş treaptă socială cu Vlahii din Pind stăteau, desigur, şi Slavonii din Morea; aceştia aveau, ca şi dânşii, datinele lor, mai tari decât legile, dar Grecii îi ţineau de:

ἀνθρώπους ἀλαζονικοὺς κ'οὐ σέβονται ἀφέντην,

«*oameni trufaşi şi dispreţuitori de stăpân*», adică de străin, căci pământean de-al lor a-

veau fără îndoeală. Aşà dar organizaţia lor proprie naţională, după concepţia bizantină, erà nelegitimă sau tot una cu starea anarhică.

Acelaş duh de răsvrătire şi sălbăticie atribue Vlahilor amândouă izvoarele noastre, cele mai vechi din câte avem cu privire la trecutul lor. «*Pe Jidovi îi atacă* (precum i-ar atacà şi astăzi pe aceia ce duc viaţa parazitară de cămătari, dacă umanitatea modernă nu i-ar fi luat în apărare), *dar nu-i omoară ca pe Greci*». Va să zică faţă de cei dintâiu erau mai omenoşi decât faţă de cei din urmă. Că nu ataca pe toţi Evreii fără excepţie, ne arată simpatia ce pe de altă parte, Beniamin constată la Vlahi pentru Evrei, pe cari îi numesc fraţi ai lor. Să fie oare aceasta numai o vorbă, o scornitură a localnicilor ca să înşele bunăcredinţa vestitului călător? Dar ce interes vor fi avut informatorii lui înşelându-l? Nu, aceste informaţii ale lui Beniamin trebue să se întemeeze pe oarecari adevăruri. Vlahii, oricât de răi şi sălbatici sunt, nu se arată cu totul canibali, căci mai au şi oarecare *omenie*, oarecari preferinţe faţă de victimele lor, de ucid pe unii şi cruţă pe alţii. Aceste preferinţe, pasă-mi-te, nu sunt nişte toane sau apucături patologice,

ci semne vădite că ei aveau simţire omenească. Evreii paşnici şi harnici muncitori orăşeni nu aveau legături cu reprezentanţii puterii publice sfădite cu supuşii, şi deci Vlahii nu aveau de ce să-i duşmănească. Din potrivă, fiii lui Israil, sub stăpânirea spiritului de netoleranţă de atunci, nu erau mai puţin prigoniţi şi urgisiţi de Greci decât Românii. Prin aceasta ei erau oarecum fraţi de suferinţe cu aceştia; şi aşà trebue să explicăm frăţia dintre ei, de care ne vorbeşte Beniamin [1]).

Faţă de Greci lucrurile se schimbă. Cu dânşii Vlahii erau în vrajbă, în războiu necontenit. Prădătorii şi despoietorii poporului domnitor nu trebue socotiţi ca nişte cete de tâlhari, ci de răzbunători în felul haiducilor, eroilor populari de odinioară, aşa precum până mai deunăzi se aflau în Turcia. Admi-

[1]) E curios că până astăzi domneşte o asemenea buna înţelegere între Românii şi Evreii din Macedonia. Tot aşa s'ar puteà tâlmăci, cu privire la cele de mai sus, şi ceeace ne spune D. Cantemir despre Moldoveni în *Descrierea Moldovei* ed. de Miron Nicolescu, Buc. 1909 (Bibl. «Socec»), p. 229: «a ucide sau a prădà pre Turci, pre Tătari şi pre Evrei nu socotesc că este păcat nici ucidere şi cei ce locuesc aproape de Tătari, fură şi ucid cu sîrguinţă şi când fac vreo pradă în Ţara Tătărească, zic că n'au prădat, ci şi-au întors numai al lor».

nistraţia bizantină — acum o ştim — erà o pacoste pentru neamurile supuse şi chiar pentru înşişi Grecii. Cele mai blânde, mai aşezate din ele se însălbăticeau sub sălbateca exploatare a bizantinilor, şi dacă din vreme în vreme nu-şi făceau dreptate cu armele, trebuiau sa piară sau să emigreze [1]). Nu mai citām cazuri. căci sunt din belşug la Bizantini; însăşi revoluţia Românilor din Tesalia sub aceste nevoi s'a dospit.

Să nu uităm că şi condiţiile extraordinare, în cari trăiau Românii de când îi răzbise pu-

[1]) Vezi Nichita Acominatos (Honiate), p. 657, unde spune ca din pricină că «sfinţenia şi adevărul periseră din generaţia lui şi nelegiuirea se inmulţise, în urma deselor schimbări în domnie şi a jafului şi a răpirilor din partea stăpânitorilor, caro n'au gândit şi nici au făcut ceva bun şi folositor pentru cei de un neam cu dânşii, mulţime de Greci în Asia trecuseră sub domnia Sultanilor din Iconion». Arhiepiscopul Atenei Mihail Acominatos (cam între 1175—1205), distinsul frate al istoriografului Nichita Honiate, ne-a lăsat un tablou înfiorător despre ceeace a fost pe timpul său administraţia provincială bizantină şi cu deosebire administraţia Atenei. Din lipsă de spaţiu ne mărginim a cita concluziile lui Hopf, op. cit., p. 175: «Wenn jemals, so wurden jetzt die griechischen Provinzen als eine ergiebige Goldquelle für den oder jenen byzantinischen Verres angesehen, in dem bedrängten Lande herrschte ein legitimes Aussaugungs — und Plünderungssystem. Wie in Feindesland hausten die kaiserlichen Beamten». Dacă însuş poporul grec erà astfel obijduit, cum trebuia să fie tratate celelalte neamuri din imperiu?

hoiul Slavilor şi Bulgarilor, nu puteau să lase neprefăcut caracterul lor moral. Retraşi în munţi fioroşi, prin prăpăstiile lor adânci şi văile lor întunecoase, şi înghesuiţi pretutindeni de popoare barbare cu care stăteau în veşnică harţă — ei au trebuit să se acomodeze până la un punct cu lumea din preajma lor. Instinctul de conservare le-a înăsprit moravurile şi i-a făcut să răspundă cu aceeaş nesocotire şi cruzime, cu care erau loviţi. Dar ar fi o greşală sau dovadă de neştiinţă, dacă în această a lor stare de semi-barbarie i-am privì singuratici şi în afară de mediul şi timpul în care trăesc.

In zadar ne vorbesc istoricii bizantini de *blândeţe şi omenie* grecească. De fapt, din veacul al X-lea încoace, Bizantinii erau tot aşa de perfizi, barbari şi neomenoşi ca şi supuşii lor. Ei înşişi ne dau exemple nenumărate despre aceasta: să spicuim câtevà, spre a nu păreà «*scriitor de cuvinte deşerte*».

In acea din urmă ciocnire serioasă cu Bulgarii, Vasile al II-lea a orbit 15.000 de ostaşi duşmani căzuţi în mâna lui ca prizonieri, lăsând un ochiu la unul din o sută, ca să-i poată conduce la domnul lor Samuil. Acesta văzân-

du-i, ameţit de scârbă şi de groază, a căzut la pământ, şi după două zile a murit în zvârcoliri cumplite. Nu mult după asta, cel din urmă erou bulgar al acestei lungi tragedii, *Ivaţ*, prin viclenie grecească e răpus în ziua Inălţării Sf. Marii. Istoricul grec, care povesteşte aceasta pe larg, nepăsător de mijlocul întrebuinţat pentru omorul lui şi de sfinţenia zilei în care s'a săvârşit, nu ştie cum să-şi arate *plăcerea şi minunarea pentru această ispravă* [1]).

O altă întâmplare prin care vedem la Greci o parte din răutăţile atribuite Românilor se află în Kekavmenos: strategul bizantin din Ragusa, *Catacalon Clyzomenites,* voind să piardă pe Voislav, domnul Dalmaţiei, se *împrieteneşte* cu el trimiţându-i daruri şi caută să-l prindă în cursă. Domnul dalmatin, om deştept, darurile le primeà şi se prefăceà că e supus împăratului prin bunătateà strategului. Acesta, văzând că aşa nu poate să-l încurce, s'a poftit dela sine să-i boteze copilul de curând născut, ca astfel, cu prilejul *încumetririi* să-şi îndeplinească planul. Slavul viclean a pri-

[1]) Kedrenos, II, p. 470 şi urm. (ἡδὺ καὶ θαυμαστόν zice el).

mit, dar din pricina neîncrederei dintre dânşii, au hotărât ca ceremonia să se facă la hotarele provinciilor lor, pe coasta mării Adriatice, pe unde strategul îşi ascunsese corăbiile, ca să se ajute de ele la un semn dat. Voislav însă l'a prevenit, căci înainte ca Bizantinul să-şi cheme în ajutor pe ai săi, au sărit Dalmatinii cari îl pândeau de aproape şi au pus mâna pe el şi pe fiul lui [1]).

Un exemplu clasic de perfidie şi nelegiuire bizantină: comandantul împresuratului Sirmium mijloceşte o întâlnire paşnică cu generalul bizantin. După ce şi-au dat sărbătoreşte jurământul, ei se întâlnesc întovărăşiţi numai de câte trei slujitori. Dar abia au schimbat câteva cuvinte şi Grecul îşi scoate pumnalul îndosit şi răstoarnă pe comandant scăldat în sânge [2]).

Nu mai înmulţim citaţiile. E vremea doar când necredinţa şi sălbăticia, călcarea cuvântului de onoare şi a jurământului, viclenia şi înclinarea spre trădare, născute şi desvoltate prin amestecul cu barbarii, deveniseră întru câtva principii de stat şi străbătuseră întreaga

[1]) Cecaum., p. 27, 10 şi urm.
[2]) C. Neumann, op. cit., p. 35.

societate medievală (în Apus au pătruns după Renaştere). Atât de mult scopul scuză mijloacele, în cât Kekavmenos nu se sfieşte a recomanda fiilor săi şiretenia, ba chiar desăvârşirea ei prin născocirea de noi tertipuri. «*Căci îţi voiu spune, fiule, că în firea omenească e înnăscută viclenia*» (p. 131—10). Şi tocmai asta impută el Vlahilor. Acominatos ne dă răspunsul unui Vlah în această privinţă. El spune că împăratul Ioaniţiu stârpea pe Greci pentru că *nu putea suferì vicleşugurile acestora şi firea lor necredincioasă şi adeseori schimbătoare într'un singur ceas*» [1]). Adevărul acestei acuzări pare a-l primì şi autorul, căci nu zice nici un cuvânt de apărare a neamului său. Că lucrul acesta erà în deobşte cunoscut şi admis, o aflăm dela un istoric fruntaş, la care nu ne putem bănuì nici o părtenire. *Grecii,* zice el, *erau ţinuţi odinioară de oameni cari din răutate înnăscută şi necredinţa înnărăvită erau porniţi mereu spre trădare, cu toate făgăduinţele şi jurămintele date* [2]).

1) N. Acominatos (Honiate), ed. Bonn, p. 830, 11: οὐκέτι φάσκων τὰς σφῶν δολοφροσύνας ὑφίστασθαι καὶ τὸ ἄπιστον ἦθος καὶ τὸ τῆς αὐτῆς ὥρας πολλάκις παλιμπετὲς φρόνημα.

2) C. Hopf, op. cit., vol. VI, p. 214: *Galten doch einmal die Griechen für Menschen, die aus angestammter Bos-*

De altmintrelea toţi ştim înţelesul popular al cuvântului *«bizantin»* şi *«bizantinism»* (care, după un Krumbacher, la cortejul de însuşiri enumerate mai sus adăogà *intrigile de curte şi slugărnicia*), măcar că nu e deplin întemeiat decât numai pentru unele veacuri de domnie a Romeilor — în deosebi din veacul al XI-lea încoace — ; căci orice s'ar zice, cultura şi civilizaţia bizantină erà singura formă mai impunătoare de îmblânzire a moravurilor în veacul de mijloc. Ţinta noastră e numai să arătăm că frumoasele epitete, cu care Kekavmenos împodobeşte numele Vlahilor, nu erau flori exotice pentru Bizanţ. Ele

---

chungen und Schwüre stets zum Verrat geneigt waren. Un alt German, Ansbertus, cronicarul lui Frederic Barbarossa, îl numeşte *«perfidi Greci»* (v. Fontes rer. Austriac., I Abt., V, p. 20). O bună confirmare din izvor francez în *The Cronichle of Morea* (τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως), ed. Iohn Schmitt, London 1904, p. 260, ver. 3932—3937:

Ποῖος ν'ἀκούσῃ πώποτε Ρωμαίου νὰ ἔχῃ πιστέψει — δι'ἀγάπην γὰρ ἢ διὰ φιλίαν ἢ διὰ καμμίαν συγγένειαν — ποτὲ 'Ρωμαίου μὴ ἐμπιστευθῇς διὰ ὅσα σοῦ ὀμνύει — Ὅταν θέλει καὶ βούλεται τοῦ νὰ σὲ ἀπεργώσῃ — Τότε σὲ κάμνει σύντεκνον ἢ ἀδελφοποιτόν του — ἢ κάμνε σέ συμπέθερον διὰ νὰ σὲ ἐξολοθρώσῃ.

adecă: Cine a auzit vreodată că s'a încrezut în Grec, de dragul lui sau din prietenie sau având legătură de înrudire? Să nu crezi niciodată Grecului pentru tot ce'ţi spune cu jurământ. Când el îşi pune în gând şi vrea să te înşele, te face cumătru sau frate de cruce ori te face cuscru ca să te peardă.

creşteau în capitală tot atât de spornic ca şi în provincii printre *«barbari»*.

Dar toate aceste rele nu erau numai de origină politică. Nu mai puţin sporeau ele adăpându-se în izvorul urilor naţionale. Nemiloşi, vicleni şi păgâni erau Grecii, dar mai puţin, se înţelege, faţă de ai lor. Virtuozitatea criminală erà îndreptată mai ales în potriva limbilor străine. Se pare că moşteniseră ceva din exclusivismul Elinilor, pentru cari toţi erau *barbari* afară de dânşii. Oricât de ortodoxe şi învăţate în şcoala lor erau naţiunile ce-i înconjurau, ei le priveau de sus. Căci — cum spune un reprezentant caracteristic al bizantinismului — *barbaria nu stă în felul religiei, ci în origina, în limba, în starea politică şi culturală a unui neam. Doară noi creştini suntem şi aceeaş credinţă avem cu multe alte seminţii, dar tot socotim şi numim barbari pe Bulgari, pe Vlahi, pe Albani, pe Ruşi şi pe alţii* [1]).

---

1) Ἰωάννου Καναβούτζη τῦ Μαγίστρου πρὸς τὸν αὐθέντην τῆς Αἴνου καὶ Σαμοθράκης, ed. M. Lehnerdt, Lipsca 1900 (Teubner), p. 15 (autorul trăià în jum. dintâiu a sec. al XV-lea). Cât de îngustă ne apare concepţia Grecului asupra barbariei faţă de aceea a cronicarului Const. Cantacuzino Stolnicul! Cred că fac o plăcere cetitorului alăturând-o: *«Dirept că este şi* *heit und gewohnter Treulosigkeit trotz aller Verspre-*

Erà vechiul titlu de mândrie al Elinului păstrat prin tradiţie şi împuternicit prin şcoală. Această mândrie, puţin îndreptăţită în urma amestecului şi corcirii nepilduite a neamului grecesc cu tot felul de seminţii asiatice şi europene [1]), a hrănit fanatismul lor naţional şi a săpat eterna prăpastie dintre Greci şi feluritele neamuri din împărăţia lor.

Ameninţate în tot ce aveau mai scump şi sfânt, aceste neamuri s'au găsit dela sine alăturea în lupta lor cu vrăjmaşul comun, care moştenise nesleite puteri împărăteşti. E o nai-

se numeşte varvar, care nici obiceiu are, nici carte ştie nici bărbăţie, nici dreptate, nici milosărdie are, nici frica lui Dumnezeu, nici o bunătate sau nici vrednicie pre sine se vede, ci mai mult sileşte şi trage a trăi în voea şi în pohtele sale decât în legi şi în dreptăţi supuşi, cuprinşi să fie, nu după aleasa fire omenească făcând, ci ca un dobitoc va să trăiască şi gândeşte a trăi. Aceia dară se chiamă şi sunt varvari, cari sunt aşà, măcar-de ar şi fi vreunul din vreun neam bun sau şi stăpânitor, şi de va fi sau va trăi cum mai sus se zice, iară nu cu fapte bune, acela varvar este». N. Iorga, Operile lui Const. Cantacuzino, 1901, p. 117—7.

[1]) Multul şi îndelungatul amestec al Grecilor cu apusenii, îl constată încă de mult însuşi *Constantin Porfirogenitul* în *De administr. imp.* 86 (ὡς συγγενείας καὶ ἐπιμιξίας πολλῆς τυγχανούσης Φράγγοις τε καὶ Ῥωμαίοις). Tot el face deosebirea de rase şi pledează pentru puritatea neamului din care face parte: Ibid. 89.

vitate a crede că Bulgarii s'au susținut în timp de peste trei veacuri numai cu forțele lor proprii. Bulgarii barbari nu au stăpânit în peninsula balcanică decât cu ajutorul și conlucrarea nu numai a Slavilor mai vechi balcanici cu cari la urmă s'au și contopit, ci și a Sârbilor, Albanezilor și mai cu deosebire a Românilor. Că în mare parte tovarăși și nu robi ai Bulgarilor au fost cei din urmă, avem o confirmare strălucită în Acominatos, care ne spune despre Asanizi, că ei prin revoluția lor voiau *«să împreuneze domnia Vlahilor și Bulgarilor precum a fost odinioară»* [1]. Prin urmare Bulgarii turanici au găsit un teren foarte prielnic năzuințelor lor politice. Indelungata lor stăpânire nu se înțelege decât numai prin câștigarea simpatiilor diferitelor neamuri conlocuitoare și deci atragerei lor pentru politica lor proprie [2]. Cel puțin până la slăbirea Bizanțului nu vedem în peninsulă decât numai două tabere: deoparte Bizantinii, de alta naționalitățile balcanice izolate sau unite îm-

---

1) N. Acominatos (Honiate) p. 489, 3: καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν. (Μυσοὶ, Mysii = Vlahi; cf. ib., p. 482, 4).

2) Cf. A. F. Gfrörer, *Byzantinische Geschichten*, Graz 1873, vol II, p. 641 și urm., și Schlumberger, op. cit. II, p. 42

potriva lor. Concepţia colectivă a acestora apare în chip foarte curios în literatura bizantină. Aşa spre pildă într'o epigramă datorită unui *Catrares* (sec. al XIV-lea) cetim:

Vrei să ştii a lui făptură?
Vlah e dânsul din născare,
Albanez la înfăţişare,
Iară după a lui ţinută
Bulgaralbanezovlah.

Bulgaralbanezovlahul acesta, care în plastică ar corespunde cu un *trimurti* monstruos, e în ochii Grecului o fiinţă reală, deşi simbolic concepută; e personificarea tendinţelor antibizantine ale celor trei naţionalităţi, al căror nume împrumută. Această personificare se întregeşte cu adaosul Sârbilor, când aceştia devin primejdioşi Bizanţului! Deşi poartă un nume personal (Βογκόης), ea nu reprezintă totuşi o singură naţiune din cele patru, ci pe toate laolaltă; acum e Σερβαλβανιτοβουλγαροβλάχος (Sârbalbanezobulgarovlahul) [1]). Poate întru câtva amestecul de rasă, dar mai vârtos dispreţul, pizma şi teama Grecului bizantin au

[1]) V. *Epirotica,* op. cit. p. 238, l. cfr. Hopf, Chroniques greco-romanes (Berlin 1873), la tabloul geneologic al despoţilor şi dinastiilor Epirului şi Tesaliei aminteşte în p. 531 şi pe *Vongo* ὁ σερβαλβανιτοβλάχος.

născut acest reprezentant tipic al naţiunilor, cu care erà în luptă. Nu numai în istorie, ci chiar şi în monumente curat literare, unde mai puţin ne-am fi aşteptat, străbate înverşunarea Grecului asupra lor: «*Cetind «poema paserilor» (o poemă satirică bizantină) şi văzând necruţătoarele atacuri îndreptate asupra Francilor, Vlahilor, Bulgarilor, etc., cetitorul se simte cu totul răpit în atmosfera conflictelor naţionale moderne*» [1]). Dar duşmănia şi ura cea mai fanatică a Bizantinilor se concentrau cu deosebire împotriva Vlahilor şi Bulgarilor, cele două neamuri care mai mult decât altele le-au nimicit planurile de cutropire politică şi naţională a peninsulei balcanice. Concurenţa economică nu trăgeà mai puţin în cumpănă, dar şi aici lucrà în mare parte antipatia de rasă. Ne vine a crede că «*ura nemuritoare a Vlahilor împotriva Grecilor*», despre care ne vorbeşte Acominatos [2]), izvorà din

---

[1]) Krumbacher, op. cit., p. 880.

Nici Sârbii n'au fost cruţaţi de scriitorii Bizantini; iată ce zice Acropolites, ed. Teubner, I, p. 145, 17: γένος ἔκσπονδον καὶ μηδέποτε ε ἴδὸς χάριν τοῖς εἰς αὐτό ἐπιδειξαμένοις χρηστόν, ἀλλὰ διά μικρόν τι κέρδος τὸ φιλίας ἀπορρίπτον καὶ καταπατοῦν κύπελλον.

[2]) Tracia era una din ţările cele mai greceşti în veacul de mijloc. Stricarea oraşelòr înfloritoare şi stârpirea elementu-

«veşnica vrăjmăşie a latinismului împotriva elenismului», după cum foarte nemerit observă un distins istoric francez [1]).

Bulgarii sunt tot aşa urâţi Grecilor ca şi Vlahii. Ei nu au mai puţini şi mai slabi defăimători în rândul scriitorilor bizantini. Căci nu sunt numai nişte *«vulpi ce es din vizuină»*, cum îi numeşte un vestit scriitor din timpul lui Tzimiskes [2]), nu sunt numai *«atât de lipsiţi de statornicie, încât mai bine te încrezi vântului decât prieteniei lor»* [3]) sau *«neam urgisit de Dumnezeu»* [4]), ci — ca să prescurtez

---

lui grecesc din tot cuprinsul ei se datoreşte Românilor şi Cumanilor pe vremea revoluţiei fraţilor Asan. Pustiitorii au fost mai mult Cumanii, *«cari învăţaseră dela Vlahi împotriva noastră ură nemuritoare deapururea moştenită din tată în fiu»* (ἀθάνατον τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν ὑπὸ Βλάχων ἔχειν δεδιδαγμένοι, καὶ πρὸς παῖδας ἀπο παίδων παραπέμπειν ἀείμνηστον): N. Acominatos, op. cit., p. 831, 21—23. Rolul Turcilor în Asia Mică l-au jucat în Europa Românii şi Bulgarii: ei au îngropat pentru totdeauna *Marea idee* a elenismului; *Fanariotismul* a fost o formă de răzbunare a acestuia pentru suferinţele trecute. Dacă dar noi putem zice — cu Petru Maior — că *«tot răul dela Greci se trage»*, contrariul l-ar putea zice Grecii nu cu mai puţină dreptate.

[1]) A. Rambaud, *L'empire grec au dixième siècle*. Paris 1870, p. 260.

[2]) Schlumberger, op. cit. I, p. 644.

[3]) Pachymeres, I, p. 448, 5.

[4]) Cum le zice Constant. Porfirogen. în *De Thematibus*, p. 45, 21.

spusele istoricilor şi să mă mărginesc a cită părerea care rezumă şi încoronează tot ce s'a zis îm potriva lor—, sunt ceeace ne spune nu personaj cu mult mai mare decât Kekavmenos, un celebru şi mare bizantin, Teofilact, arhiepiscopul din Ohrida, care a trăit ani îndelungaţi (cam între 1090—1108) în mijlocul Bulgarilor, păstorindu-i. Intr'o scrisoare a lui către Nichifor Bryennios, ginerele lui Alexie Comnenul şi soţul Anei Comnena, vorbind de firea Bulgarului o numeşte «*mama tuturor relelor*» (μήτηρ πάσης κακίας [1]). De altfel toată corespondenţa acestui înalt prelat e plină de hulă şi de batjocură asupra turmei sale. «*Imi miroase a mucigai*», scrie într'un rând din Ohrida, *precum dânşii (Bulgarii) răspândesc mirosul cojocului*» [2]). Aiurea aducându-şi aminte de doctrina lui Empedocle [3]) zice: «*Ura produce capete fără trunchiuri, şi aici*

---

[1]) Migne, Patrologia graeca, tom. CXXVI, p. 444.

[2]) Migne, op. cit., p. 504 (ἀπόζων σαπρίας, ὡς ἐκεῖνοι τοῦ τῶν κωδίων γράσου).

[3]) Origina lucrurilor: pământul, aerul, apa şi focul. El le adăoga ca principii superioare: dragostea şi ura. Perioadele de formaţie erau bazate pe aceea că fiecare principiu triumfă pe rând. Diferitele părţi ale plantelor şi animalele s'au format deosebit. La început capul, ochii, braţele erau fiinţe neatârnate una de alta (Chalandon, op. cit.).

(la Bulgari) *dezordinea a produs o mulţime de trunchiuri fără capete, căci fiecare ohridean nu e oare o fiinţă fără cap, care nu ştie cinsti nici pe Dumnezeu, nici pe om? Şi tocmai cu nişte asemenea monştri sunt nevoit să am relaţii.. Cu orice fel de puteri creatoare trebue să te laşi de nădejdea de a pune vreodată un cap la aceste trunchiuri»* [1]).

Se poate un graiu mai amarnic, mai învrăjbit decât acesta? Cine poate crede că el oglindeşte o adevărată stare de lucruri, impresia cu totul obiectivă a decăderii bulgăreşti, şi nu ţâşnirea veninului neistovit de patimi şi uri clocotitoare, ce din adâncul veacurilor au născut nesfârşitele ciocniri şi încleştări sângeroase dintre cele două naţiuni rivale? Indemnul exterior e uşor de ghicit; trebue să-l căutăm de sigur în relaţiile peste măsură de încordate ce vor fi fost între păstor şi turma sa, în mintea căreia se păstrà încă proaspătă amintirea bunurilor pierdute ale domniei naţionale. Vasile Macedoneanul, după sfârşitul norocos al războiului său cu Bulgarii, nu spre Constantinopol îşi îndreaptă paşii triumfători, ci spre Atena, spre templul Sfintei Marii, în care erà

---

[1]) Migne, op. cit., p. 308—309.

acum prefăcut Partenonul, simbolul geniului elin, şi aici aduce el prinoase şi slavă dumnezeirii pentru biruinţele sale. Erà peregrinatul impus de o vreme când Grecul, deşì Bizantin, deşì *Romeos* şi deci în fire cu totul abătut şi înstrăinat dela strălucita-i obârşie, dar clătinat în temeliile lui putrede, cată în neputinţa sa toiag de sprijin în legăturile glorioase cu anticitatea păgână.

Nu e dar de mirare că Teofilact, prelatu creştin crescut în ştiinţa elină, să se simtă printre Bulgari mai mult Grec decât creştin şi comparându-se cu ei să i se pară că e *«vulturul lui Zeus năpădit de broaşte orăcăitoare»* [1]).

Ceeace-i mai grav aici, e că nu vorbeşte un istoric, un om politic, un oştean, ca bunăoară Kekavmenos, ci un cap al bisericei, bărbat iscusit şi cu înalte învăţături, dela care am f aşteptat mai mult cumpăt, mai multă stăpânire de sine. Dar el e tot aşa de pătimaş, de neînfrânat şi uitător de datorie, ca şi mulţi din strănepoţii lui din zilele noastre.

Dacă aceasta e impresia generală ce că-

---

1) Migne, op. cit., p. 444.

pătăm din corespondenţa lui, totuşi nu putem zice că părerea-i despre Bulgari nu e inspirată măcar întru câtva de realitate. Un adevăr trebue să fie la mijloc; dar, oricum, nu atât de crud după cum pretinde arhiepiscopul Bulgariei [1]; atât de răi şi îndobitociţi, cum vrea el, nu puteau fi Bulgarii cei ce întemeiaseră şi sprijiniseră cu cinste o domnie, care de atâtea ori ameninţase existenţa Bizanţului. Dar erau căzuţi în robie bizantină, şi e destul să ştim aceasta ca să ne închipuim ce locuste se abătuseră asupra lor spre a le stoarce ultima tărie de rezistenţă şi demnitate. Aceasta o pricepem mai bine studiind istoria lor modernă, unde e vorba de isprăvile clerului fanariot în Bulgaria. Citească oricine paginile lui Jirecek şi îi va fi deajuns. Căci nu pace şi frăţie, nu dragoste şi împăcare a sădit printre neamuri lăudatul ortodoxism al Grecilor [2]), ci sămânţă de

[1]) *«Ce peuple grossier»* zice despre Bulgari ilustrul istoric al cruciatelor, Guillaume de Tyr (v. *Historiens occidentaux des croisades*, tom. I, p. 77). Un catalog de popoare vechiu bulgăresc (cam din veac. al XIII-lea) aseamănă pe Bulgar cu un *«bivol»*: Jirecek, op. cit., p. 215 (notă). Şi azi numele de Bulgar în Turcia e despreţuit (pe alocuri şi în România); *«cap de Bulgar» şi «cap gros»* sunt la Macedoromâni sinonime.

[2]) Zic Grecilor şi cred că numirea nu e în totul exactă. E

vrajbă şi ură neîmpăcată, pe altarul cărora sute de generaţii au slujit de hecatombe şi au prefăcut raiul celor mai clasice pământuri într'o vale a plângerii, spre binele nici unuia din ei şi în paguba tuturor [1]).

vorba de *Bizantini*, levantinii corcituri din toate neamurile, de clasele domnitoare, în mânile cărora erau toate resorturile statului. Această clasă erà tot aşà neomenoasă exploatatoare a naţionalităţilor, ca şi a poporului grec.

[1]) Ceeace în ochii Bizantinilor erau în Apus Românii şi Bulgarii, în Asia erau Armenii. Locul lui Teofilact îl ţine aici *Casia*, poeta călugăriţă din sec. al IX-lea. Iată ce scrie ea în versuri despre Armeni :

Τῶν Ἀρμενίων τὸ δεινότατον γενος
ὕπουλόν ἐστι καὶ φαυλῶδες εἰς ἄγαν,
μανιῶδές τε καὶ τρεπτὸν καὶ βασκαῖνον,
πεφυσιωμένον πάμπλειστα καὶ δόλου πλῆρες.
Εἶπέ τις σοφὸς περὶ τούτων εἰκότως:
Ἀρμένιοι φαῦλοι μέν, κἂν ἀδοξῶσι,
φαυλότεροι δὲ γίνονται δοξασθέντες,
πλουτήσαντες δὲ φαυλότατοι καθόλου,
ὑπερπλουτισθέντες δὲ καὶ τιμηθέντες
φαυλεπιφαυλότατοι δείκνυνται πᾶσι.

adică: *Armenii sunt un neam cumplit, zăcaş şi cu totul rău, furios, nestatornic şi pizmătareţ, nespus de îngâmfat şi plin de viclenie. Cu drept a zis un înţelept despre dânşii: Armenii sunt ticăloşi câtă vreme nu au nici o stare; mai ticăloşi de cum ajung la mărire, iar dacă se îmbogăţesc sunt foarte ticăloşi, şi însfârşit, când ajung la cele mai mari avuţii şi onoruri, se arată tuturor ca drojdia răutăţii omeneşti!* Pe lângă asta amintim un proverb bizantin despre Armeni: Ἀρμένιον ἔχεις φίλον, χεῖρον'

Cu toate aceste să nu eşim din cadrul istoriei. Noi constatăm şi nu criticăm. E vorba numai şi numai de a arătà curentele felurite ce frământau spiritele vremii, şi asta am văzut-o desluşit. Administraţia şi fiscul, lupta economică şi ura de rasă stârniseră războiu pe viaţă şi moarte între Bizantini şi neamurile de subt oblăduirea lor. Rezistenţa activă, susţinută când se puteà, se schimba într'una pasivă în vreme de pace şi tărie a împărăţiei. Supuşii acesteia trebuiau să fie pururea înarmaţi, pururea la pândă, căci se găseau ca într'o necurmată stare de asediu. Dacă împotrivirea nu erà cu putinţă la câmp, dar se puteà la munţi. Că această stare înăsprise populaţiile muntene, asta o înţelegem uşor. Dar nu erà numai vina lor, dacă uneori treceau peste marginile îngăduite de lege; doar şi dascălii lor nu făceau mai bine. Beniamin

ἐχθρὸν μὴ θέλε: *de ai prieten un Armean, nu-ţi trebue mai rău duşman*; v. Krumbacher, *Kasia*, München 1897, p. 316; cf. şi *Theophanes*, ed. C. de Boor, Lipsca 1885, II, p. 22, 35 şi urm. Vrăjmăşia aceasta cu Armenii «se explică — zice Krumbacher, op. cit., p. 337 — de bună seamă din puternica concurenţă ce aveau de susţinut Grecii în luptă cu Armenii pe terenul comerţului şi al comunicaţiei precum şi la ocuparea posturilor de stat», mai ales în veacul al X-lea şi al XI-lea, când Armenii jucau rolul de frunte în imperiu.

ne împărtăşeşte lucruri auzite fără să le pătrundă rostul, aşa precum un şir de învăţaţi moderni, şi unii chiar destul de respectabili, când a fost vorba de Vlahi (poate neamul cel mai năpăstuit istoriceşte), s'a mărginit să repete cuvintele lui, fără a le supune unui control serios, fără a aruncà priviri lăturalnice.

Constatările noastre, credem, vor reduce cel puţin învinovăţirile tuturor la proporţiile cuvenite.

ROMÂNII DIN PIND ÎNTRE ANII
1204 — 1259.

ROMÂNII DIN PIND ÎNTRE ANII 1204 — 1259

I.

După luarea Constantinopolului în 1204 Cruciaţii apuseni au împărţit între dânşii împărăţia Comnenilor. Contele Balduin de Frandra, ales împărat, ocupă o parte din Tracia şi Asia Mică, Veneţienii iscusitului Doge Dandolo restul Traciei, iar marchizul Bonifacio de Montferrat devine regele Salonicului (1204—1207) sub suzeranitatea lui Balduin şi deci rămâne sa-şi ia în stăpânire toată ţara din Apus «câtă ar fi putut cuceri el cu cavalerii săi Lombarzi». În expediţia ce a întreprins în curând în Macedonia şi în Tesalia toate oraşele i s'au supus fără împotrivire. O mulţime de nobili de-ai lui au dobândit pamânturi şi

cetăţi şi au devenit astfel vasalii lui. Aşa Kitros, Pydna de odinioară, şi Platamona, în partea despre meazănoapte a Tesaliei, fura date lui Wirich de Daun şi Rolando de Piscia, Larisa căzù în mâna unui nobil Lombard Guglielmo, contele Berthold de Katzellenbogen a primit ca feud Velestinul, vechia Pherrae, iar fraţii Albertino şi Rolandino de Canossa Theba tesaliotă şi împrejurimile golfului Pagaseic (Volo de astăzi). Grecul Leon Sguros, neîmbânzitul tiran din Nauplion şi Corint, care a înaintat învingător către Grecia de nord spre a întâmpina cu armele la valea lui Peneios pe Bonifacio, îngrozit la vederea cavalerilor leiţi în zale de fier, a rupt-o la fuga înapoi şi nici măcar la Termopile nu s'a abătut, ca să amintească lumii încă odată pe vitejii lui Leonida. Pe lângă el în Morea, menită în curând să cadă pentru multă vreme în mâna Francezilor, mai erau şi alţi domni bizantini: Leon Hamaretos în Laconia şi familia lui Vranas şi Cantacuzino în Mesenia. In aceeaşi vreme o odraslă nelegitimă a nemernicilor Angheli, care au prăbuşit tronul bizantin, vărul lui Isac Anghel, energicul dar foarte vicleanul şi foarte puţin scrupulosul Mihail I,

cunoscut ca Mihail I Anghel (1204—1214), folosindu-se de neorânduiala şi tulburările ce au urmat după căderea imperiului, pune mâna pe toată ţara ce se întinde dela Durazzo până Marea Ioniană, şi întemeiază, cu scaunul în Arta, aşa numitul «despotat» al Epirului, punând o stavilă puternică la lăţirea puterii feudalilor Frânci în Apus.

Din posesiunile oştirii latine, după cât aflăm din izvoate franceze, făceà parte şi *Vlahia* sau *Marea Vlahie*. Dar, precum am văzut mai sus, Bonifacio n'a atacat şi supus decât numai o parte din Tesalia, şi anume partea despre Răsărit; cuceririle lui nu s'au întins înlăuntrul ţării decât până la Larisa. Acest lucru ni-l întăreşte şi cel mai mare istoriograf al vremii, Acominatos; el ne spune că «marchizul Bonifacio stăpânea toată ţara de lângă mare a ţinutului Almyros şi câmpia Larisei» [1]). Partea despre apus a Tesaliei, oraşe ca Tricala, Fanari, Stagi ş. a. nu se pomenesc între feudele cruciaţilor. Atunci care e Vlahia cucerită şi stăpânită de aceştia?

Un adânc cunoscător al acestor vremi, Hopf,

[1]) Nicetas Choniata (Acominatos), ed. Bonn, p. 841.

susţine că «Marea Vlahie s'a dat ca feud lui Berthold de Katzellenbogen», măcar că el însuşi mărgineşte domnia acestui nobil german în oraşul Velestin, «care se află în vechea ţară a Slavilor» [1]), un ţinut despre Răsăritul Tesaliei (nu departe de Volo). Că cu mult înainte de venirea Cruciaţilor Tesalia începuse a luà numele popular de Vlahie sau Mare Vlahie, o putem primì ca sigur — ne-o spune Beniamin din Tudela precum şi un act oficial în convenţia comercială a lui Alexie al III-lea cu Veneţia. Mai târziu numele de Vlahia e atât de familiar contemporanilor, încât rămâne singurul valabil în transacţiile comerciale şi politice dintre această ţară şi străinătate. Pe lângă această însemnare a Vlahiei, Acominatos, în cunoscutul pasaj atât de des citat, ne dă o alta, mai specială, când ne spune că «Marea Vlahie se numeşte cuprinsul muntos al Tesaliei» [2]). Explicarea coexistenţei acestor numiri am dat-o altă dată [3]). Cum a

[1]) Karl Hopf, Geschichte Griechenlands (395—1821), vol. 6, p. 210 (face parte din cele 8 vol. publicate sub titlul de «Griechenland» în enciclopedia Ersch şi Gruber şi a fost extras separat), op. cit. mai sus.

[2]) Acominatos, op. cit., p. 841.

[3]) Vezi mai sus p. 19 şi urm.

ajuns Hopf să creadă că «Vlahia Mare», fie după înţelesul lui Acominatos, fie după cel răspândit atunci în popor, s'a dat ca feud [1]) destoinicului conte german, e greu de priceput.

A-l bănuì că a făcut aceasta din oarecare slăbiciune pentru un conaţional al său — cum a făcut el însuşi faţă de învăţatul Buchon, care, luându-se negreşit după Villehardouin, nu o slăbeà cu «nos Français» vorbind de Francezii din Morea, ar fi prea neserios faţa de un istoric atât de obiectiv ca el. Lui Hopf, desigur, nu i-a scăpat din vedere amintitul pasaj a lui Acominatos şi ştia prin urmare ce înţelegea acesta prin Vlahia; dar ştia tot aşa de bine şi accepţiunea mai generală a acestei numiri, şi deaceea ne miră cu atât mai mult contrazicerea în care cade distinsul istoric. E drept ca hotarele Vlahiei Mari în înţelesul lui Acominatos sunt foarte elastice, dar oricine înţelege că ele în nici un caz nu pot coincide cu posesiunea feudala a contelui Berthold [2]).

Ceeace a pricinuit această confuzie a în-

[1]) Dar nici el nu pare a fi sigur de ceeace a afirmat odată; caci în altă parte (ibidem, p. 207) ne spune că «Tesalia sau Vlahia mare» a căzut în mânile oştirii lui Bonifacio.

[2]) E curios că însuşi Hopf nu cuprinde în «Vlahia Mare» Tesalia apuseană; vezi op. cit., p. 212.

vaţatului german ne pare a fi o întâmplare, peste care de data asta, în potriva obiceiului său, el a trecut cu nebăgare de seama. El a vrut cu orice preţ să lămurească şi a lămurit rău vorba lui Acominatos, că pe lânga toţi domnii latini şi greci din Grecia, Epir, Tesalia şi Macedonia, citaţi de noi mai sus, «*mai erà şi un altul deosebit, care stăpânea Vlahia Mare şi anume pe munţii Tesaliei*» [1].

Pe acest domn însă nu-l numeşte istoriograful bizantin, fără îndoială pentrucă n'a vrut, ori poate nu i-a ştiut numele.

Anonimatul acesta l-a ispitit pe istoricul german şi într'un *heureca* pripit a umplut golul, fără să ne dea şi un motiv îndestulător. Pentru el, cum am văzut, acel τοπάρχης al Tesaliei muntoase nu este şi nu poate fi «un boer pământean, ci un cuceritor franc, anume contele Berthold de Katzellenbogen». [2]. Din cele spuse însă e lucru cu totul sigur, că Vlahia propriu zisă, Tesalia apuseană cu Dolopia veche şi cu deosebire munţii, atât

[1]) Acominatos, op. cit., p. 841. Acest ἄρχων al Vlahilor poartă aici titlul de τοπάρχης.

[2]) Hopf, op. cit., p. 165.

cei despre meazănoapte cunoscuţi sub numele de Haşa sau — în vechime — Cambunia, Olimpul, cât şi cei despre meazăzi — şirul muntelui Othrys şi mai pe sus de toate lanţul Pindului rămân neatinse de Cruciaţi nu numai în această vreme, ci şi în tot răstimpul domniei Francilor în Grecia.

Pe cât de desluşit e Acominatos vorbindu-ne de domnia Vlahiei Mari, pe atâta curg mai tulburi ştirile ce ne vin dela izvoarele de mai târziu. Dela nimeni nu avem o lumină desăvârşită asupra relaţiilor politice în care se găseşte Tesalia în deceniile dintâi dela căderea Constantinopolului. Spusa lui Acominatos nu poate fi pusă la îndoială: pe munţii Tesaliei, în Vlahia mare propriu zisă, erà întemeiată o domnie deosebită de aceea a lui Bonifacio şi a despotatului grecesc din Epir. Dacă aceasta i-a scăpat lui Hopf, a văzut-o însă ochiul pătrunzător a lui Finlay, a cărui socoteală [1]) a fost numai încurcată de un nenorocit pasaj al marelui poliistor Gre-

---

[1]) Finlay, A history of Greece, ed. Tozer, Oxford 1887, vol. IV, p. 123. El admite că Mihail I a cucerit «o parte din Tesalia» (a part of Thessaly) fără a spune anume care, dar se fereşte a confunda aceasta cu Vlahia Mare.

goras, care spune că «Mihail I a stăpânit nu numai Tesalia, ci şi ţara numită în vechime Epir» [1]). Să vedem acum dacă ceeace ne zice el numai *odată*, în cele câteva rânduri consacrate lui Mihail I, pot aveà un temeiu hotărâtor.

Cel care a fost în măsură să ştie mai bine lucrurile, este după Acominatos istoriograful Acropolites (1217—1282), care nu e numai cu vr'o 80 de ani mai bătrân ca Gregoras, ci şi însuşi în persoană ca general a luat parte la luptele de mai târziu ale Bizantinilor cu Epiroţii (a stat chiar închis în temniţa din Ianina, căzând în robie după o înfrângere ce a suferit). Mărturia lui dar trebue să ne fie scumpă. Şi ce ne spune el despre Mihail? Că acesta a ocupat o parte din Epirul vechiu şi erà domn peste Ianina şi Arta şi ajungea până la Naupactos [2]). Mai târziu, zice el, despotul acesta mai adaoga la această ţară şi o parte «din ţara Romeilor» [3]), adecă şi-a întins hotarele spre Macedonia şi Albania.

1) Gregoras; ed. Bonn, I 13, 19: καὶ ὅς κατὰ την Εὐρωπην Θεσσαλίας τε ἦρξε καὶ ἣν παλαιὰν ὠνόμασαν Ἤπειρον.
2) Acropolites, ed. Teubner I, p. 14, 1.
3) Ibidem, p. 24.

Dar despre Tesalia nimic. Că aceasta nu e nici decum o scăpare din vedere şi că autorul ştia bine istorià acestor ţări dovada e că mai pe urmă ne vorbeşte de «cucerirea Tesaliei de către Teodor», fratele şi moştenitorul lui Mihail I [1]). Dacă Tesalia ar fi fost supusa de Mihail I, nu erà nevoe s'o mai supue Teodor. Gregoras a confundat, se pare, pe Mihail I cu Mihail al II-lea al Epirului, despre care deasemenea ne asigură că erà «şi domnul Tesaliei» [2]). Anacronismul lui însa a fost luat drept moneda bună de către unii istorici moderni începând dela Gibbon până la Paparrigopulos; acest din urmă se contrazice mai mult decât oricare altul, căci pe deoparte spune că Bonifacio a cucerit «întreaga Tesalie», iar pe de alta susţine ca Mihail I a dobândit pentru despotatul său şi partea despre apus a Tesaliei» [3]).

Compatriotul său însă Romanos, om bine informat şi deplin ştiutor de izvoare (bine preţuit de învăţaţii apuseni) nici nu-l consultă pe

1) Ibidem, p. 25.

2) Gregoras, ed. Bonn, I, p. 47, 13 şi p. 109, 24.

3) C. Paparrigopulos, Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, tom. V (Atena 1887. ed. II), p. 21 şi 22.

Gregoras în această privinţă ; pentru el despotatul lui Mihail I se întindea «spre meazănoapte până la Durazzo, spre meazăzi până la Naupactos, având spre Apus ca hotare Marea Adriatică şi Ioniană, iar spre Răsărit însàşi *Tesalia* (αὐτὴν τὴν Θεσσαλίαν)» [1]).

E dar înafară de orice îndoială, ca dela 1204—1214, adică până la moartea lui Mihail I, Vlahia Mare, Pindul cu toate împrejurimile muntoase, alcătuià o ţară neatârnata, care asculta de un domn propriu, al cărui nume din nenorocire a rămas până astazi necunoscut [2]). Prin rândurile ce urmeaza vom urmărì desfăşurarea faptelor ce ating istoria atât de puţin desluşită a acestei Vlahii, şi nădăjduim că pe la sfârşitul perioadei, ce ne preocupă aici, vom da de oarecare urme sigure a unei familii domnitoare româneşti, al cărei nume nu e pierdut. Prin aceasta nu vom cunoaşte numai, fie şi în trăsături generale,

[1]) I. A. Romanos, Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, Corfu 1895, p. 6 ; cf. şi p. 12.

[2]) Cf. Finlay, op. cit. IV, p. 122, unde vorbeşte de domnii proprii ai Vlahiei Mari (its own princes) şi aminteşte în aceeaş pagină, nota 1, «*neatârnarea stăpânitorului acestei ţări*» după Acominatos (the independance of the Toparch of great Vlachia at this period).

rolul Rumânilor din nordul Greciei în această vreme, ci şi împrejurările anumite care au pregătit, pe la mijlocul veacului al XIII-lea, înfiinţarea statului Vlahiei Mari în înţelesul larg al cuvântului — sub dinastia greco-română din seminţia Anghelilor din Epir.

II.

Noua fază prin care trece acum românimea tesaliota erà urmarea firească a stării ei din trecut. Am văzut mai sus că încă în 1066 Românii erau destul de mulţi şi tari ca să încerce o zguduire a stapânirii bizantine în Tesalia. De atunci se scurge un veac fără sa auzim nimic despre dânşii [1]). Cuvântul trebue căutat nu numai în sărăcia izvoarelor, ci, şi mai ales, în faptul că în curgerea acestei vremi cârma Bizanţului fiind în mâna de fier a strălucitei dinastii a Comnenilor, orice mişcare protivnică a provincialilor nu se puteà pune la cale uşor.

Cu toate acestea Beniamin din Tudela, con-

[1]) Numai Ana Comnena, Ἀλεξιάς, ed. Teubner, I, p. 169, aminteşte (anul 1082) o localitate românească cu numele de Ezeban (sau Exeban) dela poalele muntelui Kisavon (anticul Ossa).

temporanul marelui Comnen Manuil, afla că muntenii români din Vlahia tesaliotă «nu pot fi supuşi de nici un rege». Veştile aduse de el în Apus nu pot fi decât răsunetul adevărului, oricât de mărit ar fi el; ele nu ne îngădue să tăgăduim cu totul «neatârnarea» Vlahilor munteni chiar pe timpul lui Manuil. Că erà mult mai anevoe să fie domoliţi de către urmaşii acestui împărat şi îndeosebi de cei doi Angheli, sub cari să prăbuşă împărăţia grecească din Bizanţ, e de sine înţeles.

Tocmai pe atunci (1186) izbucneşte şi revoluţia Românilor din munţii Bulgariei, fraţii celor dela Pind. Luat-au parte cei din urmă la această mişcare, care a zguduit întreaga peninsulă balcanică? Nimic nu ne îndrituește să răspundem la aceasta în chip hotărâtor. Tot ce ştim, e că Asanizii, la nevoe, şi-au căutat sprijin şi adăpost dincolo de Dunăre, la Cumani, dar niciodată spre Macedonia şi spre Pind. De o revoluţie simultană a celor două grupări de Români balcanici nu e de loc vorba, de bună seamă pentru că Românii din cuprinsul Pindului nu aveau trebuinţă să câştige un rost ce 'l aveau, mai mult sau mai puţin, chiar sub Manuil. E cu putinţă ca unele cete

singuratice din plaiurile Pindului şi Gramostei să fi alergat în ajutorul neamului lor din Balcani, întocmai precum e logic ca Românii de peste Olt şi din Carpaţi să-l fi sprijinit şi ei la rândul lor [1]. Singurul scriitor, care, pe cât ştiu, primeşte o conlucrare a Românilor dela Pind cu cei din Balcani sub steagul fraţilor Asan, e vestitul Fallmerayer, dar afirmarea lui nu se razimă pe nici o mărturie istorică [2]. O înţelegere de felul acesta şi în deobşte o deaproape legătura între cele două grupări mari româneşti din peninsulă nu se dovedeşte niciodată istoriceşte. De aici însă nu putem admite lipsa desăvârşită de comunicaţie între dânşii. Că nu se înstrainaseră cu totul şi că o parte din ei veneau mereu în atingere, o putem deduce cu tot dreptul dela felul lor de viaţă — păstoritul îi făceà pe mulţi din ei să se întâlnească la ernatul sau văratul turmelor lor nenumărate pe munţii sau pe

[1] Cf. D. Onciul, *Originile principatelor române*, p. 27.

[2] I. Ph. Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient*, vol. II, Stuttgart-Tübingen 1845, p. 244 şi urm. Părerea «Fragmentistului» o primisem şi eu (vezi introducerea la lucrarea mea *Rumänische Lehnwörter im Neugrechischen*, op. cit.); dar, după studii amănunţite, o resping acum ca nefiind întemeiată pe fapte.

şesurile peninsulei, pe care o străbăteau în lung şi în lat,—precum şi dela graiul Românilor din Pind, a cărui românitate nu s'ar fi putut păstrà atât de neaoşă, fără neîntreruptă mijlocire până la sfârşitul veacului de mijloc din partea Românilor din Hemos (Balcani), al căror dialect, precum se vădeşte din rămăşiţa lui la Megleno-români, trebuià să fi fost un pod de unire între limba Românilor transbalcanici şi cei dela stânga Dunării.

Din luptele purtate de Asanizi — rezultat fatal al tradiţiei politice — ese o Bulgarie neatârnata, un stat cu caracter nu naţional romănesc, ci slav, bulgăresc, ca urmare a domniei anterioare a ţarilor Simeon şi Samuil, singura forma legiuită şi posibilă a statului lor — după dânşii. Gândul Asanizilor nefiind altul decât restaurarea statului acesta, ei aveau tot atâta trebuinţă de elementul românesc din Macedonia şi din Pind ca şi de oricine, care'i puteà ajutà în năzuinţele lor ambiţioase. De aceea privirile lor şi le-au îndreptat spre Cumanii de peste Dunăre, cei cari prin tărie şi număr puteau să le fie — precum le-au şi fost aeve — un factor hotarâtor la îndeplinirea îndrazneţelor planuri concepute de ei.

Deci pe când, în 1204, între Dunare ş Balcani se ridică o domnie străină din partea Românilor, în Tesalia de apus, pe coastele şi la poalele Pindului se întemeiază un început de domnie naţională românească, al cărei rol în lupta cu Cruciaţii, cari se revarsă cutropitori în ţinuturile din preajma lor, ne e din nenorocire cu totul necunoscut sau abià ghicit. Pentru ca toată această parte a Vlahiei mari — Vlahia Mare propriu zisă — sa rămâie cruţată de armele latine, trebuià, fireşte, ca acestea să fi întâmpinat o serioasă împotrivire din partea Românilor sau trebuià cel puţin ca Românii, în înţelegere cu despoţii Epirului, sa fi respins atacurile feudalilor apuseni şi sa fi pus la respect pe aceşti oaspeţi nepoftiţi. Cazul din urmă n'ar fi avut nimic extraordinar acum când Românii şi Grecii aveau de apărat aceleaşi interese, aveau de răpus acelaşi duşman lacom şi străin de credinţa lor [1]). Istoria nu ne dă nici un amănunt despre aceste întâmplări, precum nu ne spune multe şi mai cu seamă dintr'o vreme de învălmăşală şi de furtună, ca aceea de dupa

[1]) Cf. Finlay, op. cit., vol. IV, p. 122.

împărţirea «Romaniei». Un Acropolites, un Gregoras, un Pachymeres abià însăilează câteva fapte generale mulţumindu-se a înregistrà mai totdeauna numai ceeace interesà soarta noului imperiu bizantin adăpostit sub zidurile cetăţii asiatice Nicea şi mai ales sacrosanta persoană a împăratului, «reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ».

Nenorocirea Românilor erà, că acum se găseau între ciocan şi ilău : între despotatul Epirului şi regatul lui Bonifacio. Cu toată setea de domnie şi cu toată priveghierea neadormită de care a dat dovadă Mihail I, e lucru vădit, el n'a ţinut piept Latinilor decât cu tovărăşia Românilor şi nu cu supunerea şi umilirea lor. Se pare că o soartă deosebită au avut Românii sub fratele şi moştenitorul său *Teodor* (1214 — 1230). După Acropolites, acest despot tot atât de aprig ca şi perfid, ca unul care, ca să întrebuinţez spusa lui M. Costin despre Vasile Lupu, erà «cu hirea înaltă şi împărătească mai mult decât domnească», ajutat fiind de-o oştire împestriţată de naţionalităţi, a început o luptă crâncenă cu vecinii săi întinzându-şi despotatul spre meazănoapte şi apus ; în chipul acesta el a cu-

cerit în scurtă vreme «nu puţină ţară atât dela *Italieni*, cât şi dela Bulgari, căci a supus *Tesalia*, Ohrida, Prilep, Albanon (Elbasan) şi chiar Durazzo».

Mai întâi cată să relevăm însemnătatea acestei ştiri ce ne dă istoriograful bizantin din punctul de vedere susţinut de noi mai sus; ea este o întărire nemijlocită şi cea mai bună a părerii noastre că Epiroţii nu stăpâneau până acum nici o parte din Tesalia şi că cea dintâi cucerire a acesteia datează numai dela Teodor. Cucerit-a acest despot în acelaş timp şi Vlahia Mare propiu zisă? Pasajul citat nu ne dă un răspuns lămurit; căci aici Tesalia nu e tot una cu Vlahia Mare, o putem aflà dela acelaş autor, căci el aminteşte de două ori ţara din urmă cu numele ei propriu, cu care o cunoaşte şi Acominatos. Θεσσαλία lui Acropolites poate dar să aibă două însemnări: una mai largă şi mai rară, «regatul Tesaliei», aşa cum s'a numit regatul Salonicului înfiinţat de Bonifacio [1]), şi

[1]) Inţelesul acesta larg despre Tesalia îl găsim şi mai înainte; cf. Nic. Bryennios (ed. Bonn.), p. 147: κατέσχε δέ καὶ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ μητρόπολιν, ἣν Θεσσαλονίκην ὀνομάζουσι (Salonicul, capitala Tesaliei). După Const. Porfirogenitul, De Thematibus lib. II, 50 «Salonicul era capitala Macedoniei», iar Tesalia face parte din *thema* Macedonia.

a doua, cea mai de crezut aici, Tesalia răsăriteană, regiunea ce am văzut-o ocupată de cavalerii Lombarzi. Că lucrul e aşa, o pricepem din chiar spusa lui Acropolites, că Teodor «a cucerit nu puţină ţară dela *Italieni*», adică tocmai ţinuturile stăpânite mai târziu de Manuil, fratele lui Teodor [2]).

Cu toate acestea, o apropiere silită sau condiţionată între Teodor şi Români şi în genere între despotatul Epirului şi vecinii lui nu poate fi pusă la îndoială. In oştirea lui Românii, ca şi Albanezii, trebue să fi jucat un rol precumpănitor. Biruinţele-i necurmate, care se sfâşesc cu încoronarea lui ca împărat al Salonicului, în 1222, nu pot fi înţelese altfel. Caracterul domniei lui Teodor, după cum ni-l înfăţişază scriitorii contimporani, erà mai mult internaţional decât naţional grecesc [3]). Ei văd un contrast între statul «romeic» din Nicea şi cel din

[2]) Vezi Acropolites, p. 62: ἦρξέ τε Φαρσάλων καὶ Λαρίσσης καὶ Πλαταμῶνος και περὶ αὐτά. In aceste părţi aveau întinse latifundii familii mari bizantine ca aceea a *Melisenilor*, care erà înrudită cu casa imperială.

[3]) O analogie găsim în veacul trecut sub domnia lui Ali Paşa, vizirul din Ianina, în a cărui armată compusă din felurite elemente etnice se vorbeà şi «româneşte» după cum afirmă martorul ocular Pouqueville, *Histoire de la régénération de la Grèce*, vol. I, p. 219 (notă).

Salonic a lui Teodor; acest din urmă după spirit şi organizaţie era «mai mult *bulgăresc* sau mai bine zis *barbar*[1]). Când mai târziu Salonicul cade în mâna împăratului Ioan Paleologul, acelaşi scriitor se bucură că fosta capitală a lui Teodor acum «a căzut cu drept cuvânt în mâinele *Romeilor*, căci stăpânitorii ei erau duşmanii Romeilor[2]).

Românii lui Teodor nu erà nevoe să fie numai decât din Vlahia Mare. Populaţia Epirului, leagănul dinastiei Anghelilor, erà alcătuită din felurite neamuri. Pe lângă Grecii proprietari şi negustori din oraşe erau ţăranii în buna parte Albanezi şi Români[3]). Că erau mulţi Români în Epir, ne-o spune întâi Kekavmenos[4]).

1) Acropolites, ibid., p. 34. (Βουλγαρικώτερον ἤ μᾶλλον βαρβαρικώτερον τοῖς πράγμασι προσεφέρετο).

2) Acropolites, ibid., p. 83, 112. Cât de vitregă şi negrecească a fost domnia Anghelilor epiroţi şi îndeosebi a lui Teodor faţă de connaţionalii lor Greci, ne-o spune Gregoras plângându-se amar de ei, ca unii ce nu le-au făcut mai puţin rău decât Cumanii şi Cruciaţii Latini» (I, p. 27), şi mai ales de Teodor, care, «pe câtă vreme connaţionalii săi sufereau şi se găseau în stare de plâns în urma năvălirilor italieneşti şi bulgăreşti, nu numai nu i-a fost milă de ei, ci le şi *adăoga nenorociri la nenorociri şi omoruri la omoruri»*. (I, p. 28).

3) Finlay, op. cit. vol. IV, p. 122.

4) Venind despre meazănoapte, Vlahii «s'au răspândit — zice el — peste tot Epirul (διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ; v. Cecaumeni *Strategicon*, p. 74.

ne-o dovedeşte faptul că Vlahia mică — după Phrantzes — eră în Etolia, deci tot în despotatul Epirului, asemenea mărturia pe care o gasim îutr'un manuscris din sec. al XIII-lea [1]) şi nu mai puţin numirea de «ţara Vlahioţilor», pe care o dedeau Sârbii uneori acestui despotat [2]). Ca şi la începutul veacului trecut în luptele pentru neatârnare a Greciei, Românii erau de buna seamă foarte mult preţuiţi ca contigent militar din partea domnilor epiroţi; despre calităţile lor ostăşeşti găsim în această epocă lauda unuia din cei mai distinşi istoriografi bizantini [3]). Dar ce poziţiune anume

---

[1]) Cod. Graec., No 62, din biblioteca regală din München. In acest manuscris arhiepiscopul Ohridei *Chomatianos* (începutul sec. al XV-lea) ne comunică un raport al episcopului din Buthrotos (Epir), în care se vorbeşte despre o localitate românească din eparhia sa (p. 155 verso).

[2]) Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, p. 218: «Das Despotat von Epiros nannten die Serben das Vlachiotenland». Despotul Epirului se intitula şi «principe al Vlahiei», Hopf, op. cit. p., 356. Buchon, *Le livre de la conqueste de la Morée*, II, p. 516: Βλαχία se prenant pour l'Épire et pour la Thessalie». Părerea lui Sathas, Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα, vol. I, Atena 1864, introd. p. 12—13, că în evul mediu se confundă Tesalia (= Vlahia Mare) cu Epirul o lăsăm nediscutată, căci nu merită să stăruim asupra ei.

[3]) Pachymeres I, p. 83. — Cât de mult ţineau despoţii Epirului să atragă pe Români, vedem şi dintr'un hrisov a lui Mihail II, prin care el scuteşte de bir pe Vlahii epiroţi (în 1236); v. Romanos, op. cit., p. 43.

aveau ei faţă de despoţii din Arta şi Ianina? Cei din despotat erau negreşit supuşii lor. Dacă şi muntenii din Tesalia, Megalovlahiţii, i-au urmat în toate întreprinderile lor războinice, asta n'au făcut-o de cât parte ca aliaţi — în epoca lui Mihail —, parte ca vasali dela Teodor încoace. Acesta e pe semne motivul ca istoria acestei epoci nu ne vorbeşte încă de o întreprindere proprie a Românilor şi nici de o ciocnire între Epiroţi şi Români. Că aceştia din urmă păstrează totuşi o stare mai mult sau mai puţin neatârnată şi că hotărăsc după împrejurări soarta lor, ne-o arată faptele de mai târziu. Dar o putere de lăţire cuceritoare, de acaparare şi stăpânire nu găsim la ei. O mare căpetenie războinică, impunătoare, care să unească şi să organizeze puterile lor însemnate acum, le lipseşte cu totul, precum a lipsit şi vecinilor lor Albaneji în această vreme ca şi Românilor din cetatea Carpaţilor multă vreme. Românii şi Albanezii au moştenit, pare-se, trăsătura caracteristică a străbunilor Iliri şi Traci, cari, deşi popoare mari şi puternice — Tracii, după un scriitor antic, erau neamul cel mai numeros din lume [1])—au

[1]) Pausania I, cap. IX, 5: Θρᾳκῶν δὲ τῶν πάντων οὐδένες πλείους εἰσὶ τῶν ἀνθρώπων (pe lângă Celţi).

perit fără să se împreuneze subt acelaş sceptru glorios spre a făptuì cevà mare şi memorabil în istoria universală. A trebuit să bată vântul mişcărilor moderne europene, ca să deştepte la suflarea lui în cele două principate dunărene pururea desbinate între ele dorul de a se închegà într'un singur trup şi suflet. Efectele acestei tendinţe, aşà zicând centrifugale, a românimii, datorită nu mai puţin stării sale nepriincioase geografice şi poate întru câtva şi spiritului nomadului duşman statorniciei, care i s'a intipărit în urma traiului păstoresc din lungile veacuri medievale, le vedem şi la Românii din Pind. O mare, o prea mare parte din virtutea şi vrednicia neamului nostru a fost pusă ca adaos pentru izbândirea cauzelor străine. Pildă clasică ne dau Asanizii şi Românii dintre Tisa şi Carpaţi ca şi cei dela Pind. Nu le-a lipsit acestora avântul pentru idei mari, nici dragostea măririi—dar cele mai geniale capete şi braţele cele mai vânjoase ivite dintre dânşii au slujit străinătăţii. De aceasta te încredinţezi numai decât, dacă răsfoeşti puţin istoria nouă a grecismului. Nume mari de eroi ai minţii şi ai braţului, care fac mândria Grecului de astăzi, sunt împrumutate

din plaiurile Pindului şi Macedoniei. Un paralelism interesant ne-ar da o comparaţie istorică între Românii din Pind şi cei din Ardeal şi Ungaria. Rolul şi soarta din trecut ale amândoror acestor ramuri oropsite ale neamului românesc se aseamănă din mai multe puncte de vedere. Cea mai mare scădere pentru cei din Pind, este că n'au avut la spatele lor temeiul românimii, şi că rupţi cu totul de-ai lor, mai ales dela sfârşitul veacului de mijloc, abia au putut să se *strecoare* — singurul cuvânt potrivit — prin vadul vremurilor, mereu micşorându-se şi risipindu-se fară nădejde de mai bine. Simţul lor dezvoltat al păstrării de sine, interesele proprii sau nevoile vremii, făcuseră acum să se supue şi să asculte de o căpetenie proprie, aleasă sau impusă poate dintre căpeteniile lor, dintre *celnici*, stăpânii diferitelor clanuri sau triburi, din care se alcătuià poporul; în acest chip ei puteau să-şi apere rostul agonisit de generaţiile trecute, să steà tari în faţa vrăjmaşului veşnic pânditor; dar o încercare de a rupe definitiv cu domnitorii de obârşie imperială spre a se îndreptà singuri, după vrerea şi înţelegerea lor, în afară şi înăuntru nu întâmpinăm încă la dânşii.

Când în sfârşit Teodor, împăratul Salonicului, cade rob în mânile ţarului Ioan Asan în urma straşnicei înfrângeri ce a suferit pe malurile Mariţei (1220), o mare parte din teritoriul său a trecut în stăpânirea Bulgarilor. Cu acest prilej marele, blândul şi evlaviosul ţar din Târnova a strabătut cu oştirea triumfător până în Albania şi în Vlahia Mare [1]). Afară de această seacă amintire a faptului nu ştim nimic despre rolul lui în Tesalia. Fost-a o apropiere, o înţelegere între dânsul şi connaţionalii săi din Tesalia şi Mecedonia? Ori fiind cu sufletul înstrăinat de ei, intrat-a ca duşman şi a căutat să-i supue armelor sale? Că n'a fost decât o năvălire demonstrativă, o vedem din spusele lui Acropolites cât şi din urmările acestei expediţii a lui Asan. După ce a supus fără vărsare de sânge toate cetăţile şi ţările amintite de autor, s'a arătat atât de bun şi cruţător de oameni, încât a părut tuturora «om vrednic de mirare şi binecuvântat, căci nu se slujeà de sabie şi omoruri nici în ţara lui şi nici în ţările cucerite dela Romei, în felul înaintaşilor săi Bulgari; din care pricină erà iubit nu numai

[1]) Acropolites, I, p. 43.

de Bulgari, ci şi de Romei şi *de alte neamuri*» [1]).

Ioan Asan a ciuntit numai «împărăţia» lui Teodor, iar încolo a lăsat-o cum a fost sub sceptrul neputinciosului frate a lui Teodor, Manuil, care erà înrudit cu ţarul, căci el ţineà o fată nelegitimă a lui. Mai pe urmă, însă, Teodor devenind socrul lui Ioan Asan, şi liberat fiind de acesta, îşi reocupă tronul şi sileşte pe Manuil să fugă la curtea din Nicea. De aici, cu ajutorul împăratului, Manuil se duce în Tesalia şi ocupă partea răsăriteană a ei [2]).

După căderea lui Teodor (1330) răsare un nou competitor al tronului epirotic: Constantin Anghel, cunoscut ca Mihail al II-lea, fiul natural al lui Mihail I, care, după moartea acestuia, fiind ca «bastard» ameninţat cu moartea de unchiul său Teodor, se aciolase la neamurile sale în Pelopones. Om de o ambiţie şi nepregetare ce trădà firea tatălui său, el, folosindu-se de împrejurările tulburi de atunci, izbutì să-şi ia moştenirea părintească; întâi ocupă Acarnania, şi de acì, încetul cu

---

[1]) Acropolites, ibidem.

[2]) Acropolites, I, p. 44 şi 61.

încetul, pe la sfârşitul anului 1236, îşi întinde stăpânirea peste Epir, Etolia şi «o parte din Tesalia», reînfiinţând astfel vechiul despotat fără nici o piedică din partea pomenitului Manuil [1]).

Despre domnia lui Mihail al II-lea în *Tesalia* găsim mai multe amintiri la scriitori. Gregoras ne spune categoric într'un rând, că el «domneà în Etolia şi *în Tesalia*» [2]), ceeace pare că se întăreşte şi de un alt istoriograf, deşi expresia acestuia nu e tocmai precisă [3]), şi mai bine încă din informaţia ce ne dă Gregoras, că vestea ostilităţilor lui Mihail împotriva împărăţiei au pornit odată «din Tesalia» [4]). Mai vorbitor e încă faptul, că solii împăratului Vatatzes se întâlnesc cu Mihail *în Larisa* [5]).

Dar ocuparea Tesaliei de către Mihail nu poate să fi fost statornică, nici deplină, ci cel mult *parţială*, după părerea rostită de un învăţat, care nu poate fi câtuşi de puţin bănuit de nepărtinire [6]). Alte ştiri contemporane ne

---

1) Vezi Romanos, op. cit., p. 42.
2) Gregoras, I, p. 47, 13.
3) Acropolites. I, p. 84, 16.
4) Gregoras, I, p. 57, 1.
5) Acropolites, I, p. 91—92.
6) Romanos; vezi citaţia imediată de mai sus.

conving despre aceasta. Adevăratul titlu al lui Mihail ni-l dă de două ori Gregoras: «domn al Etoliei şi al Epirului» [1]. Cu această concordă şi numirea lui Mihail ca «Etol» (Αἰτωλός)[2]. Care-i, la dreptul vorbind, ţara stăpânită de Mihail, ne-o învederează şi o altă mărturie. Când Mihail al II-lea, de teama apropiatei oştiri bizantine conduse de Ioan Sevastocratorul, fratele împăratului din Nicea, ia fuga înapoi din Castoria, nu se îndreaptă spre Tesalia, ci *«spre munţii Pirinei, care despart Epirul nou şi vechiu de restul Greciei şi de ţara noastră»* (Romania)[3]. Nehotărârea ce domneşte în chestia ocupării Tesaliei de către Mihail, se vede şi din expresia vagă «περὶ Θετταλίαν», din spre Tesalia)[4], cu care tot Gregoras ne indică locul de unde purced întreprinderile acestui domn. Cât de nesigură şi şovăitoare e numirea de Tesalia la acest din urmă, se vădeşte şi din altă parte. Când (după 1261) a încetat lupta dintre Bizantini şi Epiroţi, acelaş autor zice: «a încetat războiul apusan şi *tesaliot*, înţeleg

---

[1]) Gregoras, ibid. p 71, 10; cf. II şi p. 90, 10.

[2]) Gregoras, ibid., p. 92, 8, tot aşa domnul Ioan al Tesaliei mai târziu se numeşte «Tesaliotul» (Θεσσαλός); ibid. p. 149.

[3]) Acropolites, II, p. 166, 5—7.

[4]) Gregoras, I., p. 56, 2.

războiul cu *Acarnanii şi Etolii»* [1]); Tesalia deci e confundată aici cu Acarnania şi Etolia.

Din aceasta reese limpede, că hotarele ţărilor de sub sceptrul Epiroţilor nu eraŭ tocmaĭ bine ţărmurite; ele se măreaŭ sau se micşorau foarte des, în urma stărilor politice foarte nesigure pe atunci; dar răul aici trebue să-l punem şi pe socoteala istoricilor bizantini, cari în deobşte nu cunoşteau lucrurile decât din auzite şi nu le priveau decât din punct de vedere «imperial» bizantin. De aici vagul şi generalitatea datelor ce ne procură. Cronicari localnici n'au existat, deci aceste date nu se pot controlà; cu toate acestea suntem siliţi să clădim pe ele.

Perspectiva politică a Epirului, după istoriografii bizantini, se înfăţişează unitară; apusul cu despotul epirot în frunte. Dar o cercetare mai deaproape a lucrului ne arată, că unitatea aceasta e numai o iluzie optică. Elementele eterogene, din care se compuneà oştirea lui Mihail al II-lea, dedeau domniei lui tot un caracter străin, negrecesc.

Teodor Phyles, generalul bizantin, ame-

---

[1]) Idem, p. 83, 3.

ninţă odată astfel pe despot: «Află că în curând vei fi atacat de putere împărătească şi *romeică* şi te vei pocăì, când nu vei aveà nici un folos» [1]. Se vede şi aici, ca şi sub Teodor, contrastul între armata bizantină, grecească, şi cea pestriţă, internaţională a lui Mihail al II-lea. Pe lângă Grecii din Epir şi poate Bulgarii din Macedonia, el aveà totdeauna cu dânsul Români şi Albanezi (ba chiar Francezi şi Italieni dela cei doi gineri ai lui, Gulielm Villhardouin, prinţul din Ahaia şi Manfred al Siciliei).

Că Românii nu se pierdeau în masa puterii armate a despotului şi că prin urmare îşi păstrau fiinţa lor naţională formând înglotiri proprii sub căpetenii proprii, o putem deduce, întâi, prin analogie dela raporturile ce existau între Albaneji şi Epiroţi, căci aceste raporturi nu se puteau deosebì cu mult de acele ale populaţiei româneşti cu cei din urmă. Ele ne încredinţează că Albanejii nu se războiau ca simpli ostaşi cu simbrie în armata lui Mihail, ci că'şi aveau capi de ai lor, cari recunoşteau sau respingeau supremaţia despotului, după

[1]) Acropolites, I, p. 164, 10: ἀλλ'ἴσθι ὡς ταχος πειραθήσῃε βασιλικῆς ἰσχύος καὶ Ῥωμαικῆς δυνάμεως και γενήσῃ μετάμελος, ὅτ οὐδέν σου τὸ ὄφελος.

cum interesele le dictau. Aşa vedem într'un rând, că Gulamus, domnul «Albanului», părăseşte pe Mihail al II-lea şi se dă pe partea împăratului din Bizanţ [1]).

Altădată aflăm că «neamul Albanejilor se răscoală înpotriva împărăţiei şi trece pe partea despotului Mihail» [2]). Deosebirea va fi fost doar într'atâta, ca Românii, dată fiind poziţiunea lor geografică mai puţin prielnică între Epir şi Romania, simţeau mai mult decât Albanejii nevoie de sprijinul Epiroţilor, în care vedeau aliaţi fireşti faţă de primejdia ce creştea mereu din partea puterii bizantine. Dar dovada cea mai convingătoare despre aceasta o aflăm în faptul ce-l vom povestì mai la vale.

Inainte de asta însă ţinem să desluşim o altă chestiune interesantă, care stă în strânsă legătură cu discuţia de mai sus: oare *Vlahii*, de care ne ocupăm aici, formează în mijlocul popoarelor străine o *naţiune cu limbă proprie, cu rol politic* sau că numele lor e sinonim cu păstorul nomad şi fără pàtrie, cum înţeleg unii învăţaţi tendenţioşi şi superficiali? [3]).

---

1) Acropolites, I, p. 91—92.
2) Idem, I, p. 142, 20.
3) Pič, *Ueber die Abstammung der Rumänen*, Lipsca 1880,

Din fericire istoriografia ne sprijină şi aici, şi nu avem nevoie de o mare îndemânare dialectică pentru a ne convinge. In afară de cele spuse de noi în studiul asupra lui Kekavmenos aducem acum alte mărturii, care pot hotărâ definitiv această chestiune. Gregoras constată într'un loc identitatea credinţei religioase la diferitele neamuri ce locuiesc în peninsula balcanică şi anume la Greci, la Iliri (Abaneji), la Bulgari, la *Tribali*(Sârbi) precum şi la *Tesalioţi* (Θετταλοὶ) [1]; aceşti din urmă nu pot fi alţii decât Vlahii. Motivul că nu-i numeşte Vlahi, ci Tesalioţi e acelaş ca şi la numirea de Tribali a Sârbilor şi de Iliri dată Albanejilor, ceeace e o tendinţă cărturărească aproape comună istoricilor Bizantini.

In altă parte acelaşi autor ne vorbeşte despre o datină militară [2]) păstrată la *neamurile*

p. 67, ne spune fără respect istoric, că Vlahii din Vlahia Mare, nu numai că nu erau o naţiune politică, ci şi că *«duceau un traiu semi-sălbatic de tâlhari»* (ein halbwildes Räuberleben). Din potrivă, Fallmerayer (şi cât covârşeşte acesta prin talent şi cunoştinţa izvoarelor!) găseşte (op. cit. p. 243), că aceşti Vlahi au avut şi vremea lor de strălucire şi de mărire politică (ihre Periode des Glanzes und der politischen Grösse) însemnată în istoria Bizantinilor.

[1]) Gregoras, I, p. 116, 5.

[2]) Datina e că pradă averile, dar nu robesc şi nu ucid oameni decât numai cât ţine războiul.

(ἔθνη) din Macedonia învecinate cu Romeii, adică tot cele de mai sus, între care pune şi pe Θετταλοί, un neam care nu poate fi altul de cât iarăşi acel a Vlahilor [1]).

Numai acestei deosebiri naţionale faţa de Greci se datoreşte cruzimea neomenească, cu care după vreo câteva zecimi de ani mai în urmă, când Vlahia Mare erà stăpânită de Ioan Anghel, împăratul Mihail Paleologul a dat poruncă barbarilor Cumani de sub conducerea unui Nogai «să intre în Tesalia, ca sa secere toată floarea tinerimii tesaliote în vârsta de a purtà armele» [2]). Că aceşti Vlahi ortodocşi nu se deosebeau numai după neam de Greci (ca bunăoară astăzi numeroşii Vlahi păstori din Grecia propriu zisă, cari şi-au pierdut de mult limba românească [3]), ci chiar şi prin borbire, o ştie şi o mărturiseşte şi marele

[1]) Gregoras, II, p. 247, 8: Τὰ ἐν Μακεδονίᾳ Ῥωμαίοις ὁμοροῦντα ἔθνη, Ἰλλυριοί τε δηλαδὴ καὶ Τριβαλλοὶ καὶ Ἀκαρνάνες καὶ Θετταλοί. In altă parte el îi numeşte pe Tesalioţi şi Πελασγοὶ

[2]) Idem, I, p. 14S, 20 şi urm.

[3]) Atica şi Beoţia sunt pline de *conacurile* lor (cătune) de iarnă; vara ei petrec în munţii Etoliei, alţii pe Elicon şi pe Parnas. In primăvara anului 1903 i-am vizitat eu însumi şi am constatat identitatea lor cu Românii dela Pind. Ei n'au pierdut decât numai limba; încolo se păstrează *intacţi* în mijlocul populaţiei greceşti şi albaneze din Grecia.

istoric și geograf mohamedan, Sultanul Abulfeda Eiubidul (1273—1333), care nu numai cunoaște pe acești Vlahi, ci și observă că au o limbă proprie, diferită de aceea a popoarelor ce-i înconjoară [1].

Poziţiunea de sine stătătoare a Românilor dela Pind fie ca vasali, fie ca aliaţi în răstimpul domniei celor trei despoţi ai Epirului pomeniţi mai sus, se învederează în chip hotărât şi fără putinţă de contrazicere cu prilejul unei întâmplări pe care o găsim pe larg istorisită de Pachymeres. E vorba de războiul din 1259 provocat de neastâmpăratul Mihail al II-lea, al cărui vis erà restaurarea imperiului sub sceptrul său. Ştiind că acum tronul din Nicea erà ocupat de Ioan Lascar, un copil de vreo nouă ani, a strâns puteri mari din toate părţile şi a năvălit în Macedonia bizantină. Pe lângă cei 3.000 de cavaleri trimişi de ginerile său Manfred, rege al Siciliei, şi toată oştirea lui Gulielm Villhardouin, prinţul din Morea, el aveà în ajutorul său şi trupe româneşti. «*Aveà cu dânsul*, zice Pachymeres, *şi pe fiul său natural Ioan cu oştire proprie, cu care acesta îi dădeà cel mai mare ajutor, căci*

---

1) Vezi Hopf, op. cit., vol. VI, p. 431.

acest Ioan luând de soţie pe fata lui Tarona, aveà în stăpânire un popor foarte ales, şi erà în stare chiar singur să cârmuească oştiri şi să facă cuceriri, de oarece el duceà cu sine pe aşa numiţii Megalovlahiţi, chemaţi în vechime Elini, cari au fost sub porunca lui Ahile[1]). Ciocnirea ce urmează pe câmpia

[1]) Pachymeres, I, p. 83, 6 şi urm.: εἶχε δὲ καὶ τὸν ἐκ νοθείας υἱὸν Ἰωάννην μετὰ τοῦ οἰκείου λαοῦ, τα μέγιστα συναιρόμενον· ἐκεῖνος καὶ γὰρ ἤδη καθ' αὑτὸν τῇ τοῦ Ταρωνᾶ θυγατρὶ συνών, λαὸν ἐξαίρετον ἔχων, δυνατὸς ἦν καὶ μόνος στρατηγεῖν καὶ προσκτᾶσθαι, τούς γαρ τὸ παλαιὸν Ἕλληνας, οὓς Ἀχιλλεὺς ἦγε, Μεγαλοβλαχίτας καλῶν ἐπεφέρετο.

In textul paleobulgar al cronicei troiane din vremea ţarului Simeon († 928) cetim, că «poporul lui Ahile odinioară se numea Mirmidoni, iar acum Bulgari», Jireček, Gesch. der Bulgaren, p. 70. Este aceeaşi confuzie între ce e nou şi vechiu ca şi în pasajul lui Pachymeres, confuzie rezultată din acelaş spirit arhaistic amintit mai sus, care a domnit deapururea în literatura bizantină (înrâurirea-i aici a trecut şi la Bulgari). După cronica paleobulgară reese că până prin veacul al X-lea Ftiotida — aceasta trebuie să înţelegem prin ţara locuită de poporul lui Ahile — erà populata de Bulgari (v. p. 92, nota 1); ei, după cum dovedesc rândurile lui Pachymeres, sunt mai târziu înlocuiţi de Români, de Megalovlahiţi, o noua mărturie cu greutate că aceştia nu sunt «indigeni» la nordul Greciei. Pouqueville, Voyage, op. cit., vol. II, p. 328, precisează chiar locuinţele Megalovlahiţilor, de care vorbeşte Pachymeres: «Les Mégalovlachites habitent de nos jours les hautes montagnes du Pinde, que Nicetas appelle les Météores de la Thessalie, tels que ceux des cantons Malacassi et d'Aspropotamos.»

Pelagoniei (Bitolia) între Mihail cu aliaţii şi armatele bizantine conduse de Alexios Strategopulos şi Ioan Raul, nu ne interesează deocamdată; ceea ce pentru noi e de cea mai mare însemnătate, e rolul ce joacă în această expediţie Românii Tesalioţi, Megalovlahiţii, precum şi tot ce ni se spune despre dânşii. E întâia dată când o lumină mai bogată despică vălul întunericului şi ne arată, mai întâi, ca Românii nu sunt o cantitate de nesocotit, nici un contigent numeric mistuit în masa elementelor străine ce alcătuiau marea oştire a lui Mihail, ci formează «o oştire proprie», pe care despotul Epirului răzimà nădejdi mari de izbândă; că nu numai acest corp de ajutorare al Românilor covârşeà în tărie restul aliaţilor şi al contigentelor naţionale, ci ca însuşi poporul român aveà o mare valoare militară, căci cu el domnul său puteà face «cuceriri.» Mărturisiri mai preţioase cu privire la starea politică şi importanţa militară a românimii tesaliote nici că se poate. Pasajul citat ne spune mai mult încă. El ne ajută să răspundem la chestiunea ce ne-am pus în fruntea acestui studiu. In capul oştirii româneşti găsim pe Ioan — pe Ioan Duca sau Anghel po-

menit de noi mai sus,—care, precum ne spune istoricul nostru, e fiul nelegitim a lui Mihail. In ce calitate are el dreptul a conduce pe Megalovlahiţi în războiu? Fără îndoială ca domn al acestora. Dar cum a ajuns Ioan să fie domnul Românilor? E o întrebare, pe care autorul a prevăzut că are să fie pusă de cetitor, şi deaceea el se grăbeşte să-i deà şi răspunsul cuvenit. Ioan a devenit domnul Vlahilor «luând de soţie pe fata lui Tarona», a cărei frumuseţă dă naştere la un interesant epizod povestit cu mult duh de Pachymeres [1]. Din aceasta înţelegem, că Taron sau Tarona fusese până atunci domnul Vlahilor şi că ţara şi poporul acestora, peste care el erà stăpân absolut, le-a dat împreună cu fata sa ca zestre viteazului şi îndemănaticului Ioan, sub care întreaga Vlahia Mare capătă deplina şi desăvârşita neatârnare şi 'şi începe perioada de mărire a vieţei ei politice. Că această înţelegere a spuselor lui Pachymeres nu este arbirară şi nici făcută din vre'o socoteală străină adevărului istoric, o arată chipul cum ele au fost tălmăcite şi de alţii. Finlay vede în Taron

[1] Ibid., p. 84.

«căpetenia ereditară a Vlahilor din Tesalia» [1]). Chiar istoricii greci moderni nu interpretează altfel pasajul [2]). Acest Taron e cel dintâi domn al Românilor citat de scriitorii bizantini; sub el vedem întâia dată unite puterile acestor Români. Dreptul de moştenire asupra Vlahiei Mari trebue să fie o achiziţie mai veche a Taronilor [3]). Că aceştia erau o familie localnică domnească, se constată şi dintr'un alt document contemporan [4]). E foarte cu putinţă ca domnul anonim, pe care îl aminteşte Acominatos cu titlul de τοπάρχης al Vlahiei Mari după 1204 să fie un membru al acestei dinastii al Taronilor, poate însuşi tatăl sau bunicul lui Taron cel pomenit de Pachymeres. Familia aceasta se iveşte şi mai târziu (în 1289) amin-

[1]) Finlay, op. cit., IV, p. 128 (hereditary chieftain of the Vallachians of Thessaly).

[2]) Vezi Δελτίον al societăţii etnografice din Atena, vol. IV, fasc. 13, p. 107 (Τάρωνος τοῦ αὐθεντεύοντος τῶν Μεγαοβλαχιτῶν) Romanos, op. cit., p. 62; cf. şi Hopf, op. cit., p. 281.

[3]) Derivaţia numelui Taron nu e necunoscută. Un *Taru* se pomeneşte ca celnic în Avdela (Pind) pela mijlocul veacului trecut. In cazul acesta forma Taron e o grecizare a numelui românesc Taru prin influenţa numelui princiar armenesc Taron, cu care Tarona megalovlahitul nu poate avea nici o legătură.

[4]) Manuscris în München, citat mai sus (unde ni se vorbeşte despre un Tarona ἄρχων ἐγχώριος).

tită într'un hrisov bizantin, prin care Andronic al II-a confirmà posesiunile unei mănăstiri de lângă Fanari, un oraş dela poalele Pindului; în acest hrisov e vorba despre «pământul Taronaţilor [1])».

Când a avut loc încuscrirea între familia Taron şi despotul Epirului nu ştim precis; la 1259 vedem numai, că ea erà un fapt împlinit, ceeace înseamnă că încă pe timpul domniei lui Mihail al II-lea, Ioan devenise domnul Vlahiei Mari şi o stăpâneşte ca ţară deosebită, o nouă dovadă convingătoare despre neâncetata susţinere a Vlahiei ca alcătuire politică — cu hotare mai largi sau mai restrânse după împrejurări — în tot răstimpul stăpânirii celor trei despoţi ai Epirului. Că aceasta erà cu putinţă, o pricepe mai cu înlesnire cunoscătorul de aproape a Tesaliei, o ţară care prin aşezarea-i topografica îmbie locuitorilor toate îndemânările de apărare şi bizuire în puterile proprii [2]).

---

[1]) Fr. Miklosich et I. Müller, *Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum Orientis*, vol. II, Viena 1887, p. 255.

[2]) Gregoras ne spune (în cartea VII, cap. 7) despre Tesalia: «Strâmtorile munţilor, cu care firea din multe laturi a întărit această ţară dă siguranţă şi îndrăzneală locuitorilor ei, iar cetăţile ei zidite pe înălţimi, zădărnicesc impresurarea».

La moartea lui Mihail al II-lea în 1271, fiul său Ioan, deşi nelegitim, primeşte ca moştenire dela tatăl său o bună parte din despotat, al cărui moştenitor de drept rămâne Nichifor (1271—1296). La ţara sa proprie Ioan adaogă acum însemnate ţinuturi dela sudul Tesaliei— Ftiotida, Dorida şi partea apusană a Locridei — întinzându-şi astfel stăpânirea dela Olimp şi Pind până la înălţimile Parnasului; întreagă această ţară, care cuprindeà aproape toată jumătatea răsăriteană a continentului vechiu grecesc, capătă acum numirea de Vlahia Mare[1]). Stăpânirea *Anghelilor* asupra Mega-

---

Pouqueville, op. cit. mai sus, vol. III, p. 315, observă acelaş lucru: «En voyant le pays, on conçoit comment chacune de ces contrées, par la nature de sa position, dut former une multitude d'autonomies». Să ne amintim că în vechime *Dolopia*, ţinutul sălbatic dela poalele sudice ale Pindului, a format multă vreme un stat de sine stătător. Ramon Muntaner, cronicarul marei companii catalane, care a trecut în 1310 prin Tesalia, ne vorbeşte de neînvinsele greutăţi ce a întâmpinat el şi tovarăşii săi—aventurierii Catalani, cari au stârnit groază pe atunci în imperiul bizantin—până să străbată munţii Tesaliei; «la Blaquie, zice el, est le plus redoutable pays du monde»; v. în Collection des chroniques nationales françaises, V—VI. *Chronique* de R. Muntaner trad. par I. A. Buchon, Paris 1827, vol. II, p. 250, cap. CCXI.

[1]) Vezi Δελτίον, I, c. p. 107 şi urm.; Krause, op. cit. sub numele Hopf, vol. IV, p. 333; Gregoras, I, p. 109 şi urm. — Gregoras, neîndestulător informat, nu are ştire de faptul im-

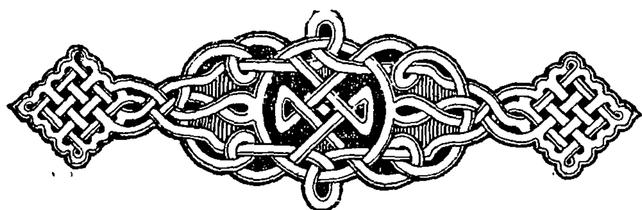
Iovlahiţilor, legitimată prin legătura de sânge cu Taronii, formează o epocă nouă, cea mai glorioasă a Românilor din Pind, care, cu totul liberi şi neatârnaţi, luptă cu izbândă vre-o jumătate de veac cu Epiroţii şi Bizantinii.

De acum avem date istorice multe şi sigure şi nu mai orbecăm în întuneric ca în epoca tratată în rândurile de mai sus; această parte a istoriei însă nu face obiectul studiului de faţă. Dorinţa noastră a fost să limpezim câteva puncte din perioada, care pregăteşte şi ex-explică epoca de mărire a Românilor tesalioţi, şi să stabilim unele adevăruri nescoase încă la iveală sau răstălmăcite de istorici — şi poate că truda noastră n'a fost zadarnică.

părtaşit de Pachymeres, că Ioan domnea peste Megalovlahiţi cu mult înainte de moartea lui Mihail al II-lea; deaceea îşi închipue că Ioan nu devine domnul «Tesalioţilor» decât dela moartea tatălui său şi în dreptul său de moştenitor al acestuia. Dar anterioritatea domniei lui Ioan asupra Vlahilor ca consecinţă a căsătoriei lui cu fiica arhontului Tarona n'a pus-o nimeni la îndoială; seriozitatea izvorului dela care vine ştirea e destulă chezăşie de temeinicia ei. Părerea lui Hopf, op. cit., p. 281, că Ioan ar fi moştenit acum partea de apus a Tesaliei, pe care «poate» ar fi cârmuit-o înainte un unchiu al său Constantin, e numai o presupunere fără razim real, urmare fatală a greşitei interpretări ce a dat el pasajului lui Acominatos, cum am văzut altădată.

ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ

ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ

Românismul balcanic, izvorât din romanizarea popoarelor traco-ilirice, în cuprinsul vast dela Marea Adriatică până la Marea Neagră şi dela Carpaţi până la Nordul Macedoniei şi Traciei, dupăce peste o jumătate de mileniu prefăcu ţările Dunării răsăritene într'o a doua Italie, se mistui din zarea istoriei în mijlocul puhoiului de popoare slave, care, curgând despre meazănoapte, a potopit în sec. al V-lea şi al VI-lea aproape toată peninsula balcanică şi i-a schimbat faţa pentru totdeauna.

Rupt astfel de imperiul roman din Răsărit şi Apus de valurile barbare şi apoi de cea din urmă hoardă de păgâni, de Bulgarii turanici (679), el trăeşte de acum câteva veacuri o viaţă unitară proprie, subt o puter-

nică înrâurire slavă, care-i dă fizionomia deosebită, cu care apare mai târziu ca popor *român* sau *vlah*, după cum s'a recomandat istoriei prin Slavi (Vlah, dela germ. Walh, înseamnă la Slavi întâi Roman, apoi Român). Deşi limba lui a rămas în alcătuirea-i năuntrică tot romană, ea însă, suferind o mulţime de schimbări fonetice şi însuşindu-şi o parte însemnată din tezaurul limbei slave, a căpătat o înfăţişare nouă, plină de originalitate şi tărie înlăuntrul limbilor romanice. Fiinţa internă şi externă a neamului românesc erà deplin închegată, când — înainte de veacul al X-lea — împrejurări, nedesluşite încă bine de istorie, au despicat masele lui centrale în trei grupări mari deschilinite, şi le-au făcut a-şi căutà pe plaiurile cele mai înalte şi tari adăpost şi mântuire. Pe lângă cei din văile şi podişurile Carpaţilor, găsim, din sec. al X-lea încoace, o populaţie deasă de Români în munţii Balcani şi în Pind. În afară de aceştia mai erau şi alte grupări mai mici sau mai mari şi am puteà zice, mai că nu erau munţi şi locuri de păşuni pentru vite în peninsula balcanică, unde să nu fi fost cătune de-ale Românilor; acei însă, cari au jucat un rol istoric şi se

impun astăzi studiului nostru, nu sunt decât cei ce făceau parte din cele trei mari grupări amintite. Cei dintâi, din punctul de vedere cronologic hotărâtor în schiţa istorică ce dăm aici, sunt aşà numiţii *Români din Pind* (Macedoromânii sau, cum îşi zic ei înşişi, *Ro-mânii, Aromânii* sau *Armânii* prin adaosul unui *a* iniţial, caracteristic în graiul lor).

Le zicem «din Pind», căci muntele acesta, care a fost vestit ca locaş al muzelor în vechime (el porneşte din inima Greciei, desparte Tesalia de Epir şi tae adânc teritoriul Macedoniei), a fost şi este cel mai statornic locuit de aceşti Români. Locuinţele lor însă în evul mediu, după mărturii sigure istorice, se întindeau mai peste toată Grecia de nord şi ocupau o bună parte din Epir şi din Macedonia. Dar mai concentraţi erau în Tesalia şi în Epir — de unde cea dintâi îşi capătă numele de *Vlahia Mare* precum Etolia, de *Vlahia Mică*, iar partea Epirului *Vlahia-de-sus*.

Gruparea a doua a Românilor balcanici o găsim aşezată peste tot cuprinsul muntelui Hemos (Balcani), zidul de despărţire al Bulgariei de Tracia; ramurile ei ajungeau până în Serbia şi nordul Albaniei şi veneau,

de bună seamă, în atingere cu populaţia românească din stânga Dunării, cari la început nu puteau să ocupe decât o parte anumită din Banat şi Oltenia şi din munţii învecinaţi. Ţara Românilor din Hemos se numea *Vlahia* (albă?)

Că Românii din Pind şi din Hemos nu erau localnici, ci veniţi despre nord — după toate probabilităţile din Serbia şi din Bulgaria apuseană de astăzi, — nu poate fi nici o îndoială; despre aceasta ne încredinţează nu numai istoria, ci şi mai ales documentele vii ale limbii noastre, a cărei unitate—adecă coincidenţă aproape a tuturor fenomenelor linguistice observate de toate dialectele româneşti — presupune cu necesitate unitatea teritorială a românismului primitiv. Limba românească poartă prea multe urme şi amintiri balcanice, ca să ne închipuim că s'a format numai şi numai pe teritoriul Daciei şi că a stat acolo izolată în o mare parte a veacului de mijloc; ştiinţa filologică, ale cărei rezultate sunt astăzi tot aşà de întemeiate caşi ale oricărei ştiinţe pozitive, nu ne mai îngădue să tragem o altă încheiere. Nevoia de-a desluşì o mulţime de fenomene din graiul

nostru naţional ne sileşte să restabilim pentru tot veacul de mijloc podul lui Traian spre a legà cele două părţi alcătuitoare ale românimii. Legături neîntrerupte, legături intime au fost negreşit dela început, între marile grupuri de Români şi au urmat, oricât de slăbite, până în cele din urmă timpuri ale veacului de mijloc; ele şi numai ele ne dau deslegarea identităţii lor etnice recunoscute aproape unanim din cele mai îndepărtate timpuri până astăzi. Aceste legături nu erau greu de păstrat, căci o mare parte din Români erau îndemnaţi, prin însăş îndeletnicirea lor de frunte, păstoritul în cel mai larg înţeles al cuvântului, să cutreere peninsula balcanică dealungul şi dealatul, să se apropie şi chiar să se amestece între dânşii. Că erau oarecari deosebiri între aceste grupări mari de Români ne-o arată cele două dialecte mai însemnate româneşti, dialectul macedo-român şi cel daco-român. Graiul mijlocitor între aceste amândouă dialecte a fost cel vorbit odinioară de Românii din Hemos şi în genere în nordul peninsulei balcanice; acesta nu pare a se fi deosebit de cel daco-român decât prin elementele împrumutate în decursul vremii dela

românismul din Pind. Reprezentantul lui e astăzi aşa numitul dialect *meglenoromân*, adecă a Românilor din Meglenia, un ţinut din apusul Rodopei, în Macedonia.

ROMÂNII DIN PIND

Cea dintâi amintire a Românilor din Pind datează dela sfârşitul veacului al X-lea. Vasile «Ucigătorul de Bulgari» (776—1025), patru ani după urcarea sa pe tronul din Bizanţ, «dărueşte domnia peste Vlahii din Elada (Tesalia cu ţinuturile din sudul ei) lui Niculiţă», guvernatorul — probabil român — al acestei provincii. Ştirea aceasta împărtăşită de un scriitor anonim bizantin, ne luminează întru câtva asupra stării politice, în care se găseau aceşti Români în cele dintâi veacuri dela aşezarea lor în aceste părţi. Ei nu erau confundaţi cu supuşii Greci şi Slavi, cari alcătuiau restul populaţiei din Elada, ci se bucurau de o cârmuire proprie, de-o autonomie analoagă cu acea a întâei alcătuiri a Românilor din Carpaţi. Această stare deosebită nu puteà s'o aibă decât mulţumită poziţiunii lor geografice, ca ocupând munţii şi îndeosebi masivul Pindului. Procesul ce vedem în viaţa

celorlalte grupări de Români se întâmplă şi aici. Cu vremea înmulţindu-se, ei se coboară şi se lăţesc pe şesurile dela poalele munţilor ce i-au adăpostit în timpuri grele şi, încetul cu încetul, ocupă şi stăpânesc câmpiile Tesaliei; singur faptul acesta explică de ce această ţară, din veacul al X-lea încoace, îşi schimbă numele clasic cu cel de «Vlahie», de «Românie», întâia Ţară a Românilor cunoscută de istorie. Intinderea lor, impusă de repedea lor sporire, erà înlesnită acum şi de golul ce lăsaseră, parte prin emigrare, parte prin peirea lor în luptele cu Bizantinii, numeroşii Bulgaroslavi, cari cu câteva veacuri înainte cutropiseră aceste locuri şi le dăduseră — dupăcum şi toponimia arată — un caracter aproape cu totul slav. O mărturie nemijlocită despre lăţirea Românilor pe câmpiile Tesaliei o găsim în scriitorul bizantin Kekavmenos (din jumătatea a II-a a sec. al XI-lea). El, pe lângă preţioasele informaţii ce ne dă despre Românii balcanici, ne descrie şi cel dintâi fapt mai însemnat, prin care Românii se întroduc în istorie: revoluţia lor în potriva Bizantinilor în 1066 sub Constantin Duca (1059—1067). Acest împărat, foarte bun fi-

nanciar, dar prea puţin priceput în politică, a supus popoarele sale la grele încercări despoindu-le în interesul vistieriei împărăteşti. Fruntaşii (*celnicii* cu atribuţii analoage cu cele ale cnejilor sau voevozilor primitivi ai Daco-Românilor) conducători ai poporului macedo-român, care a fost mai vârtos apăsat de birurile noi, s'au strâns în capitala provinciei, în Larisa, şi-au hotărât răscoala generală, în capul căreia ei au izbutit să pue pe Niculiţă, guvernatorul local, nepotul celui pomenit mai sus. Mişcarea a luat repede avânt şi în curând s'a întins în toată Tesalia. Două din cetăţile cele mai tari dela hotarele dintre Vlahia-Mare şi Macedonia, anume Servia şi Chitros, au căzut în mânile revoluţionarilor. Ei ar fi răsculat întreagă Macedonia şi, întovărăşindu-se cu Bulgarii, ar fi pus în primejdie împărăţia, dar Duca, îngrozit de urmările nechibzuinţei sale, a recurs la tactica bizantină: în loc de oştire el a trimis oameni cu icoane şi cu tot felul de daruri şi făgădueli către conducătorii revoluţiei ca să anunţe «cu jurăminte infricoşate» căinţa sa şi retragerea tuturor dărilor, cu cari năpăstuise poporul. Niculiţă, reprezentantul ordinei şi al legalităţii, trecând în partea im-

perialilor şi câştigând pe cei mai mulţi capi ai Românilor (între dânşii au fost *Verivoi* şi *Slavota a lui Carmalac,* cei dintâi numiţi în istoria românimii), deşi cu greu, dar a izbutit în sfârşit să pue capăt unei mişcări, în care Românii îşi vor fi pus multe nădejdi.

Dela 1066 trece peste un veac fără ca să ştim nimic despre Românii din Pind. Faimosul călător evreu, rabinul Beniamin din Tudela, care călătoreşte după această vreme pe la hotarele dintre Grecia propriu zisă şi «Vlahia», ne vorbeşte despre *neatârnarea* deplină a Vlahilor munteni, ca şi despre desele lor ciocniri sângeroase cu Grecii dela câmp, «pe cari îi despoaie şi-i omoară, pe când pe Evrei îi cruţa». Cine cunoaşte înverşunatele uri naţionale ce au frământat pururea peninsula balcanică şi mai ales neomenoasa cârmuire a celor din urmă veacuri de stăpânire bizantină, nu se va mira de înăsprirea moravurilor la Români ca şi la celelalte neamuri supuse Bizanţului. Revoluţia Românilor din Emos ce izbucneşte peste puţin (1185) ne învederează de minune ceia ce simţeau ei faţă de elementul domnitor al împărăţiei.

Care e rolul Românilor din Pind cu prilejul

acestei revoluţii? Că cete singuratice dela ei, ca şi dela cei din Carpaţi, vor fi luat parte ajutând pe fraţii lor din Balcani e cu putinţă; o ştire pozitivă însă despre aceasta nu avem. Ceea ce ştim e, că după căderea Constantinopolului în mâna cruciaţilor apuseni, Italieni şi Francezi (1204), când imperiul e împărţit de prădalnicii domni feudali, Românii din Pind apar neatârnaţi subt un domn a lor propriu. Din nenorocire nu cunoaştem decât numai faptul general şi nu avem nici un amănunt despre noua stare a Românilor. Nu ştim nici cum se numeşte domnul lor amintit de scriitorul contemporan Nichita Acominatos (Honiatul), nici care erau hotarele «Marei Vlahii»; aflăm numai dela el, că ea cuprindea «partea muntoasă a Tesaliei». Imprejurările, un moment prielnice, se schimbă însă în curând. Marchizul Bonifacio de Montferrat, noul rege al Salonicului, străbate triumfal prin Macedonia şi Grecia; partea despre răsărit a Vlahiei Mari se închină armelor lui şi e împărţită în formă de feude cavalerilor săi Lombarzi. Deci Românilor nu le rămâne decât partea despre Epir, unde mai erau fraţi de-ai lor (ţinuturile acestora se numeau «Vlahia de sus»).

Aici însă, în această vreme s'a pus temelia unei noi domnii, aşa numitului *despotat* al Epirului, sub energicul Michail I Anghel, o odraslă a familiei Anghelilor, sub care a căzut Constantinopolul. Acesta, folosindu-se de turburările de atunci, a unit sub sceptrul său Epirul vechiu cu Albania, Etolia şi Acarnania, şi sprijinit de-o oştire împestriţată de naţionalităţi, a început lupta crâncenă pentru mântuirea ţării de «Latini». Nevoia de a-şi pastra rostul lor precum şi ura şi teama, ce poate împreună cu celelalte populaţii ortodoxe simţeau faţă de cavalerii îmbrăcaţi în zale de fier cei de altă credinţă, au făcut pe Români să încline mai mult spre legitimul revendicator al domniei bizantine din Epir. In orice caz, ei trebuie să fi jucat un rol însemnat în lupta de neatârnare purtată de Epiroţi înpotriva Apusenilor. Chiar ca supuşi de scurtă vreme — presupunând că au fost astfel — ai năvalnicului *Teodor Anghel*, fratele şi moştenitorul lui Mihail I, care mai târziu (1222) ajunsese împărat al Salonicului, Românii trebuie să fi avut o poziţiune privilegiată între populaţia grecească, albaneză şi slavă. Cel puţin urmaşul lui Teodor,

Mihail II Anghel e silit a recunoaşte autonomia Românilor din Epir (1236).

Această stare puţin làmurită de istorie dăinueşte până la 1259, când aflăm că fiul natural a lui Mihail al II-lea, războinicul şi neadormitul Ioan, ia de soţie pe frumoasa fată a lui *Tarona*, domnul cu drept de moştenire al «Vlahiei Mari» şi primeşte ca zestre dela acesta, pe semne lipsit de moştenitori, întreagă această ţară, pe care, unind-o cu ţinuturile moştenite dela tatăl său la sudul Tesaliei, înfiinţează statul neatârnat al Vlahiei Mari. Scaunul Anghelilor tesalioţi erà deci în ochii Românilor de doua ori legitim; împăcarea aceasta cu Grecii orăşeni erà astfel pecetluită în mod definitiv şi cu ea erà hotărât şi viitorul lor naţional, puţin deosebit de acel al românismului dintre Carpaţi şi Tisa. Peste jumătate de veac se susţine — în cea mai mare parte cu puteri româneşti—neatârnarea «Vlahiei-Mari» în luptă grea şi aproape necurmată cu Epiroţii şi cu Bizanţul Paleologilor. După moartea celui din urmă domn din familia Anghelilor, Vlahia cade în deplină anarhie, şi în urmă, după ce suferă domnia parţială a Al-

banezilor şi Catalanilor aşezaţi în Grecia, e incorporată la imperiul bizantin (1333).

Mai târziu (1342—1349) găsim ca «domn — impus de Bizanţ — al cetăţilor şi ţării Vlahia» pe *Ioan Anghel*, rudă deaproape cu împăratul Ioan Cantacuzino. El pune orânduială în ţară şi-o curăţă de duşmani. Dar acum se înalţă cel mai mare ţar al Sarbilor, Ştefan Duşan, care, folosindu-se de slăbiciunea şi decăderea Bizantinilor, se coboară biruitor până în adâncul Greciei. După moartea lui Ioan Anghel el ocupă Tesalia şi-şi mai adaogă titlul de «conte al Vlahiei». Duşan moare în 1355 şi împărăţia lui cade pradă feudalismului introdus de dânsul. Fratele lui Duşan însă, Simeon Uroş, încoronat ca rege al Vlahiei în Tricala, oraş aşezat la poalele Pindului, întemeiază domnia sârbească, care-şi prelungeşte viaţa până la venirea Turcilor. Ce relaţii vor fi avut Românii din munţii Pindului cu stăpânitorii sârbi, nu ştim. Că ei mai târziu aveau libertate de acţiune şi că ei singuri hotărau întru câtva soarta lor ne-o dovedesc cele din urmă lupte ale lor cu Turcii, despre care ne vorbeşte istoricul bizantin Chalcondyles (sec. al XV-lea).

Din aceste lupte ei au eşit cu câştig; căci ca-

pitulaţiunile ce-au încheiat cu noii stăpânitori le-au chezăşuit o stare, pe care le-o puteà pizmuì cea mai mare parte a *raialelor* turceşti. Cu toate aceste o descentralizare a maselor lor a fost cu neputinţă de împiedecat. Tesalia, «grănarul imperiului», a fost ocupată şi bântuită pe rând de aventurierii Catalani, de triburile sălbatice albaneze şi în urmă de Turci, cari au şi colonizat câmpiile ei roditoare cu «Coniarii» lor, înlăturând astfel o bună parte a elementului românesc. Apoi groaza de păgâni şi suferinţele ce-au îndurat dela dânşii n'au adus mai puţină pagubă Românilor din Tesalia, Epir şi Macedonia. Emigrările lor din Turcia mai că n'au contenit niciodată; urmele lor le găsim, nu mult după venirea Turcilor, răzlăţite până în Croaţia şi Slavonia.

Mai ales veacul al XVIII-lea a fost pentru dânşii fatal. O mulţime de centre mari româneşti — în fruntea lor vestita *Moscopole* — au fost prădate şi prefăcute în cenuşe în urma revoluţiilor interne ce sfâşiiau pe atunci imperiul Sultanilor. Domnia lui *Ali-Paşa* (1741-1822), faimosul tiran din Ianina, înseamnă deasemenea o dată din cele mai triste în istoria românimii din Pind. Sub dânsul asfinţesc cele

din urmă zile de autonomie, de care s'au bucurat locuitorii munteni din evul mediu aproape fără întrerupere. Veacul al XIX-lea nu le aduse binele aşteptat. Emigrările prilejuite de nenorocita stare economică, în care se aflau provinciile otomane din Europa, se ţineau lanţ şi au culminat cu alipirea Tesaliei la Grecia, (1881), fapt de două ori de plâns, căci pe de oparte munţii Tesaliei sunt în bună parte locuiţi de Români, iar şesurile ei au fost întotdeauna iernatecul sutelor de turme româneşti.

Cu toate aceste, Macedo-românii au avut şi momentele lor de fericire şi glorie. Prin rolul lor important ce au jucat în comerţ şi industrie, în cultura şi civilizaţia ţărilor locuite de dânşii, ei şi-au asigurat pagini de cinste în trecutul peninsulei balcanice. Servicii nemăsurate au adus mai ales elenismului şi — prin coloniile lor înfloritoare din Austro-Ungaria, românismului de dincolo de munţi; e destul să amintim numai pe un *Şaguna* şi pe un *Gojdu*, a cărui fundaţiune culturală e unică în întreg orientul european, ca să înţelegem misiunea înaltă ce au avut de îndeplinit printre fraţii lor din Ungaria şi deci, nemijlocit, din România. Dar ceeace au început aici, deştep-

taţi în atingere cu învăţaţii neamului românesc, din neferioire n'au putut desăvârşi în patria lor. Imprejurări din cele mai vitrege au zădărnicit încercările lor de-a scuturà jugul şcoalei şi bisericei greceşti, zidul de despărţire dintre ei şi Românii dela Dunăre. De vreo câtevà zecimi de ani guvernul român, pătruns de însemnătatea politică şi culturală a Macedoromânilor, i-a sprijinit şi-i sprijine din răsputeri în lupta lor de emancipare naţională dându-le mijloace pentru întreţinerea de şcoli şi biserici româneşti. Dar ceeace n'a putut să le dea, este o organizare serioasă, care să împace vederile celor din Bucureşti cu interesele poporului; din această pricină rezultatele practice de până acum n'au răspuns pe deplin jertfelor făcute.

ROMÂNII DIN HEMOS

Kekavmenos ne dă cea dintâi ştire despre existenţa unei populaţii româneşti în Tracia, pe care — partea despre nord-vest — el, dupa geografia vremii, o numeşte Macedonia. Incepând cu veacul al XI-lea, aceşti Români cresc repede în număr şi putere. Sub Alexie Comnenul (1081—1118) aflăm că ei se înmulţiseră

«ca roiul de albine». Vreo 300 de famili de păstori Vlahi trăiau chiar la Sf. Munte cu turmele lor; ei se coborau de bună seamă din Rodope şi din Balcani. Scriitoarea bizantină Ana Comnena, fiica lui Alexie, ne spune că tatăl ei, în luptă fiind cu Pecenenghii (1090), dă poruncă generalului său să înroleze pentru armata imperială soldaţi din rândul Vlahilor din părţile râului Mariţa. Ca atari îi găsim numiţi pe Români încă de pe timpul răsboiului din 1027, purtat de bizantini împotriva Saracinilor din Sicilia. Mai pe urmă (1166), sub Manuil Comnen, vedem o mare mulţime de Vlahi din părţile Mării Negre luând parte în oştirea bizantină, care a atacat pe Unguri prin ţara românească. Elementul românesc din Balcani pare a fi luat un mare avânt sub acest împărat. Imprejurările politice îi erau din cele mai prielnice; Beniamin din Tudela, contemporanul lui Manuil, trecând prin Constantinopol constată «dragostea deosebită» ce aveà acest mare Comnen pentru Români. Aceştia, ca buni soldaţi, se bucurau negreşit de privilegii şi drepturi deopotrivă cu poporul domnitor; dar se pare că aceasta n'a ţinut decât numai până la stingerea dinastiei Comnenilor. Moş-

tenitorul lor pe tronul constantinopolitan, nevrednicul *Isac Anghel* (1182—1195), are o ţinută duşmănoasă faţă de Români; el nu restrânge numai drepturile lor, ci şi cu tot dinadinsul îi apasă şi-i prigoneşte. Cu prilejul căsătoriei sale cu Margareta, fiica regelui ungur Bela al III-lea, acest bizantin încoronat, lacom şi mic de suflet, despoae pe supuşii săi pentruca, cu banii storşi dela ei, să dea strălucirea şi pompa cuvenită acestui eveniment fericit. Dările îngreună mai cu seamă populaţia românească din Balcani; oamenii cârmuirii aŭ fost fără cruţare faţă de ea. Răpirea turmelor şi relele ce-au făcut au produs o adâncă nemulţumire între Români. Doi fraţi, *Petru* şi *Asan*, cari făceau parte din căpeteniile lor, oameni ambiţioşi, energici şi plini de iscusinţă, folosindu-se de fierberea obştii, s'au pus în fruntea nemulţumiţilor şi-au semănat în popor gândul răsvrătirii. Dar înainte de a-l mână la o răscoală făţişă, ei au vrut să-şi motiveze pasul cutezător printr'un act diplomatic. Se 'nfăţişează dar la împăratul Isac şi cer să le dea înapoi drepturile, de care se bucurau înainte sub Comneni; dar împăratul le-a respins cererea, ba chiar unchiul

împăratului i-a alungat cu ocară. Scump au plătit bizantinii refuzul acesta. In curând (1186) întreg muntele Hemos erà în flacări. Cu tot ajutorul ce vor fi avut Românii din partea istoviţilor vecini Bulgari, oştirea imperială a reuşit dintâiu să împrăştie cetele răsculaţilor.

Petru şi Asan, văzându-se slabi faţă de împărăţie, trecură Dunărea şi găsiră un puternic tovarăş de arme în Cumanii, cari pe atunci stăpâneau ţările româneşti de astăzi. Ajutaţi de mulţimea acestor barbari, ei cuceresc Bulgaria şi-i întemeiază neatârnarea; Târnova, oraşul dela poalele despre meazănoapte ale Balcanului, devine capitala noului «imperiu». Petru şi Asan împart domnia între dânşii. Imbărbătaţi de izbânzile lor şi văzând starea anarhică a imperiului bizantin, îndrăzneţii fraţi cauta să-şi întindă puterea armelor tot mai departe spre Tracia şi Macedonia. Surparea domniei greceşti şi înlocuirea ei prin forţele lor tinere erà ţinta lor. Nenumărate au fost năvălirile făcute de dânşii în ţările din sudul Balcanului. Ele au fost continuate cu o şi mai mare furie de către *Ioaniţiu*, fratele mai mic a lui Asan şi Petru şi moştenitorul lor pe tronul târnovit (1197—1207). Oştirile

lui, deapururi sprijinite de un roiu de cete cumane, prefac în pustiu şi «bună de locuit numai de fiare» una din cele mai înfloritoare şi bogate provincii bizantine, Tracia locuită în cea mai mare parte de Greci. Moştenind toată ura de rasă împotriva duşmanilor seculari, el n'avea ca lozincă decât stârpirea lor de pe pământ. El voià să fie numit «ucigătorul de Greci», precum Vasile al II-lea cu vreo două veacuri înainte fusese numit «ucigătorul de Bulgari». E cu putinţă ca nepilduita-i cruzime, de care ne vorbeşte scriitorul contemporan Nichita Acominatos, să fie exagerare firească faţă de un vrăjmaş neîmpăcat, dar oricum, spusele lui trebuie să aibă şi un temeiu de adevăr. Că Ioaniţiu nu erà numai şi numai bărbatul sângiurilor, ne dovedesc tratativele sale diplomatice cu papa Inocenţiu al III-lea; corespondenţa-i păstrată până azi arată priceperea şi isteţimea unui adevărat bărbat politic. Ioaniţiu erà de fapt, precum erà şi recunoscut de contemporani, *împărat al Bulgarilor şi Românilor*, dar titlul său nu erà consfinţit, ca de obiceiu, de biserică printr'un act oficial. Patriarhului grec nu puteà să se adreseze, căci el erà în luptă cu Grecii. S'a adresat prin ur-

mare către Papa. Rezultatul tratativelor a fost că în 1204 el fu încoronat de către un nunţiu papal ca împărat al Bulgariei şi Vlahiei. Un împărat însă, după concepţia de atunci, nu puteà existà fără ca să aibă alăturea de el un patriarhat, şi deocamdată Vasile, capul bisericei bulgaro-române din Târnova, căpătă rangul de Primat. Astfel se înlătură din calea năzuinţelor sale toate piedecile ce i-au pus «Latinii» din Constantinopol, ca şi regele Ungariei. Una din chestiile cele mai discutate cu privire la dinastia Asanizilor a fost şi naţionalitatea lor. Fost-au ei Români sau Slavi? Că au fost Români, nu mai încape îndoială, căci documentele şi mărturiile vremii întăresc îndeobşte obârşia lor română. Singura contrazicere se vede numai în titlul purtat de dânşii. Pe câtă vreme corespondenţa cu Papa şi scriitorii contemporani ni-l arată pe Ioaniţiu ca «împărat al Bulgarilor şi Românilor», în documentele slave el ne apare ca «împărat al Bulgarilor şi Grecilor». S'a lepădat el oare de neamul său şi voià să treacă numai de Bulgar? După noi, titulatura cea dintâi reprezintă starea reală a lucrurilor, aşa cum erà constatată de toţi acei cari cunoşteau mai de aproape pe supuşii Asa-

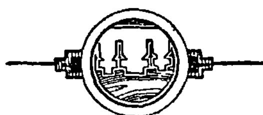
neştilor. Dar, dupăcum faptele învederează, aceştia pretindeau mai mult; ei voiau să fie continuatorii unei stări legale de lucruri care a fost odinioară; să fie «succesorii» împăraţilor bulgari din cea dintâi domnie bulgărească; ei ştiau că numai aşa îşi vor puteà legitimà şi asigurà stăpânirea lor asupra slavilor balcanici, fără cari nu-şi putèau vedeà întrupat idealul lor politic. În acest scop ei au adoptat deadreptul din cărţi titulatura foştilor ţari, neţiind seamă de actualitate. Că prin aceasta jertfeau pe connaţionalii lor, pentru ei erà lucru de importanţă secundară în lupta lor grea, în care ambiţia personală şi calculul politic erau totul. De aceea şi vedem că nu mult după întemeiarea imperiului, clădirea înălţată de mintea şi braţele româneşti capătă firma tradiţiei, căci aşa e voinţa întemeietorilor. In chipul acesta, partea întâi a titulaturei este realizată, rămâneà acum ca Asanizii să îndreptăţească şi domnia lor asupra Grecilor bizantini. Ca şi ţarul Simeon odinioara, Ioaniţiu luptă acum din răsputeri pentru a-şi întemeia monarhia în peninsula balcanică. Incercările lui însă s'au lovit de un zid puternic, de piepturile ferecate ale cruciaţilor francezi,

noii stăpânitori ai Bizanţului. Deşi curând după cucerirea acestuia floarea cetelor «latine» împreuna cu împăratul lor Balduin de Flandra e secerată în bătălia de lângă Adrianopol, împotrivirea Apusenilor spulberă totuş visul neobositului ţar. Când mai pe urmă tronul din Târnova fu ocupat de cel mai vrednic şi înţelept dintre Asanizi, de Ioan Asan, împrejurările sunt şi mai puţin prielnice pentru izbândirea gândului ce a frământat pe Asanizi. Două puteri nouă şi pline de viaţă i se pun de-a curmezişul planurilor sale: una în Europa, domnia Epiroţilor, şi alta în Asia, împărăţia bizantină din Nicea, care mereu creşte şi se înfiripează în paguba Latinilor din Constantinopol. In ciocnire cu aceste puteri nouă, Ioan Asan, ce e drept, biruitor, şi-a întins domnia peste cea mai mare parte a peninsulei balcanice, dar a murit fără să-şi vază visul cu ochii: Constantinopolul cade iarăşi (1261) în mâna Bizantinilor, în a căror stăpânire rămâne de acum până ce Mohamed al II-lea pune capăt agoniei lui în 1453. Pentru marea luptă de întâetate în peninsula balcanică rolul celor ce succed Asanizilor e tot mai şters; Bulgarii nu sunt vrednici să poarte pe ume-

rii lor moştenirea neaşteptată ce le hărăzise soarta; ei nu-şi prelungesc stăpânirea decât numai mulţumită slăbiciunii generale a puterilor balcanice — dovadă sigură, că nu tăria şi energia poporului bulgar a creat imperiul lui Petru şi Asan, ci vrednicia şi inteligenţa dinastiei lor. Erà numai şi numai o operă românească, opera reprezentanţilor unui popor nou, care veneà, cu o vârtute primitivă, aproape elementară, să-şi afirme dreptul de existenţă în mijlocul unor popoare istovite de bătrâneţă sau în zbuciumul luptelor de mai nainte. Asanizii, preocupaţi numai să-şi legitimeze titlul lor de ţari şi orbiţi de tradiţie, n'au înţeles că neglijând sau înlăturând românimea din statul lor îşi întemeiau tronul pe nisip. E foarte cu putinţă însă, ca ei să-şi fi dat seamă deplin de însemnătatea factorilor ce aveau să-i ajute la întreprinderea lor, dar Românii, în mare parte oameni de munţi, ocupaţi în genere cu păstoritul şi cu industria ce decurge din el, nu erau încă deplin pregătiţi din punct de vedere cultural pentru a duce la capăt ei prin ei o operă atât de uriaşă. Pe lângă aceasta nici numărul, nici poziţia lor geografică nu i-ar fi favorizat. Concentrarea lor în Bulgaria, de

s'ar fi conceput şi pus la cale de dânşii, poate le-ar fi dat putinţa de a răspunde menirii istorice ce aveau de îndeplinit prin Asanizi. Dar păşunile din Vlahia şi Bulgaria abia puteau de acum să îndestuleze turmele Românilor locali — atât de mult se înmulţiseră aceştia. Deci o concentrare a lor în Bulgaria ar fi fost economiceşte cu neputinţă, şi aceasta cu atât mai mult, că fiind duşmăniţi cu Bizantinii, Românii pierduseră mănoasele câmpii ale Traciei, pe care iernau sutele şi miile de turme româneşti. Ei trebuiau deci să-şi caute o nouă patrie, ţara făgăduinţii lor, şi aceasta a fost Dacia Traiană, cu ţinuturi mai mult deşerte de locuitori, unde erà o parte din fraţii lor şi unde interesele economice, politice şi naţionale le deschideau un câmp întins de acţiune mai mult sau mai puţin liber acum de piedicele din afară, după năvălirea năprasnică a Tătarilor (1241), cari au curăţit această ţară de cele din urmă rămăşiţe de hoarde asiatice. Din acest moment Tracia şi Bulgaria, încetul cu încetul, se goleşte de Românii medievali, din cari mai târziu nu se pomenesc decât numai câteva insule în Tracia orientală şi în părţile Rodopei. Emigrarea lor a fost deplină

până la şi după venirea Turcilor. Singurele lor urme sunt astăzi Megleno-românii. Istoria lor, începută în Balcani, continuă apoi la poalele Carpaţilor, unde ei au adus, pe lângă altele, şi formele de stat ale ţării, în care au trait odinioară.

CUPRINSUL

Prețul: Lei 2.—